

Juho Rahkonen

Nato ja media

*Suomen turvallisuuspolitiikasta käyty
julkinen keskustelu 2003–2004*

Journalismin tutkimusyksikkö
Tampereen yliopisto
Tampere 2004

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Median rooli yhteiskunnassa	6
3. Nato-journalismi neljässä suurimmassa päivälehdessä	18
4. Prahan huippukokouksesta vuoden 2004 selontekoon	34
5. Päätelemät	64
Kirjallisuus	67
Naton ja Suomen turvallisuuspolitiikan keskeisiä tapahtumia	70

1. Johdanto

Tämän tutkimuksen tarkoitus on selvittää, *miten Nato-keskustelua on käyty Suomen mediassa vuosina 2003–2004*. Taustalla on myös edellistä laajempi kysymys, johon on vaikea löytää empiirisesti todennettavaa vastausta: mikä osuus medialla ja sen välittämällä julkisella keskustelulla on siinä, että Suomi on edelleen valinnut linjakseen sotilaallisen liittoutumattomuuden? Onko media ylläpitänyt sellaista julkisuutta, että liittoutumattomuus on nähty parhaaksi vaihtoehdoksi, onko media ajanut Suomea Natoon vai onko turvallisuuspoliittinen linja muodostunut median toiminnasta riippumatta? Tutkimus antaa aineksia näiden kysymysten pohdintaan mutta ei suoraa vastausta median vaikutuksesta. Tutkimuksessa ei myöskään oteta kantaa siihen, pitäisikö Suomen liittyä Natoon.

Nato-kysymys – ja turvallisuuspolitiikka yleensäkin – on journalismin kannalta erityisen vastuullinen aihe. Suurimmalla osalla ihmisistä ei ole omakohtaisia kokemuksia Natoon liittyvistä asioista, ja he saavat lähes kaiken sitä koskevan tietonsa median välityksellä. Näin ollen media vaikuttaa siihen, millainen kuva ihmisille muodostuu Nato-kysymyksestä. Tämä puolestaan heijastuu yleiseen mielipiteeseen, jota päättäjät joutuvat jatkuvasti seuraamaan. Journalismi on haasteellisen tehtävän edessä: Miten tuoda esiin kaikki tähän mutkikkaaseen asiaan liittyvät näkökulmat? Miten antaa Nato-kysymyksestä mahdollisimman neutraali, informatiivinen ja relevantti kuva, joka auttaa ihmisiä muodostamaan siitä kattavan käsityksen?

Tässä tutkimuksessa on kahdenlaista Nato-julkisuutta: 1) Suomen Nato-suhdetta koskeva keskustelu ja 2) Nato kansainvälisestä näkökulmasta. Vaikka pääasiallinen tutkimusongelma koskeekin Suomen mahdollisesta jäsenyydestä käytävää julkista keskustelua, kansainväliset tapahtumat vaikuttavat suomalaisten käsityksiin ja muokkaavat myös suomalaista keskusteluilmapiiriä. Esimerkiksi Irakista tulevat uutiset, joissa Naton toiminta kytkeytyy Yhdysvaltojen harjoittamaan Lähi-idän politiikkaan¹, vaikuttavat suomalaisten käsityksiin siitä, mitä Nato-jäsenyys merkitsisi Suomelle. Tätä arviota tukee se, että Nato-jäsenyyden kannatus on ollut suomalaisten keskuudessa alimmillaan juuri suurta kansainvälistä julkisuutta saaneiden kriisien aikaan, esimerkiksi Kosovon sodan yhteydessä kesällä 1999 sekä Yhdysvaltoihin kohdistuneen terrori-iskun ja sitä seuranneen Afganistanin sodan aikoihin syksyllä 2001 (Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta 2004, 14).

Tämän tutkimuksen johtojatous on, että julkaisemalla Natoa käsitteleviä erilaisia juttuja media vaikuttaa epäsuorasti siihen, millainen käsitys ihmisillä on Natosta ja sen myötä Suomen mahdollisesta jäsenyydestä. Kyse ei ole välttämättä journalistien tarkoituksellisista ideologisista valinnoista, vaan Nato-journalismin sisältöön ja painotuksiin vaikuttavat maailman tapahtumat sekä uutistyyliin liittyvät käytännöt. Näitä käytäntöjä tarkastellaan edempänä.

”Nato-keskustelu” ymmärretään tässä tutkimuksessa laajasti: sillä tarkoitetaan Natoa koskevien kirjoitusten ja puheenvuorojen kokonaisuutta. Keskusteluun kuuluvat siis myös

¹ Esimerkiksi Ylen tv-uutisissa 24.6.2004 oli juttu Irakin levottomuuksista. Samassa lähetyksessä kerrottiin, että Irak oli pyytänyt Natolta apua olojensa vakauttamiseen. Tiedotustilaisuudessa Naton pääsihteeri korosti, ettei pyyntö koskenut joukkojen lähettämistä vaan lähinnä turvallisuusjoukkojen koulutusta ja teknistä tukea. Silti on ilmeistä, että monen katsojan mielessä Nato kytkeytyi Irakin kriisiin.

sellaiset journalistiset jutut, joissa ei esitetä mielipiteitä Suomen Nato-jäsenyydestä mutta jotka ovat osa Natosta välittyvää julkista kuvaa. Tällaisia ovat esimerkiksi Naton rauhanturvaoperaatioista tai Naton ja Venäjän välisistä suhteista kertovat uutiset. Aineistossa ovat mukana myös EU:n yhteistä turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa käsittelevät jutut. Ratkaisu perustuu ajatukseen, että aina kun puhutaan EU:n yhteisestä turvallisuuspolitiikasta, puhutaan ainakin epäsuorasti myös Natosta.

Tutkimus on tehty Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikössä, ja sen ovat rahoittaneet ulkoasiainministeriö ja puolustusministeriö.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen pääasiallinen aineisto koostuu neljän suurimman sanomalehden (Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat, Aamulehti ja Iltalehti) turvallisuuspolitiikkaa käsittelevistä jutuista ajalta 1.1.2003–30.6.2004. Näitä juttuja on kaikkiaan 1362. Tämä aineisto analysoidaan määrällisesti, ja sen tulokset esitellään luvussa 3. Lisäksi aineistona on useissa eri lehdissä julkaistuja juttuja sekä television ja radion uutis- ja ajankohtaisohjelmia vuosilta 2002–2004. Mukana on Nato-juttuja lähes kaikista suomalaisista yleislehdistä, lukuun ottamatta paikallisia ja ilmaisjakelulehtiä. Tämä aineisto muodostaa tutkimuksen laadullisen osan, joka käydään läpi luvussa 4. Kolmas aineisto koostuu kahdeksasta teemahaastattelusta. Haastatteluita ei analysoida määrällisesti, vaan niillä pyritään havainnollistamaan sitä, miltä Nato-keskustelu näyttää niiden näkökulmasta, jotka ovat itse seuranneet aihetta työnsä puolesta. Haastateltavien nimet ovat kirjallisuusluettelon lopussa.

Helsingin Sanomien, Ilta-Sanomien, Aamulehden ja Iltalehden yhteenlaskettu levikki, 908 500 kappaletta, kattaa noin 39 prosenttia Suomen päivälehtien kokonaislevikistä (Tilastokeskus 2004, 520). Tämä merkitsee sitä, että systemaattisen analyysin ulkopuolelle jää reilut 60 prosenttia päivälehtien levikistä. Aineiston edustavuutta arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon, että maakuntalehdet tukeutuvat valtakunnallisten aiheiden raportoinnissa paljolti STT:n palveluihin ja ulkomaan uutisissaan kansainvälisten uutistoimistojen tarjontaan, joten niiden Nato-uutisointi on suurelta osin yhdenmukaista. Toki esimerkiksi maakuntalehtien tarkempi erittely olisi tarjonnut arvokasta lisätietoa Nato-journalismista, mutta aiheen valtakunnallisuuden ja aineiston laajuuden vuoksi tässä tutkimuksessa määrällinen analyysi on rajattu vain neljään suurilevikkisimpään sanomalehteen.

Määrällisen analyysin tutkimusmenetelmänä on sisällönerittely. Se tarkoittaa, että aineisto luokitellaan tiettyjen ennalta määriteltyjen muuttujien mukaan. Havaintoyksikkönä on juttu, ja se voi olla joko uutinen, pääkirjoitus, kolumni tai yleisönosastokirjoitus. Jokaisesta jutusta koodataan muuttujien arvot, ja lopuksi tiedot käsitellään taulukkolaskentaohjelmalla. Laadullisessa analyysissä pyritään kuvailemaan aineiston olennaisia piirteitä, mutta siinä ei etsitä tilastollisia tunnuslukuja kuten määrällisessä analyysissä. Teemahaastattelussa keskustelu etenee tiettyjen etukäteen määriteltyjen teemojen varassa, mutta kysymyksiä ei ole lyöty lukkoon yksityiskohtaisesti. Tämä antaa haastateltaville mahdollisuuden kertoa asioista omilla sanoillaan. Teemahaastattelu on vapaampi kuin lomakehaastattelu, mutta ei täysin vapaa kuten syvähaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.)

Aikaisempi tutkimus

Suomalaista Nato-keskustelua, ja turvallisuuspoliittista keskustelua yleensäkin, on tutkittu journalismin näkökulmasta vähän. Lähimpänä tämän tutkimuksen aihepiiriä ovat journalistiikan pro gradu -tutkielmat *Piilosotaa Natosta. Eduskunnan turvallisuuspoliittisen*

keskustelun diskursiivinen rakentuminen Helsingin Sanomissa (Uotila 2002) ja *Virallinen, varovainen – vaiettu? Nato-keskustelu neljän puoluelehden pääkirjoituksissa vuonna 2001: vaikuttamiskeinot ja retoriikka* (Raunio 2003). Tea Kultin (1998) pro gradu *Turvallisuuspolitiikan visio ja painajainen* puolestaan käsittelee 1990-luvun suomalaista Nato-keskustelua poliittisen historian näkökulmasta.

Suomalaista Nato-keskustelua on tarkasteltu enimmäkseen ulkopoliitiikan ja maanpuolustuksen tutkimuksen piirissä. Tällaista lähestymistapaa edustavat muun muassa Tomas Riesin (1999) *Finland and Nato*, Tuomas Forsbergin (2002) *Nato-kirja* ja Pekka Visurin (2003) toimittama yleisesitys *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset*. Christer Pursiaisen ja Sinikukka Saaren (2002) raportissa *Et tu Brute! Suomen Nato-optio ja Venäjä* mahdollinen Nato-jäsenyys kytketään Suomen ja Venäjän välisiin suhteisiin. Karoliina Honkasen ja Janne Kuuselan (2003) raportti *Mikä se Nato oikein on?* vastataan Natoa koskeviin usein kysytyihin kysymyksiin. Nato-kriittistä näkökulmaa edustaa Markku Kangaspuron ja Teemu Matinpuron (2003) toimittama kirja *Suomi ja Nato. Eurooppalaisia näkökulmia sotilasliitosta*. Lisäksi Nato-keskustelua käsitteleviä artikkeleita on julkaistu runsaasti Ulkopoliittisen instituutin *Ulkopoliittikka*-lehdessä ja Suomen sadankomitealiiton *Ydin*-lehdessä.

Myös eräät ulkomaiset tutkijat ovat kirjoittaneet suomalaisesta Nato-keskustelusta. Venäläinen, Suomessa opiskellut ja suomen kielen osaava Nadezhda Sorokina valmistelee Moskovassa väitöskirjaa aiheesta *Suomen politiikka turvallisuus- ja puolustusallalla*. Yhdysvaltalainen kansainvälisen politiikan tutkija Andrew Michta on useissa julkaisuissaan käsitellyt itäisen Euroopan ja Naton suhdetta ja viitannut myös Suomessa käytävään Nato-keskusteluun.

Yleisiä lähtökohtia Nato-keskusteluun

Suomalainen Nato-keskustelu alkoi 1990-luvun alussa, jolloin Suomen ja Neuvostoliiton välinen YYA-sopimus lakkasi olemasta. Tuomas Forsbergin (2002, 266–267) mukaan Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä käyty keskustelu on kulkenut neljässä aallossa.

1. Ensimmäinen aalto 1990-luvun alussa oli seurausta kylmän sodan päättymisestä. Se nosti pintaan lähinnä teoreettisen pohdiskelun siitä, olisiko Natoon liittyminen ylipäänsä realistinen vaihtoehto.
2. Toinen aalto kuohui vuosikymmenen puolivälin jälkeen, jolloin Naton odotettavissa ollut laajeneminen ja toisaalta Venäjän liberaalidemokraattisen puolueen puheenjohtajan Vladimir Zhirinovskin puheet Venäjän historiallisten rajojen palauttamisesta herättivät epävarmuutta. Jäsenyyden kannattajien tärkein argumentti oli, että Suomen pitäisi hankkia turvatakuut hyvän sään aikana.
3. Kolmannessa aallossa keskustelun painopiste siirtyi perinteisistä turvatakuista poliittiseen suuntaan. Jäsenyyden kannattajien mielestä Suomi saisi enemmän vaikutusvaltaa Naton jäsenenä kuin liittoutumattomana maana.
4. Neljäs aalto puolestaan sai alkusysäyksensä Naton syksyllä 2002 toteutuneen laajentumiskierroksen myötä, jolloin keskustelua sävyttivät muun muassa terrorismin vastainen taistelu, Naton laajentuminen Baltiaan, Venäjän ja Naton suhteiden paraneminen ja vuodelle 2004 suunniteltu turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko.

Vuoden 2002 jälkeen Suomen turvallisuuspoliittisessa toimintaympäristössä on tapahtunut merkittäviä muutoksia, joista viimeisin tapahtui keväällä 2003, kun kysymys Euroopan

unionin yhteisestä puolustuksesta nousi turvallisuuspoliittisen keskustelun tärkeäksi määrittäjäksi. Onkin perusteltua sanoa, että tästä alkoi suomalaisen Nato-keskustelun viides aalto. Seuraavaksi tarkastellaan lyhyesti muutamia median ulkopuolisia asioita ja ilmiöitä, jotka ovat sävyttäneet suomalaista Nato-keskustelua.

1) Venäjän ja Naton lähentyminen

Naton ja Venäjän uusi suhde alkoi hahmottua jo ennen syyskuun 11. päivän iskuja kesällä 2001, kun Venäjän presidentti Vladimir Putin ja Yhdysvaltain presidentti George W. Bush tapasivat Sloveniassa lämminhenkisissä tunnelmissa. Suomen-vierailullaan saman vuoden syyskuussa Putin lievensi huomattavasti kantaansa Baltian maiden mahdolliseen Nato-jäsenyyteen. Pian tämän jälkeen Venäjä ryhtyi tukemaan Yhdysvaltoja ja Natoa terroristien etsintäoperaatioissa, ja lokakuussa Venäjä ilmoitti sulkevansa kylmän sodan aikaiset tukikohtansa Vietnamin ja Kuubassa. Viimeistään toukokuussa 2002 solmitun Venäjän ja Naton välisen yhteistyösopimuksen jälkeen kaikki merkit viittasivat siihen, että Venäjän ja Naton suhde oli syvenemään päin ja Venäjä oli asteittain sitoutumassa Naton rakenteisiin sen sijaan, että se olisi pyrkinyt etsimään Natolle vaihtoehtoja. (Saari 2002, 8–15.)

Yhteinen vihollinen, terrorismi, lähensi Natoa ja Venäjää, jotka vuonna 2002 institutionalisoivat yhteistyönsä perustamalla yhteisen neuvoston. Edes Irakin sodasta seuranneet kansainväliset ristiriidat eivät riittäneet mitätöimään tämän yhteistyön lähentävää vaikutusta. Kansainvälisessä politiikassa suhdanteet muuttuvat kuitenkin nopeasti ja usein ennalta arvaamattomasti. Kun vielä 2000-luvun kahtena ensimmäisenä vuonna julkisuudessa puhuttiin innostuneesti Naton ja Venäjän suhteiden lämpenemisestä, vuonna 2004 tilanne näytti jo toisenlaiselta. Kun Irakin sodan aiheuttamista pahimmista kiistoista oltiin jo pääsemässä yli, koitti Naton laajenemisen aika. Venäjää hiersi erityisesti sen rajanaapurien Viron, Latvian ja Liettuan liittyminen sotilasliittoon 29.3.2004. Venäjä uhkaili vastatoimilla, jos Nato perustaisi tukikohtia rajan tuntumaan tai jos sotilasliiton hävittäjät alkaisivat partioida Baltian maiden ilmatilassa liian lähellä Venäjän rajaa. Samoihin aikoihin Venäjä käynnisti neljät suuret sotaharjoitukset näyttääkseen voimaansa.

2) Suomen ja Venäjän suhteet

Neuvostoliiton hävittyä maailmankartalta Suomen suhteet suureen itänaapuriin muuttuivat perusteellisesti. Edelleen Suomi kuitenkin seuraa Venäjän mielipiteitä tarkasti ja ottaa ne ainakin virallisella tasolla vakavasti. Tilannetta mutkistaa se, että Venäjän ja Suomen nykyinen suhde ei ole enää kahdenvälinen, vaan maiden väliset suhteet ovat kytköksissä laajempiin Venäjän ja lännen välisiin suhteisiin (Pursiainen 2001, 110).

Venäjällä tarkkaillaan jatkuvasti Suomessa esitettyjä Nato-kannanottoja. Venäläisten tutkimuslaitosten 2000-luvun alun raporteissa Suomen Nato-jäsenyyttä pidettiin selvästi kielteisenä tulevaisuudenkuvana. Venäjän strategisten tutkimusten instituutti RISS, joka edustaa suhteellisen virallista asiantuntijalinjaa, kannatti Suomen ja Ruotsin liittoutumattomuutta ja oli huolestunut maiden syvenevästä Nato-yhteistyöstä. RAU-tutkimuslaitos puolestaan edustaa perinteisempää ja kansallishenkisempää linjaa kuin RISS. RAU:n raportin mukaan historialliset ja ”objektiiviset tekijät” puhuivat sen puolesta, että Suomen tulisi tehdä nykyistä tiiviimpää sotilaallis-teknologista yhteistyötä Venäjän kanssa. Vuoden 2000 lopulla tehtiin puolestaan kysely venäläisille riviupseereille. Lähes kaikki heistä olivat sitä mieltä, että paras vaihtoehto Suomelle on sotilaallinen liittoutumattomuus. Eräät lisäsivät vielä, että Suomen Nato-jäsenyys saattaisi aiheuttaa Venäjälle paineita lisätä sotilaallista aktiivisuuttaan Suomen lähialueilla. (Pursiainen & Saari 2002, 19–21.)

3) Baltian maiden Nato-jäsenyys

Baltian maat ovat kautta historiansa olleet ympärillään vaikuttavien suurvaltojen kiinnostuksen kohteina. Niitä ovat hamunneet valtapiiriinsä niin Preussi, Puola ja Ruotsi kuin tsaarinen hallitsema Venäjä. Kaiken aikaa Baltian maissa on kuitenkin ollut vahva kieleen ja kulttuuriin perustuva kansallisliike, joka on pitänyt kansakunnat hengissä vieraan vallan aikanakin. Neuvostoliiton lakkauttamisen jälkeen 1990-luvun alussa Baltian maat ottivat yhdessä Puolan, Tšekin, Slovakian ja Unkarin kanssa suunnan kohti Euroopan unionin ja Naton jäsenyyttä. (Apunen 1998, 342.) Määrätietoisien lännen-politiikan eräs päätavoite, Nato-jäsenyys, toteutui syksyllä 2002, kun maat saivat kutsun Naton jäseniksi. Keväällä 2004 ne liittyivät sekä Natoon että EU:hun.

Viron, Latvian ja Liettuan jo etukäteen lähes lukkoon lyötynä pidetty Nato-jäsenyys aiheutti runsaasti keskustelua jo ennen marraskuun 2002 huippukokousta, jossa uusista jäsenmaista päätettiin. Suomen virallinen linja lähti siitä, että jokainen valtio päättää itse turvallisuuspoliittisista ratkaisuisistaan eikä Baltian maiden Nato-jäsenyys vaikuttaisi Suomen liittoutumattomuuteen. Tällainen linjaus oli ymmärrettävä, sillä muutenhan Suomi olisi antanut maailmalle viestin, että Baltian maiden liittyttyä Natoon Suomi lähes automaattisesti hakisi jäsenyyttä. Monet poliitikot kuitenkin sanoivat, että Baltian maiden liittoutuminen vaikuttaisi myös Suomen turvallisuuspoliittiseen asemaan. Baltian maiden Nato-jäsenyyden suhteen suomalainen media oli vahvasti etukenossa, sillä jäsenyyttä käsiteltiin tapahtuneena tosiasiana jo kuukausia ennen kuin päätös tehtiin. Laajoja hankkeita ja suunnitelmia käsittelevälle uutisoinnille on tyypillistä, että tulevaisuutta koskevat skenaariot esitetään niin kuin ne olisivat jo toteutuneet (Fairclough 1997, 12).

4) Naton rauhankumppanuus ja Suomi

Suomi on vuodesta 1994 osallistunut Naton PfP-rauhankumppanuusohjelmaan (Partnership for Peace), johon kuuluu myös muun muassa Venäjä ja kymmeniä muita Natoon kuulumattomia maita. Kumppanuustoimintaa ohjaavan Euro-atlanttisen kumppanuusneuvoston (Euro-Atlantic Partnership Council) työskentelyyn Suomi on osallistunut vuodesta 1997, ja samana vuonna perustettiin Suomen Nato-edustusto. Merkittävin osa Suomen sotilaallista PfP-työtä on Kosovossa toimiva suomalainen rauhanturvapataljoona. Tämän lisäksi Suomi on osallistunut useisiin Nato-johtoisin harjoituksiin ja operaatioihin. Suomen Nato-kumppanuudelle antaa painoarvoa myös Niinisalossa sijaitsevan Puolustusvoimien kansainvälisen keskuksen asema PfP-koulutuskeskuksena.

Toukokuussa 2003 suomalainen prikaatikenraali Paavo Kiljunen ryhtyi johtamaan Kosovossa toimivaa monikansallista prikaatia. Se oli ensimmäinen kerta, kun Natoon kuulumattoman maan upseeri johti Nato-operaatiota. Tapaus nosti jälleen pintaan pohdiskelun, tarkoittavatko Nato-operaatioihin osallistuminen ja puolustusvoimien kansainvälisen yhteensopivuuden lisääminen käytännössä sitä, että Suomea ollaan vähitellen viemässä Naton jäseneksi. Useimmiten keskustelijoilta on kuitenkin jäänyt ottamatta huomioon se seikka, että Suomen sotilaallisen aseman kannalta on aivan eri asia, kuuluuko maa Naton jäsenenä sotilasliiton turvatakuiden piiriin vai tekeekö se Naton kanssa vain yhteistyötä. Strategiselta kannalta rauhankumppanuusohjelmaan osallistuminen on kaukana Naton jäsenyydestä.

2. Median rooli yhteiskunnassa

Toimiva demokratia edellyttää äänestäjäkuntaa, joka on ainakin jossain määrin tietoinen yhteiskunnallisista kysymyksistä ja keskustelunaiheista. Tällaisen äänestäjäkunnan muodostamiseen ja ajan tasalla pitämiseen tarvitaan mediaa, jonka välityksellä päättäjien suunnitelmat, päätökset ja toimenpiteet voidaan alistaa kriittisen tarkkailun ja keskustelun kohteiksi. Kaikki eivät suinkaan ole yksimielisiä siitä, miten hyvin tällainen positiivinen julkisuuskäsitys kuvaa todellisuutta, mutta tuskin kukaan väittää, ettei se olisi toivottava asiointi. (McNair 2000, 1.)

Media rakentaa ja ylläpitää päivittäin areenaa, jolla käydään keskustelua yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista. Kuvatessaan maailman tapahtumia media maalaa tietynlaisen maiseman silmiemme eteen. Joka kerta, kun avaamme television, radion tai lehden, edessämme on kappale yhteiskuntaa. Kuten Kauko Pietilä ja Klaus Sondermann (1994) ovat oivaltaneet, media ei ainoastaan kerro yhteiskunnasta, vaan se on tavallaan yhteiskunta itsessään. Yhteiskunta, samoin kuin julkinen keskusteluareena, koostuu lukuisten toimijoiden valinnoista ja vuorovaikutuksesta. Yhteiskunnan toiminta on näiden lukemattomien pienten ja suurten valintojen muodostama jatkumo.

Valintojen ja rajausten summa on myös journalismi. Joka päivä uutisia tehdessään toimittajat valitsevat jonkin lukemattomista mahdollisista tavoista, joilla he yhdistelevät valikoimastaan aineistosta journalistisen tekstin. Tässä tutkimuksessa korostetaan toimittajien omaa, aktiivista roolia journalistisen julkisuuden muodostumisessa. Tietenkin aihevalintoihin, näkökulmiin ja rajauksiin vaikuttaa se todellisuus, josta juttuja tehdään, mutta toimittajien omilla valinnoilla on lopputuloksen kannalta paljon merkitystä. Toimittaja on tiedon portinvartija.

Tätä tutkimusta varten haastatellut toimittajat pitivät työtään varsin itsenäisenä. He myös pitivät tärkeänä, että toimittaja ei vain tyydy raportoimaan lähteidensä sanomisia vaan hakee niihin lisäarvoa. Tärkeä huomio on se, että rakentaessaan juttua toimittajat ovat jo valmiiksi varsin hyvin perillä lähteidensä mielipiteistä.

”Minulla on sellainen kuva, että voin vaikuttaa ihan sataprosenttisesti siihen, mitä juttuni pitää sisällään. Saan itse valita, ketä haastattelen. Kun valitsee henkilön, sieltä saa juuri sitä, mitä on etukäteen halunnut tietää. Eivät ihmiset vaihda kantojaan kovin nopeasti. Kyllä siihen pystyy vaikuttamaan ihan täydellisesti, mitä juttu pitää sisällään. On sitten omastatunnosta kiinni, tekeekö siitä tasapuolisen. Tietysti kun jotain raporttia referoi, kyllä siinä pitää olla se pääkuvio mukana, mutta painotuksiahhan voi tehdä vaikka mihin suuntaan.”

(Helsingin Sanomien politiikan toimittaja Arto Astikainen)

Myös toinen haastateltava toi esiin sen, että pyytäessään haastattelua joltakulta henkilöltä toimittaja useimmiten tietää jo etukäteen, mitä tuleman pitää. Tässä mielessä poliittinen julkisuus on eräänlaista peliä, jossa kaikki tietävät oman paikkansa ja useimmiten myös pysyvät siinä.

”Kyllähän toimittaja yleensä soittaessaan jollekin tutkijalle tai kommentaattorille tietää, mitä sieltä tulee. Että tähän pitäisi saada joku kriittinen, myötäsukainen tai mikä lienee kannanotto. Harvemmin toimittaja soittaa tutkijalle tai kommentaattorille tullakseen yllätetyksi, että mitähän se mahtaa tästäkin olla mieltä.”

(STT:n politiikan toimituksen varaesimies Nina Törnudd)

Tämä havainto horjuttaa sitä yleisesti vallalla olevaa käsitystä, että uutiset olisivat vain sattumanvaraisia, spontaaneja kuvauksia maailman tapahtumista (Schlesinger 1978). Varsinkin Nato-keskustelun tapaisessa poliittisessä aiheessa eri henkilöiden puheenvuorot ovat yleensä ennalta arvattavissa, ja sen vuoksi toimittaja pystyy hyvin ennakoimaan sitä, mistä aineksista hän juttunsa rakentaa.

Haastattelujen perusteella näyttää kuitenkin siltä, että Nato-journalismiin vaikuttavia tietoisia valintoja tehdään enemmänkin toimitusten ulkopuolella kuin toimituksissa. Nykyaikainen uutisjournalismi on niin pitkälle rutinoitunutta ja usein kiireistäkin, että toimittajat eivät yleensä pysähtele pohtimaan työhönsä vaikuttavia tekijöitä tai vaihtoehtoisia ratkaisuja.

”Joissakin tapauksissa se on niin itsestään selvää se uutiskärki, ja joissakin tapauksissa se ei ole, että sitten sitä joutuu kovastikin miettimään, että mitä tästä kärkeen nostat ja miten sen rakennat. Mutta useimmiten se on jotenkin niin automaattinen se prosessi.”
(STT:n politiikan toimittaja Pekka Pohjolainen)

”En ole kyllä ikinä miettinyt, enkä ole edes katsonut, millainen juttujeni sarja on. Kyllä se syntyy päivän tilanteesta tai uutistilanteesta – siitä, mikä on sillä hetkellä kiinnostavaa. Ei siinä paljon taaksepäin katsella, muuta kuin sillä tavalla, että onko jotakin aihetta jo käsitelty aikaisemmin. Mutta en ole koskaan ajatellut asiaa kokonaisuuden näkökulmasta.”
(Arto Astikainen)

Journalisti on jo ammattinimikkeensä mukaisesti kiinni tässä päivässä (ranskan sana *journal* tarkoittaa päiväkirjaa). Nato-keskustelussakin uutisten tärkeä kriteeri on ajankohtaisuus. Nato-keskustelussa journalistit ovat siis yhtä aikaa riippuvaisia ja itsenäisiä. Riippuvaisia he ovat keskustelun päiväjärjestyksestä, jota he eivät itse juurikaan määritä. Itsenäisiä he puolestaan ovat aiheiden käsittelytavan ja painotusten valinnassa. Tosin siinäkin on rajoituksia: ammattikunnan sisäiset, kirjoittamattomat säännöt ja sosiaalinen paine luovat normeja, joista ei ole hyvä poiketa ainakaan kovin paljon.

”On hyvin ratkaisevaa, mitä nostaa otsikkoon, koska monet lukevat lähinnä vain otsikon ja jutun alkupään. Jos haluaa leikitellä, niin itselleen epämieluisan aineiston voi jättää jutun häntäpäähän. Kyllä sitä voi pelata niin paljon kuin haluaa. Yleensä sitä kuitenkin varoo pelaamasta, koska ei ole yksin. Samaa aihetta voi käsitellä sata muuta toimittajaa. Kyllä kaikki yleensä pyrkivät käsittelemään aihetta korrektisti, vaikka valitsevatkin vähän eri näkökulmia.”
(Arto Astikainen)

STT:n toimittaja toi esille saman asian. Nato-keskustelun tapaisessa aiheessa korrektiuden vaatimus vielä korostuu.

”En nyt pysty yksittäistä esimerkkiä sanomaan, mutta jos jossakin, niin varmaankin näissä turvallisuuslinjauksissa saa olla aika tarkkana. Se on kuitenkin semmoista pilkunviilausta, ei se paljon sooloilun varaa anna. Äkkiä siitä perästä kuuluu, jos on mennyt liian pitkälle.”
(Pekka Pohjolainen)

Vahtikoira vai sylikoira?

Joukkoviestinnän yhteiskunnallinen merkitys on ennen kaikkea siinä, että ihmisille saatetaan tiedoksi asioita, joilla on tai saattaa olla vaikutuksia monien ihmisten elämään. Media pyrkii kertomaan päätöksenteosta mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta asianosaiset ehtisivät arvioida päätösten seurauksia ja ottaa niihin kantaa ennen nuijan kopautusta.

Suomalaisten toimittajien ammattikunnassa vallitsee varsin yhtenäinen käsitys journalistin ideaaliroolista: hänen tulisi valvoa yhteiskunnallista vallankäyttöä ja arvostella epäkohtia sekä

toisaalta selittää yleisölle monimutkaista maailmaa. Ihannetoimittaja on *yhteiskunnallisesti aktiivinen valistaja*, joka selostaa tapahtumia puolueettomasti. (Heinonen 1995, 145.) Vaikka ihanteet eivät käytännössä aina toteudu, toimittajilla tuntuu olevan varsin kirkas näkemys siitä, mihin vastuunsa tuntevan journalistin pitää työssään pyrkiä.

Nato-keskusteluun erikoistuneet toimittajat tunnistavat ammatissaan vahtikoiraroolin, mutta heidän arvionsa siitä vaihtelevat. Uutistoimiston esimies näkee tämän roolin toteutuvan asioiden aktiivisen seuraamisen ja julkituomisen kautta.

”No kyllähän se tietysti on tällainen perustehtävä tiedotusvälineillä, että ei pelkästään kopioi sitä, mitä kerrotaan vaan seurata vähän, että miten linjaukset muuttuvat ja miten niitä perustellaan ja tuodaan esille. Kyllä se on semmoista, mitä tiedotusvälineiden pitää tehdä.”
(Nina Törnudd)

Myös Helsingin Sanomien turvallisuuspolitiikkaan erikoistunut toimittaja korostaa, että toimittajan tärkeä tehtävä on havaita keskustelussa tapahtuvia muutoksia ja raportoida niistä yleisölle. Tätä kautta journalistit tulevat myös valvoneeksi vallanpitäjien toimintaa.

”Kun seuraa jotakin asiaa pitkään, pystyy havaitsemaan hyvinkin pienet painotuserot ja muutokset. Tyypillinen tapaus oli, kun Matti Vanhanen oli kuukausikaupalla pantannut kantaansa [Suomen Nato-jäsenyydestä], jotta keskustelu olisi jatkunut. Sitten kun hän yhtäkkiä ja yllättäen sanoi kantansa eduskunnassa, sitä ei kukaan huomannut. Pääministerin avustaja sanoi jälkepäin, että jäätin minun varaani, kun kukaan muu toimittaja ei reagoinut Vanhasen lausuntoon. Se tuli esille vain sivulauseessa ohimennen. Kyllä minunkin piti Vanhaselta kysyä puheen jälkeen, oliko tämä varmasti hänen kantansa. Näin hain itselleni selkänöjan. Monet toimittajat eivät kiinnittäneet huomiota tähän, koska se oli sivuasiana pääasiaan nähden.”
(Arto Astikainen)

Toinen STT:n politiikan toimituksessa työskentelevä haastateltava ei pidä vahtikoirarooliaan kovin aktiivisena, vaikka korostaakin etäisyyttään vallanpitäjiin. Aktiivisuuden sijaan hän puhuu työtä ohjaavista periaatteista.

”No, minä en itse ole siinä mielessä kauhea idealisti, että kyllä minä näen sen ehkä vähän kesympänä hommana kuin että sitä oltaisiin ihan vallan vahtikoira, ainakaan kovin aggressiivisessa merkityksessä. Tietysti tässä hommassa on tietyt periaatteet, joita noudatetaan, mutta missään tapauksessa ei kyllä olla vallanpitäjien myötäilijöitäkään. Että kyllä pikemminkin niin päin sen ajattelisin.”
(Pekka Pohjolainen)

Media ylläpitää päiväjärjestystä

Tämän tutkimuksen teoreettinen pohja on rakennettu yhdistelemällä agenda setting- ja artikulaatioteorioita. Agenda setting -käsitteen loivat viestinnän tutkijat Maxwell McCombs ja Donald Shaw tutkiessaan Yhdysvaltojen vuoden 1968 presidentinvaalikampanjan uutisointia ja äänestäjien mielipiteitä erilaisista vaaliteemoista. Artikulaatioteoriaa on puolestaan kehitellyt brittiläinen kulttuurintutkija Stuart Hall.

Monissa joukkoviestinnän tutkimuksissa on havaittu, että tiedotusvälineet eivät niinkään määritä sitä, mitä mieltä ihmiset ovat asioista, mutta sen sijaan *media vaikuttaa siihen, mistä asioista ihmisillä ylipäänsä on mielipiteitä* (McCombs & Shaw 1972, 180; McQuail 1987, 275). Agenda setting -teorian mukaan tiedotusvälineiden suurinta vallankäyttöä on se, että ne rakentavat yhteiskunnallista päiväjärjestystä ja nostavat agendalle erilaisia puheenaiheita – ja näin tehdessään ne samalla jättävät jotkin toiset puheenaiheet vähemmälle huomiolle tai kokonaan pimentoon. Edellä mainitun Yhdysvaltojen presidentinvaaleja koskevan

tutkimuksen mukaan medialla oli selvästi havaittava vaikutus siihen, mitä puheenaiheita ihmiset pitivät tärkeimpinä (McCombs & Shaw, emt.).

Artikulaatiolla on kaksi merkitystä. Ensinnäkin se tarkoittaa puhumista, julkilausumista ja ajatusten ilmaisemista. Toiseksi artikulaatio tarkoittaa sitä, *millä tavoin erilaisia ideologioita aineksia ja asioista puhumisen tapoja liitetään yhteen*. (Hall 1992, 368.) Nato-keskustelun tutkimisessa artikulaatioteoria auttaa ymmärtämään sitä, millaisiin yhteyksiin Nato liitetään, kun siitä puhutaan. Natosta voidaan esimerkiksi puhua modernina kriisinhallintaorganisaationa, joka tekee rauhantyötä maailman levottomissa kolkissa. Natosta voidaan myös puhua viittaamalla historian kokemuksiin tai vaikkapa Venäjän ja Suomen välisiin suhteisiin. Jos Nato-uutisten yhteydessä on kuvituksena poliitikkoja kravattit kaulassa, sotilasliitosta välittyy aivan erilainen vaikutelma kuin jos kuvissa esiintyy hävittäjiä, panssarivaunuja ja ydinohjuksia. Esimerkkien listaa voisi jatkaa pitkälle. Agenda setting- ja artikulaatioteorioita sovelletaan luvussa 3, jossa analysoidaan määrällisesti neljän päivälehdien Nato-journalismia.

On perusteltua olettaa, että Nato-keskustelun näkyvyys julkisuudessa vaikuttaa ihmisten tietoihin ja arviointiperusteisiin. Jos mediassa julkaistaan paljon Natoa käsitteleviä juttuja, Natosta tulee ihmisille entistä tutumpi asia ja osa heidän päivittäisiä keskusteluitaan. Pitämällä Nato-keskustelua näkyvästi otsikoissa media antaa epäsuorasti ymmärtää, että kyseessä on tärkeä asia, johon on syytä ottaa kantaa.

Media voi siis nostaa jonkin aiheen yhteiskunnalliselle agendalle. Kun aihe on pinnalla, alkaa agenda settingin toinen vaihe: aiheesta voidaan korostaa erilaisia näkökulmia. Nato-keskustelun kannalta onkin tärkeää selvittää sitä, *millaisessa yhteydessä Natosta puhutaan*. Eräs tämän tutkimuksen lähtökohtia on havainto, että Nato-keskustelussa on itse asiassa kaksi erilaista Natoa: toisaalta Nato on *jäsenmaidensa keskinäiseen aluepuolustukseen tarkoitettu sotilasliitto*, toisaalta taas *maailmanlaajuiseen toimintaan ulottuva kriisinhallintajärjestö*. Natolla on epäilemättä nämä molemmat puolet, mutta eri keskustelijat painottavat niitä eri tavoin. Tässä tullaan artikulaatioteorian keskeiseen kysymykseen: mitä puheenaiheita liitetään toisiinsa?

Määritelmien valinnassa on kyse myös vallankäytöstä: jos puhuja onnistuu vakuuttamaan muut siitä, että hänen esittämänsä Naton määritelmä on paras, hänen mahdollisuutensa hallita keskustelun suuntaa lisääntyvät. Nato-keskustelua voidaankin kuvailla taisteluksi kahden erilaisen Nato-käsityksen välillä. Tämä tulee ilmi siinä, miten kahden asiantuntijan näkemykset eroavat toisistaan:

”Ennakkoluulot Natosta kylmän sodan aikaisena organisaationa hallitsevat liikaa tätä keskustelua ja kirjoittelua.”

(Puolustusministeriön viestintäjohtaja Jyrki Iivonen)

”Nato-jäsenyyden kannattajat haluavat häivyttää järjestön perusluonteen eli sen, että kyseessä on sotilasliitto, jossa jäsenmaat sitoutuvat sotilaallisiin velvoitteisiin.”

(Turvallisuuspolitiikan tutkija Pekka Visuri)

Visurin mukaan Nato-jäsenyyden kannattajat, joihin lukeutuu myös suomalainen valtalehdistö, pyrkivät pitämään keskustelun sellaisten argumenttien puitteissa, jotka korostavat Naton muutosta pehmeisiin asioihin keskittyväksi, demokraattisten maiden yhteistyöelimeksi. Samalla mahdollisen Nato-jäsenyyden sotilaalliset ja strategiset

vaikutukset jäävät hänen mukaansa liian vähälle huomiolle. Iivosen mukaan keskustelussa on puolestaan katsottu asioita liikaa kylmän sodan aikaisesta näkökulmasta.

Median vaikutus – ongelmallinen kysymys

Koko mediatutkimus pohjautuu perimmiltään olettamukseen, että tiedotusvälineillä on jotakin vaikutusta yhteiskunnalliseen elämään. Siitä huolimatta median vaikutus on koko tieteenalan kiistanalaisin kysymys. (McQuail 1987, 251.) Tämä on sikäli outoa, että arkielämä tarjoaa jatkuvasti käytännön esimerkkejä median vaikutuksesta: pukeudumme lämpimästi säätiedotuksen ennustettua kylmää ilmaa, ostamme tarjoustuotteen mainoksen houkuttelemana ja osallistumme avustusjärjestön keräykseen nähtyämme uutislähetysten kriisialueelta. Kaiken järjen mukaan media siis vaikuttaa ihmisten ajatteluun ja käyttäytymiseen, mutta silti vaikutusten voimakkuutta ja suuntaa ei ole pystytty pitävästi osoittamaan. Aina ei ole myöskään varmaa, onko vaikutuksen aiheuttanut nimenomaan media, vai johtuuko se jostakin muusta tekijästä (emt.).

Kenties suurin ongelma median vaikutuksen tutkimisessa on se, että voimme tehdä havaintoja ainoastaan toteutuneesta todellisuudesta. Emme tiedä, minkälaisia kansalaisten Nato-mielipiteet olisivat, jos mediaa ei olisi olemassakaan tai jos se toimisi eri tavalla kuin nyt toimii. Journalismin sisältöä tutkimalla voidaan kuitenkin selvittää, millaisia aineksia media tarjoaa mielipiteen muodostamiseen.

Kansalaisten mielipide Suomen mahdollisesta sotilaallisesta liittoutumisesta on pysynyt suunnilleen samana lähes kymmenen vuoden ajan: kun vuonna 1996 liittoutumattomuutta kannatti 69 prosenttia suomalaisista, vuoden 2003 lopulla luku oli 65 (Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta 2004, 14). Monet joukkoviestinnän tutkimukset viittaavat siihen, että median vaikutus on konservatiivinen eli olemassa olevaa tilannetta säilyttävä. Varsinkin uusvasemmistolaisista näkökulmaa edustavissa tutkimuksissa media on usein nähty vallitsevan yhteiskunnallisen asiain tilan eli *status quon* pönkittäjäksi (Pietilä 1997, 249). Tällainen tulkinta saa tukea siitä havainnosta, että modernin uutistyön käytännöt ovat pitkälle rutinoituneita ja virallisten lähteiden osuus uutisissa on hallitseva (Tuchman 1978, 5–6).

Toisaalta on huomattava, että mielipidemittausten mukaan suurin osa kansasta uskoo, että Suomea ollaan kaikesta huolimatta viemässä Naton jäseneksi (Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta 2004, 16). Tutkimuksen eräs tarkoitus onkin selvittää, voisiko median toimintatavoilla olla jotakin yhteyttä tähän kansalaisten olettamukseen.

Yleinen mielipide

Koko tämän tutkimuksen merkitys liittyy yleiseen mielipiteeseen, koska juuri siihen media voi eniten vaikuttaa. Nato-keskustelussa yleisellä mielipiteellä on ollut selvä vaikutuksensa myös poliitikkojen Nato-kannanottoihin.

Yleinen mielipide voidaan selvittää eri tavoin. Mielipidemittauksilla ja niiden raportoinnilla on Nato-keskustelussa keskeinen rooli. Julkaistessaan mielipidemittausten tuloksia tiedotusvälineet toteuttavat niitä tehtäviä, jotka muuten kuuluvat puolueille, etujärjestöille ja muille poliittisille toimijoille. Gallupjournalismi osallistuu paitsi kansan tahdon edustamiseen, myös identiteetin rakentamiseen ja vallankäytön kontrollointiin. (Suhonen 2000, 5.)

Toinen tapa selvittää yleinen mielipide on kansanäänestys. Mahdollinen kansanäänestys onkin ollut Nato-journalismin keskeisiä puheenaiheita jo vuosina 2000–2004, vaikka jäsenyyttä ei ole edes päätetty hakea. Keskustelijat lähestyvät Nato-kysymystä kahdesta erilaisesta näkökulmasta. Toisten mielestä jäsenyydestä olisi järjestettävä kansanäänestys, koska kyseessä on niin merkittävä ja laajoja ihmisjoukkoja koskettava päätös. Toiset puolestaan katsovat, että tavallisilla ihmisillä ei ole riittävästi tietoa eikä ymmärrystä Nato-kysymyksestä, joten ratkaisu olisi syytä antaa kansanedustajien päätettäväksi. Näkemyserot johtuvat erilaisista demokratiakäsityksistä. Vapaan mandaatin kannattajien mielestä kansanvalitsemien päättäjien tulee tehdä kaikki päätökset oman harkintansa perusteella, kun taas sidotun mandaatin kannattajien mukaan edustajien tulee noudattaa äänestäjien tahtoa, miten tämä tahto sitten ilmaistaankin (Paloheimo & Wiberg 1997, 162).

Median ja vallanpitäjien välinen jännite

Median ja poliittisten vallanpitäjien välillä on perustavanlaatuinen jännite, joka toimii demokraattisen yhteiskunnan käyttövoimana. Jännite muodostuu siitä, että *journalismi pyrkii eri syistä hakemaan uutisiin dramatiikkaa ja paljastuksia, kun taas poliitikot pyrkivät antamaan vaikutelman, että heidän toimintaansa leimaa jatkuvuus ja johdonmukaisuus*. Nato-keskustelusta paljon kirjoittava toimittaja allekirjoittaa havainnon:

”Jos uutiseen pitäisi laittaa kärjeksi, että hallitus jatkaa vanhalla tutulla linjallaan, sehän on selkeästi tylsempää kuin että on uusi nyanssi tulkinnoissa tai kannanotoissa että on raotettu enemmän Nato-ovea.”

(Nina Törnudd)

Lausunto on sikäli merkittävä, että sen antanut toimittaja työskentelee uutistoimistossa. STT on tiedotusvälineiden yhteisesti omistama osakeyhtiö, jonka menestys on riippuvainen sekä sen osakkaiden että asiakkaiden taloudellisesta menestyksestä (Kivikuru & Rantanen 2002, 133–134). STT:n ei kuitenkaan tarvitse kilpailla päivittäin yleisöstä samalla tavalla kuin esimerkiksi irtolumeromyynnistä elävien iltapäivälehtien. Tiedotusvälineet eivät maksa STT:lle jokaisesta jutusta erikseen, vaan ne maksavat levikkinsä tai yleisömääränsä mukaan kiinteän summan siitä, että STT:n palvelu on niiden käytettävissä. Näyttääkin siltä, että jännitteen tavoittelemisen on toimittajilla eräänlainen sisään rakennettu ominaisuus; vaikka uutisiin ei välttämättä tarvitsisi etsiä dramatiikkaa, toimittaja pyrkii kuitenkin tekemään niin kiinnostavan ja jännitteisen jutun kuin mahdollista.

”Kyllähän toimittaja on toimittaja, vaikka olisikin STT:ssä. Eihän STT:nkään toimittaja halua ehdoin tahdoin tehdä tylsiä juttuja tai juttuja, jotka voisi yhtä hyvin jättää tekemättäkin.”

(Nina Törnudd)

Etsiessään katkoksia journalistit tulevat valvoneeksi vallanpitäjien toimintaa ja pakottavat heidät harkitsemaan päätöksiään tarkasti. Tähän liittyy myös se ilmiö, että poliittiset johtajat ja virkamiehet ovat usein tyytymättömiä median toimintaan. Demokratian kannalta tässä voi nähdä myönteisiä piirteitä: jos vallanpitäjät olisivat kovin tyytyväisiä median toimintaan, saattaisi olla aiheutta pelätä, että valvonta ei toimi kunnolla.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikka on ristiriitaisia mielipiteitä herättävä puheenaihe. Niinpä Nato-kysymystä käsittelevissä haastatteluissa toimittajan ja haastateltavan välinen tilanne on usein kamppailu, jossa osapuolten intressit ovat erilaiset. Seuraavaksi tiivistetään nuo intressit. Viivan vasemmalla puolella ovat ne asiat, joita toimittaja haluaisi painottaa, ja oikealla ovat haastateltavana olevan poliitikon puheessa korostuvat ulottuvuudet.

Dramaattiset käänneet – hillityt kannanotot
Uudet avaukset – vallitseva linja
Konkreettisuus – yleispätevyys
Räväkkä kansankieli – poliittisesti korrektit ilmaukset

Seuraavassa esimerkissä näkyy selvästi, miten toimittaja on yrittänyt rakentaa sinänsä hillityn ja epädramaattisen lausunnon pohjalta lukijoita kiinnostavan uutisen. Uutinen on otsikoitu ”Tuomioja: Nyt on hyvä olla liittoutumaton”.

Ulkoministeri Erkki Tuomiojan (sd) mielestä Nato ei ole vielä kriisissä. Tosin Nato on nyt ennennäkemättömässä tilanteessa, mutta samalla itse kysymyksen on ennennäkemätön. Kyse on hänen näkemyksensä mukaan pitkälti sen alueen ulkopuolisesta haasteesta, jota varten Nato on alun perin perustettu.

– Silloin kun Nato ryhtyy ottamaan itselleen ikään kuin globaaleja tehtäviä, niin silloin syntyy tällaisia tilanteita, hän kommentoi tiistaina. Hän ei lähtisi vielä ”mitään kriisikelloja soittamaan”.

Tuomiojan mielestä nyt vallitsee tilanne, jossa liittoutumattomuuden edut näkyvät. Hän ei suoraan vastannut, onko Naton tilanteella vaikutusta suomalaiseen keskusteluun.

– En oikein usko, että tämä Naton kannatusta lisää, hän arveli.

Tuomioja toivoo, että Euroopan puolustusulottuvuuden kehittäminen etenisi omaa rataansa ilman, että saisi Naton tilanteesta sen enempää vauhtia kuin hidastustakaan aikaiseksi.

EU:n johtajat kokoontuvat ensi maanantaina ylimääräiseen kokoukseen Brysselissä. Kokousta on ehditty luonnehtia ”hätkökoukukseksi”.

(Etelä-Suomen Sanomat 12.2.2003)

Uutisista voidaan tehdä dramaattisia paitsi sisällöllisin myös tyyllisin keinoin. Dramatisoivan esitystavan omaksunut toimittaja voi kirjoittaa uutisensa sinänsä puolueettomaan ja raportoivaan sävyyn, mutta hän tuo uutiseen lisäarvoa nostamalla esiin joitakin uutisen tunnelman kannalta merkittäviä piirteitä. Tällainen esitystapa on tyypillistä erityisesti iltapäivälehdille, joiden on tehtävä uutisistaan iskeviä ja dramaattisia voidakseen päivästä toiseen myydä mahdollisimman paljon irtonumeroita. Suomalaisissa päivälehdissä, jotka pääosin tilataan kotiin, dramatisoivaa tyyliä tapaa harvemmin kuin iltapäivälehdissä, varsinkin kun kyse on turvallisuuspolitiikan kaltaisesta virallisesti ja vakavaksi mielletystä aihepiiristä.

Korkea-arvoinen venäläisupseeri yllätti eduskunnan puolustusvaliokunnan jäsenet ehdottamalla maiden laivastojen yhteistyön syventämistä, kun valiokunta vieraili Moskovassa viime viikolla.

Kansanedustaja Ilkka Kanervan (kok) johtama puolustusvaliokunta palasi Moskovan-matkaltaan viime viikon keskiviikkona.

Valiokunnan jäsenten mukaan Moskovassa ei jäänyt epäselväksi, että Nato on Venäjällä punainen vaate. Näin myös Suomen Nato-jäsenyyttä karsastetaan Venäjällä.

– Nyt olisi typerää liittyä Natoon. Ei Suomella ole näköpiirissä uhkia, vara-amiraali Vladimir Kuznetsov sanoi suomalaisille parlamentaarisille.

– Jos halutaan ongelmia (Suomen ja Venäjän välisiin suhteisiin) ja liittyä Natoon, niin olkaa hyvä, valiokuntalähteiden mukaan selvästi kiihtynyt vara-amiraali läksytti vieraitaan. (...)

(”Venäjä halajaa yhteisiä laivastoharjoituksia” Ilta-Sanomat 26.10.2000)

Uutisen kirjoittaja on omaksunut dramatisoivan roolin, mikä tulee ilmi erityisesti viimeisessä kappaleessa: ”*kiihtynyt* vara-amiraali läksytti”. Toimijoiden tunnetilojen kuvaaminen ei ole lainkaan tavallista Nato-journalismissa, varsinkaan kun kyse on korkeassa asemassa olevasta henkilöstä. Värikkäiden ilmausten käyttäminen tekee uutisesta viihdyttävän, joskus jopa hauskan. Tässä jutussa huvittavuutta aiheuttaa myös jyrkkä vastakohtaisuus, joka vallitsee vakavan asian (Suomen ja Venäjän suhteet) ja lennokkaan esitystavan välillä.

Toimittajien ja vallanpitäjien välinen jännite on demokratian kannalta olennaisen tärkeä, mutta sillä on myös kääntöpuolensa. Mitä ärhäkämmin ja kriittisemmin toimittajat valvovat vallanpitäjiä, sitä voimakkaammiksi käyvät näiden keinot julkisuuden hallitsemiseksi. Toisaalta jännitettä voidaan myös käyttää hyväksi julkisuuden hallinnassa.

Nato-keskustelussa jännitteen löytäminen ei useinkaan ole vaikeaa, koska aihe on jo itsessään täynnä ristiriitoja ja ideologisia jakolinjoja. Nato-kysymyksestä tekee kiinnostavan aiheen se, että mahdolliseen sotilaalliseen liittoutumiseen liittyy monenlaisia jännitteitä, intohimoja ja jopa mystiikkaa. Tämä saattaa selittää median innostuksen. Nato-kysymyksessä on sisään rakennettuna jännite, johon toimittajan on helppo tarttua. Turvallisuuspolitiikkaan erikoistuneiden toimittajien haastatteluissa tuli esiin, että Nato-kysymys nostetaan mielellään otsikkoon, vaikka Nato olisikin itse asiassa vain pieni sivujuonne.

“Natoon liittyy hyvin paljon semmoisia mielikuvia, että jutusta tulee aina jotenkin räyhäkkään näköinen, kun siihen laitetaan sana Nato.”
(Pekka Pohjola)

”[Nato-juttujen] jännitteisyyden synnyttämisessä ei ole mitään vaikeaa. Kun miettii asetelmia, niin kyllä siellä sisällä on aina jonkinlainen latinki.”
(Arto Astikainen)

Toimittajat kurkottavat tulevaisuuteen

Journalismi ei ole enää pitkään aikaan tyytynyt vain raportoimaan jo tapahtuneita asioita, vaan yhä useammin pyritään ennustamaan tulevaisuutta (Kunelius 2000, 23). Ennustuksia tehdään usein hyvinkin rohkeasti – tulevaisuutta koskevat arviot esitetään ikään kuin ne olisivat jo lukkoon lyötyjä päätöksiä (Fairclough 1997, 12). Tämä piirre tulee korostetusti esiin turvallisuuspolitiikkaa käsittelevässä journalismissa, koska siinä on kyse pitkälle tulevaisuuteen vaikuttavista ratkaisuista. Usein lehdet tekevät pääkirjoituksissaan, kolumneissaan ja uutisissaan varsin pitkälle vietyjä tulkintoja tapahtumien luonteesta. Pienistäkin johtolangoista, kuten presidentin puheiden sananvalintojen hienoista vaihteluista, pyritään löytämään merkkejä ulkopoliittikan suunnan muutoksesta. Eräs pääkirjoitus alkaa näin:

Suomi on muuttamassa varovasti Nato-linjaansa entistä myönteisempään suuntaan. Uudet painotukset tasavallan presidentin, ulkoministerin ja puolustusvoimain komentajan kannanotoissa ilmentävät olennaista muutosta puolustuspolitiikassa kohti EU:n puolustuksen ydintä. (...)
(”Linjaa tarkistetaan” Suomen Kuvalehti 13.6.2003)

Median ja vallanpitäjien jännite auttaa ymmärtämään sitä, miksi journalistit tekevät pitkälle meneviä tulkintoja Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan muuttumisesta, vaikka vallanpitäjät tavan takaa kiistävät kaikki muutosväitteet ja vakuuttavat linjan pysyvän entisellään.

Toimitustyön käytännöt vaikuttavat Nato-keskusteluun siten, että toimittajilla on jo vahtikoiraaroolinsa puolesta taipumus olla yleensä eri mieltä virallisen totuuden kanssa. Nato-keskustelussa virallinen totuus on ollut se, jota hallitus ja presidentti jatkuvasti toistavat: ”Suomen linjana tulee edelleen olemaan sotilaallinen liittoutumattomuus”. Tätä näkemystä toimittajat sitten pyrkivät horjuttamaan ja kyseenalaistamaan. Näin tehdessään toimittajat samalla pyrkivät lisäämään Nato-keskusteluun avoimuutta, jota siitä eittämättä puuttuu. Nato-keskustelun avoimuutta heikentää se, että kyse on kansalliseen turvallisuuteen liittyvistä asioista. Valtion viralliset uhkakuvat ovat julkisuuslain mukaan salaista tietoa, eikä niitä voi

tuoda julkisuuteen. Tämä tuo Nato-kysymykseen jännitettä, niin kuin tätä tutkimusta varten haastatellut toimittajat itsekkin toteavat.

Markkinoiko media Natoa?

Nato-keskustelu on herättänyt monien yleisönosastoihin kirjoittavien keskuudessa epäilyjä, että tiedotusvälineet pitävät tarkoituksellisesti Natoa otsikoissa, jotta kansa saataisiin käännetyksi jäsenyyden kannalle. Kuvaava esimerkki on katkelma yleisönosastokirjoituksesta, joka on otsikoitu: "Eikö enää muuta ole mielessä kuin aina vain Nato, Nato ja Nato".

Vaikuttaa siltä niin kuin eräillä maamme poliitikoille ja heidän perässä hiihtäjille olisi Natoon liittymisestä tullut eräänlainen pakkomielle, sillä melkein jokaisessa käänteessä he tuovat asian esille väittäen, että Suomen puolustuksen kannalta se olisi välttämätöntä. Myöskin tiedotusvälineet ahkerovat melkoisesti asian merkeissä.

Kukahän maattamme sitten oikein uhkaa? Se olisi mielenkiintoista tietää. Meillä on hyvät suhteet niin Ruotsiin kuin Venäjäänkin ja tuskinpa Bushikaan sotajoukkoineen on Suomesta kiinnostunut, sillä täällä ei ole öljyä, joka on ollut Bushin ja monien muiden ökyrikkaiden amerikkalaisten kiinnostuksen kohde jo pitemmän aikaa.

Kun maattamme ei näytä mikään ulkoinen vaara uhkaavan, niin tulee väkisinkin mieleen, että eihän meillä vain kotitekoisesti eräiden piirien taholla jälleen unelmoida jostain sellaisesta mihin vahvaa sotilaskoneistoa tarvitaan. (...)

(Viljo Häkkinen Keski-suomalaisessa 19.10.2003)

Kirjoituksessa esitetyt argumentit poikkeavat suuresti niistä, jotka hallitsevat uutisten kautta välittyvää julkista Nato-keskustelua. Edellisessä tekstissä Nato nähdään ennen muuta turvatakuut antavaksi sotilasliitoksi, ja Suomen liittoutumattomuutta perustellaan ulkoisen uhkan puuttumisella. Uutisten kautta Nato-keskustelusta välittyy sellainen kuva, että Nato on pikemminkin kriisinhallintaan keskittyvä yhteistyöjärjestö, jonka jäsenyydessä olisi ensisijaisesti kysymys Suomen vaikutusvallasta kansainvälisiin asioihin.

Yleisönosastokirjoituksissa Nato kuvataan perinteisenä sotilasliittona useammin kuin uutisissa, jotka heijastelevat enimmäkseen poliitikkojen ja virkamiesjohdon näkemyksiä. On kuitenkin mielenkiintoista, että turvatakuisiin vetoamalla voidaan päätyä täysin vastakkaisiin Nato-kantoihin. Seuraava katkelma on yleisönosastokirjoituksesta, joka on otsikoitu: "Venäläistä rulettia puolustuspolitiikalla".

(...) Kysymys on taas siitä, turvaudummeko omaan puolustukseen vai liittymmekö Natoon tai EU:n puolustusytimeen. Keskustalle kysymys on todella vaikea, koska he elävät vielä Urho Kekkosen aikaa.

Kekkosen ulkopoliittiseen liturgiaan kuului "puolueettomuus ja itsenäinen puolustus". Siihen aikaan Suomella ei käytännössä ollutkaan mitään mahdollisuutta lähentyä Natoa. (...)

Nyt tilanne on muuttunut, meillä on oikeasti tilaisuus saada liittolaisia ja lopullisesti turvata Suomi-nimisen maan olemassaolo kaukaiseen tulevaisuuteen. Mutta kansa on sitä vastaan, miksi?

Kansaa pelottelevat erilaiset saarnamiehet.

Erikoisesti he tuovat esiin sen, että suomalaiset nuoret miehet ja naiset joutuisivat taistelemaan vieraisiin maihin.

Saarnamiesten joukossa tuntuu ahkeroivan jopa entisiä aktiiviupseereja ja luonnollisesti vasemmistoa. Suomen Keskusta näyttää ainakin osittain myötäilevän.

Toiminta on todella vastuutonta, suomalaisia kiihotetaan pelaamaan kirjaimellisesti venäläistä rulettia. (...)

Puolustusliittoon kuuluminen toimii ennaltaehkäisevästi.

Voisimmeko kuvitella jonkun edes suunnittelevan hyökkäystä Naton jäsenmaahan. (...)

(Nimimerkki Profinland Aamulehdessä 29.9.2003)

Eräs Nato-keskustelua koskevien yleisönosastokirjoitusten leimallinen piirre on se, että niissä usein epäillään jonkinlaista salaliittoa. Tämä tulee esille molemmissa edellä olevissa kirjoituksissa. Erona on vain se, että nimimerkki Profinland pitää isänmaan edun vastaisina toimijoina Nato-jäsenyyden vastustajia, Viljo Häkkinen puolestaan kannattajia. Kirjoituksessaan Häkkinen esittää arvion, jonka mukaan Nato-jäsenyydellä pyrittäisiin perustelemaan puolustusmäärärahojen pitämistä mahdollisimman korkealla tasolla, vaikka Suomeen ei kohdistu mitään sotilaallista uhkakuvaa. Samanlaisen näkemyksen esitti myös toimittaja Ari Korvola Ylen Radiouutisten Ykkösaamu-ohjelman kolumnissa 10.10.2003. Hän epäili, että terrorismin vastainen taistelu ja Nato-jäsenyyden ajaminen olivat vain vallanpitäjien uusia keinoja perustella Suomen puolustusmenojen kasvattamista.

Monet kansalaiset epäilivät paitsi poliittisen eliitin myös median tarkoituksien vilpittömyyttä Nato-keskustelussa. Yleisen käsityksen mukaan Helsingin Sanomat oli erityisen voimakkaasti Nato-jäsenyyden kannalla. Tämä tuli ilmi esimerkiksi Yleisradion A-Talk-keskusteluohjelmassa 1.10., kun professori Raimo Väyrynen sanoi, että Suomessa on vain “yksi Nato-puolue”, Helsingin Sanomat. Vaikutelma oli todennäköisesti syntynyt siitä, että Helsingin Sanomiin kirjoittivat monet Nato-jäsenyyden kannattajiksi tunnustautuneet kolumnistit, kuten Max Jakobson, Olli Kivinen ja Pentti Sadeniemi. Sitä vastoin lehden pääkirjoitukset olivat jäsenyyden suhteen neutraaleja, ainakin päällisin puolin. Vastaava päätoimittaja Janne Virkkunen korosti, että Helsingin Sanomilla ei ollut virallista kantaa Suomen mahdolliseen Nato-jäsenyyteen².

Pääkirjoituksetkin kyllä olivat Nato-myönteisiä, vaikkei kantaa niissä suoraan sanottukaan. Helsingin Sanomien Nato-jutuille – niin pääkirjoituksille, uutisille kuin kolumneillekin – oli ominaista, että niissä päällimmäisenä oli eräänlainen *maailman muutos* -puhetapa. Tämän tästä tuotiin esiin sitä, että Nato oli muuttunut eikä se enää ollutkaan ensisijaisesti aluepuolustukseen tarkoitettu sotilasliitto, vaan pikemminkin demokraattisten valtioiden yhteistyöjärjestö, niin kuin monet jäsenyyden kannattajat asian mielellään ilmaisivat. Toinen selkeä juonne Helsingin Sanomien retoriikassa on se, että liittoutumattomana pysyminen rinnastetaan marginalisoitumiseen, jolloin se saadaan näyttämään kielteiseltä vaihtoehdolta. Samantyyppinen jako takapajuisuuden ja edistyksen välillä nähtiin myös EU-jäsenyyttä edeltäneessä Helsingin Sanomien uutisoinnissa; EU-jäsenyys merkitsi lehden näkökulmasta matkaa *Impivaarasta Eurooppaan* (Hellsten 1997, 120–121).

(...) Kun Paavo Lipponen pyrki pitämään Suomea EU:n valtaviirassa ja viemään sitä mahdollisuuksien mukaan “EU:n kaikkiin ytimiin”, nyt ollaan palaamassa liittoutumattomuuden korostamiseen ja joutumassa sitä kautta EU:n valtaviirasta eräänlaiseen akanvirtaan, “puolueettomien” vastahankaiseen vähemmistöön.

(...) Jos Suomi korostaa laajentuvassa EU:ssa sotilaallista liittoutumattomuuttaan, Suomen poliittinen painoarvo vähenee suhteellisesti entisestään. (...) On vaikea nähdä, mitä merkittäviä etuja haittoihin verrattuna sellainen syrjässä pysymisen politiikka Suomelle tarjoaa.

(“Valtaviirasta akanvirtaan” Erkki Pennasen kolumni, Helsingin Sanomat 9.12.2003)

Nato-jäsenyyteen torjuvasti suhtautuneissa lehdissä, kuten Keski-suomalaisessa ja Ilkassa, Suomen liittoutumattomuus nähdään toisin: sitä pidetään omaperäisenä, perinteitä ja kansan mielipidettä kunnioittavana – ylipäätään Suomelle hyvin sopivana ratkaisuna. Tämä osoittaa, että samoja asioita voidaan tulkita hyvin eri tavoin, eikä kysymys ole välttämättä siitä, että

² 19.1.2003 julkaistussa kolumnissaan “Muuttuva ympäristömme” Virkkunen määritteli lehden linjan näin: “Helsingin Sanomilla lehtenä ei ole kantaa, pitäisikö liittoutua vai ei. Sen kannanoton aika ei ole nyt.” Samassa kirjoituksessa Virkkunen tosin arvioi, että “todennäköisyys kuitenkin kasvaa sen puolesta, että Suomi on ennen vuosikymmenen loppua mukana Natossa”.

jompikumpi osapuoli olisi väärässä. Ne vain punnitsevat asioita erilaisten maailmankuvien pohjalta.

“Suomen ainoa Nato-puolue” -letkautusta lukuun ottamatta julkisuudessa ei ole käyty kovinkaan paljon keskustelua siitä, mikä on median rooli Nato-kysymyksen käsittelyssä. Silloinkin, kun tätä aihetta sivutaan, tyydytään yleensä vain toteamaan jonkin viestimen oletettu tai todellinen Nato-myönteisyys. Hieman perusteellisemmin median toimintaa analysoitiin esimerkiksi Suomen kommunistisen puolueen äänenkannattajassa Tiedonantajassa, jossa päätoimittaja Erkki Susi arvioi Helsingin Sanomien ja STT:n käsitelleen erästä Venäjän puolustusministeriön asiakirjaa valikoivasti ja tarkoitushakuisesti. Kirjoitus oli otsikoitu “Miten valtamedia harhauttaa”.

(...) Siinä [Venäjän puolustusministeriön asiakirjassa] tähdennetään, että Venäjän on tehtävä radikaaleja muutoksia sotilaallisiin suunnitelmiinsa, myös ydinstrategiaansa, “jos Nato säilytetään sotilasliittona, jolla on sen nykyinen hyökkäävä sotilaallinen doktriini”. (...)

Läntisten uutistoimistojen 2.10. päivätyissä uutisissa todettiin, että monet Venäjän armeijassa ovat vihaisia Naton laajentumisesta ja siitä, mitä he pitävät USA:n sotilaallisina pyrkimyksinä Moskovan aiemmin dominoimilla alueilla. (...)

Sekä STT että HS vaikenivat siitä, että Venäjä on huolissaan Naton ja USA:n jatkuvasta laajenemisesta rajoilleen. Tämän asian esille tuominen kun ei sovi yhteen Suomen Nato-jäsenyyden puolesta käytävän kampanjan kanssa, Venäjän uhkaavuuden esiin tuominen sitä vastoin sopii. (...)

HS leimasi “paikalla olleisiin” nojautuen [puolustusministeri Sergei] Ivanovin puheet “hyökkääväksi kielenkäytöksi” ja “etupiirijatteluksi”. Sitä vastoin Naton ja USA:n jatkuva laajentuminen Venäjän rajoille ei lehden mukaan ole “etupiirijattelua”.

(Tiedonantaja 17.10.2003)

Journalismikritiikkiä esitti myös Sdp:n puheenjohtaja Paavo Lipponen, tosin päinvastaisista lähtökohdista kuin Tiedonantaja. Hänen tulkintansa mukaan Nato-kielteiset näkemykset olivat saaneet mediassa liian suuren painoarvon.

(...) “Ei medioita näköjään kiinnosta presidentti Ahtisaaren analytyttiset puheenvuorot, vaan enemmänkin kiinnostaa se, kun presidentti Koivisto sanoo vain ykskantaan, että hänen kantansa on kielteinen. Tämä on media- ja debattikritiikkiä, jota minun on pakko harrastaa.”

Lehtien pääkirjoituksista Lipponen oli löytänyt mainintoja suomalaisten sotilaiden lähettämistä pakosta kaikenlaisiin kriiseihin ympäri maailmaa. “Se on puuta heinää.” (...)

(“Lipponen: Nato-jäsenyys ei välttämättä lisää puolustusmenoja”

Jaakko Hautamäki, Helsingin Sanomat 27.11.2003)

Ottavatko toimittajat osaa Nato-keskusteluun?

Poliittisen eliitin hallitsevan aseman vuoksi toimittajilla itsellään on ollut Nato-keskustelun pyörittämisessä varsin vähäinen rooli. Tämä johtuu paljolti siitä, että Nato-keskustelua työkseen seuraavat toimittajat kokevat – ammattikuntansa ihanteiden mukaisesti – itsensä lähinnä tiedonvälittäjiksi. Toimittajat pitävät tehtävänänsä ennen kaikkea välittää yleisölle paikkansapitävää ja relevanttia tietoa sekä kääntää usein vaikeaselkoisia asioita ymmärrettävämpään muotoon.

Toimittajien oma rooli on vahvistunut sitä mukaa kuin Nato-keskustelun määrä ja tulkittamisen tarve on lisääntynyt. Usein jonkin aiheen päätyminen uutiseksi riippuu täysin toimittajan omasta henkilökohtaisesta mielenkiinnosta tai harrastuneisuudesta – tällöin toimittaja siis itse määrittelee uutiskriteerit ja toimii tiedon portinvartijana. Esimerkiksi kun yhdysvaltalainen turvallisuuspolitiikan tutkija Andrew Michta vieraili Suomessa toukokuussa 2003, juttu päätyi lehteen, koska aihe sattui kiinnostamaan Helsingin Sanomien toimittajaa

Kaija Virtaa³. Ilman hänen aloitteellisuuttaan professorin vierailu olisi jäänyt valtajulkisuudessa noteeraamatta. Esimerkiksi saman päivän televisiouutisissa ja Aamulehdessä aiheesta ei sanottu sanaakaan.

Kaija Virran jutussa Nato näyttäytyi korostetusti maailmanlaajuisena toimijana eikä niinkään aluepuolustukseen tarkoitettuna sotilasliittona⁴. Jutun johtoajatukseksi oli, että tavalliselta kansalta tämä Naton muuttuminen oli jäänyt huomaamatta.

Lehtijutuissa – pääkirjoituksia ja kolumneja lukuun ottamatta – on harvinaista, että toimittaja itse tulkitsee tapahtumia kovin voimakkaasti, mutta televisiossa ja radiossa toimittajat pitävät juttujen langat tiukemmin omissa käsissään. Tämä johtuu ainakin osaksi siitä, että sähköisissä välineissä vuorovaikutus toimittajan ja haastateltavien välillä on suurempaa ja välittömämpää kuin painetussa mediassa. Koska sähköisissä viestimissä haastateltavat pääsevät esittämään näkemyksiään osittain omalla äänellään ilman toimittajan väliintuloa, toimittajan on kehystettävä haastateltavan suorat puheenvuorot kriittisemmin kuin lehtijutuissa, joissa jokainen lausunto kulkee toimittajan kirjoituskoneen kautta.

Toimittajien kriittisyys ja aktiivisuus asioiden tulkinnassa voi olla jossain mielessä ristiriidassa neutraalisuuden vaatimuksen kanssa; ainakin tiukasti objektiivisen tiedonvälityksen nimeen vannovat ajattelevat näin. Toisaalta journalismin kokonaisuutta ajatellen toimittajien oma tulkinta voi estää sen, että joidenkin tiettyjen ryhmien näkemykset pääsisivät yksin hallitsemaan julkisuutta. Jotkut journalistit ovatkin sitä mieltä, että toimittajan pitää tulkita tapahtumia, varsinkin turvallisuuspolitiikan kaltaisessa, suurelle yleisölle vaikeasti avautuvassa asiassa. Turvallisuuspolitiikkaan erikoistunut toimittaja huomauttaa, että toimittajan tulkinta jostakin lausunnosta voi jo sinänsä olla uutinen.

”Minä katson, että tällaisissa vaikeissa asioissa toimittaja ei tee tehtävänsä, jos hän vain raportoi päättäjien sanomisia eikä millään lailla tulkitse, mitä lausunto tarkoittaa ja miksi päättäjä sanoo näin. Ei se yksittäinen lause merkitse meille lukijoille mitään, vaan se, miksi lause lausutaan ja mihin sillä pyritään. Kaikki eivät ole kanssani samaa mieltä. Joidenkin mielestä uutinen saisi sisältää vain päättäjän lauseen ja lauseen selostus pitäisi sijoittaa vieressä olevaan kommenttijuttuun. Itse en jaksa tehdä niin monimutkaisia rakennelmia, vaan kirjoitan tulkinnan suoraan ulos. Mielestäni tulkintakin on uutinen, ei pelkästään lausunto.”
(Arto Astikainen)

STT:ssä toimittajan tulkintaan suhtaudutaan hieman varovaisemmin kuin Helsingin Sanomissa. STT:n uutiset leviävät kymmeniin eri tiedotusvälineisiin, ja saman jutun on sovittava hyvin erilaisiin viestimiin. STT:ssä työskentelevä haastateltava kuvaileekin uutistoimiston asemaa ”uutisten tukkutavaratalona”. Tämä ei silti merkitse sitä, että toimittajat eivät käyttäisi määrittelyvaltaansa.

”Tietysti täytyy yrittää kirjoittaa sillä tavalla selkeästi ja ymmärrettävästi ja käyttää vähän rautalankaa. Nähdä se vaiva, että siitä jutusta tulee luettava, että ei vain toista sitä jargonia jota jossain puheessa tai kannanotossa tai tiedotteessa on, vaan jos siihen pitää lisätä jotain selittävää taustaa niin sitten lisää sen. Että mitä tämä merkitsee todella. Kyllä siinä sitten joutuu tekemään vähän omaa tulkintaakin.”
(Nina Törnudd)

³ Virta kertoi puhelimitse 20.5.2003, että hän oli itse tehnyt päätöksen aiheen nostamisesta uutiseksi.

Kysymykseen Helsingin Sanomien Nato-kannasta hän vastasi, että lehdessä ei ole säännöksiä siitä, millaiseen sävyyn Natosta pitäisi kirjoittaa. Kolumnit ja vieraskynä-artikkelit, jotka olivat lähes yksinomaan Suomen Nato-jäsenyyttä kannattavia, hän erotti jyrkästi lehden uutisaineistosta.

⁴ ”Naton muutos on jäänyt kadunmieheltä huomaamatta” Kaija Virta, Helsingin Sanomat 20.5.2003

3. *Nato-journalismi neljässä suurimmassa päivälehdessä*

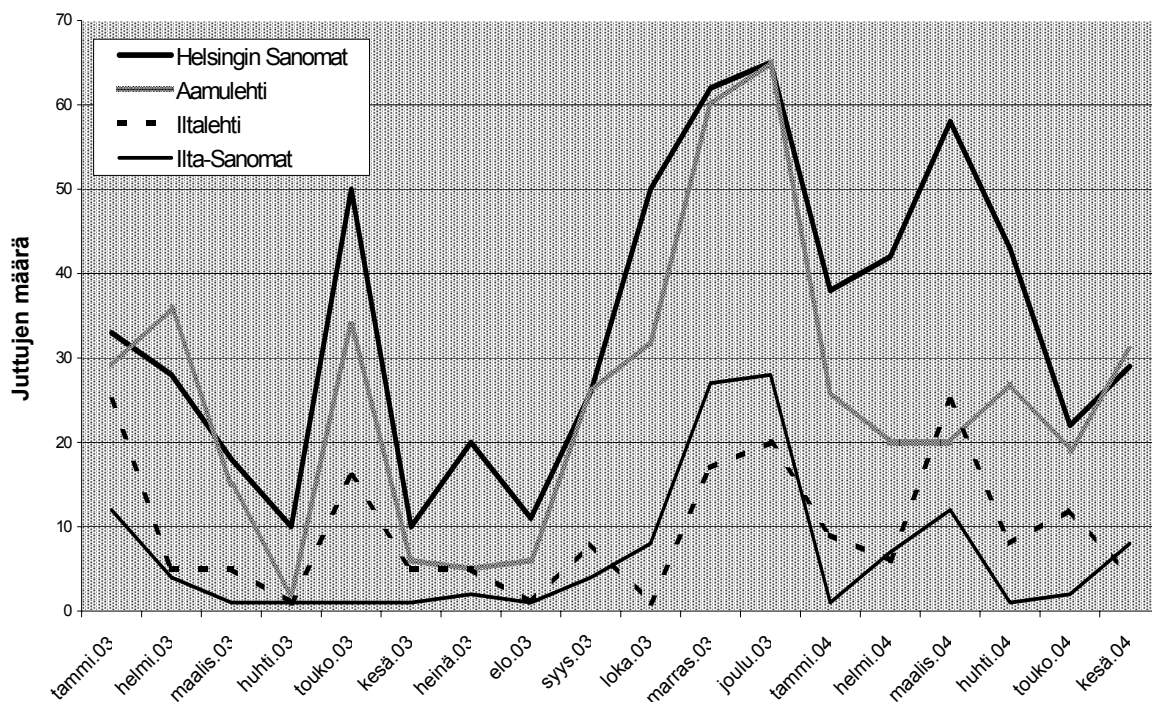
Tässä luvussa käydään määrällisen sisällönanalyysin avulla läpi Helsingin Sanomien, Iltasanomien, Aamulehden ja Iltalehden kaikki Natoa ja turvallisuuspolitiikkaa koskevat kirjoitukset puolentoista vuoden ajalta, tammikuun alusta 2003 kesäkuun loppuun 2004. Tuona aikana käytiin syksyn 2004 turvallisuuspoliittista selontekoa pohjustanut julkinen keskustelu.

Tutkimusjaksona juttuja kertyi kaikkiaan 1362. Kaikissa tämän luvun analyyseissä havaintoyksikkönä on juttu (se voi olla joko uutinen, pääkirjoitus, kolumni tai yleisönosastokirjoitus). Aineistoon on otettu kaikki sellaiset jutut, joissa mainitaan Nato. Lisäksi mukana ovat sellaiset Suomen ja EU:n turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa käsittelevät jutut, joissa Natoa ei ole mainittu nimeltä mutta jotka liittyvät ainakin epäsuorasti Nato-keskusteluun.

Media seurailee päiväjärjestystä

Kuviosta 1. näkyvät Nato-keskustelun suuret linjat tutkimusjakson aikana. Keskustelu on kulkenut selvästi havaittavissa sykleissä, eivätkä lehdet ole tehneet merkittäviä irtiottoja. Tämä kertoo siitä, että lehdet seurailevat median ulkopuolisten tapahtumien ja lausuntojen muodostamaa päiväjärjestystä sekä myös toistensa kirjoittelua.

Kuvio 1. Nato-jutut neljässä sanomalehdessä 1.1.2003–30.6.2004

Kuviossa 1. näkyvät nousut ja laskut voidaan selittää paljolti yleisessä keskusteluympäristössä tapahtuneilla muutoksilla. Tammikuussa 2003 Nato-keskustelu oli varsin vilkasta. Silloin keskusteltiin muun muassa Nato-kansanäänestyksen tarpeesta ja yleisen asevelvollisuuden tulevaisuudesta. Helmikuusta huhtikuuhun keskustelu oli hyvin vähäistä, mikä johtui todennäköisesti eduskuntavaaleista. Nato-kysymys ei noussut eduskuntavaalien teemaksi, eivätkä ehdokkaat – yleisen mielipiteen tuntien – pitäneet kysymystä esillä. Myöskään heti vaalien jälkeen keskustelu ei lähtenyt uudelleen käyntiin, vaan seuraava tihentymä tuli vasta huhti–toukokuun vaihteessa 2003, jolloin neljä EU-maata teki ehdotuksen unionin puolustusytimestä. Kesällä 2003 oli jälleen varsin hiljaista.

Syksyllä 2003 keskustelijat pohtivat EU:n hallitusten välisen konferenssin merkitystä Suomen turvallisuuspolitiikan kannalta. Loppuvuonna Nato-keskustelu oli ennätysmäisen vilkasta. Merkittävin keskustelua vauhdittanut tapahtuma oli EU:n puheenjohtajamaan Italian ehdotus unionin yhteisistä turvatakuista. Ehdotuksesta käytiin monenlaista mielipiteenvaihtoa.

Tammikuussa 2004 Nato-keskustelu oli jonkin verran hiljentynyt joulukuun 2003 huippulukemista, kun taas maaliskuu 2004 oli erityisen vilkas kuukausi. Silloin julkisuuteen tuli kolme merkittävää tapahtumaa: ensin puolustusministeriö julkaisi selvityksensä mahdollisen sotilaallisen liittoutumisen vaikutuksista puolustusvoimiin ja heti perään eduskunnan turvallisuuspoliittinen seurantaryhmä luovutti liittoutumista käsittelevän raporttinsa pääministerille. Maaliskuun lopussa Nato laajeni seitsemään uuteen maahan, ja Suomen mediassa käsiteltiin eniten Baltian maiden jäsenyyttä. Helsingin Sanomat julkaisi aiheesta useita koko sivun juttukokonaisuuksia, mikä näkyy kuviossa 1. maaliskuun kohdalla olevana piikkinä. Kevään edetessä Nato-keskustelu hiljeni taas jonkin verran, mutta alkukesällä pidetyt puoluekokoukset ja niissä esitetyt turvallisuuspoliittiset linjaukset nostivat Nato-kysymyksen jälleen näkyvästi esille. Keskustelu kävi vilkkaana, vaikka tuossa vaiheessa jo tiedettiin yleisesti, että syksyn turvallisuuspoliittisessa selonteossa ei tultais esittämään Suomen Nato-jäsenyyttä.

Kuviossa 1. näkyviä syklejä ei voida kokonaan selittää sillä, miten paljon Natoa koskevia uutisia on ollut kulloinkin tarjolla. Aineistossa on runsaasti mielipidekirjoituksia, jotka eivät ole suoraan riippuvaisia päivittäisistä uutisaiheista. Miksi kuvion 1. käyrät silti seurailevat toisiaan? Eikö mielipidekirjoitusten pitäisi tasoittaa juttumäärien kuukausittaisia vaihteluita? Ilmiötä voidaan ainakin osaksi selittää joukkoviestinnän *resonanssihypoteesillä*: kun jokin yhteiskunnallinen aihe tulee voimakkaasti julkisuuteen, syntyy itseään vahvistava kommentoinnin ketju ja aihetta käsittelevien juttujen määrä moninkertaistuu lyhyessä ajassa.

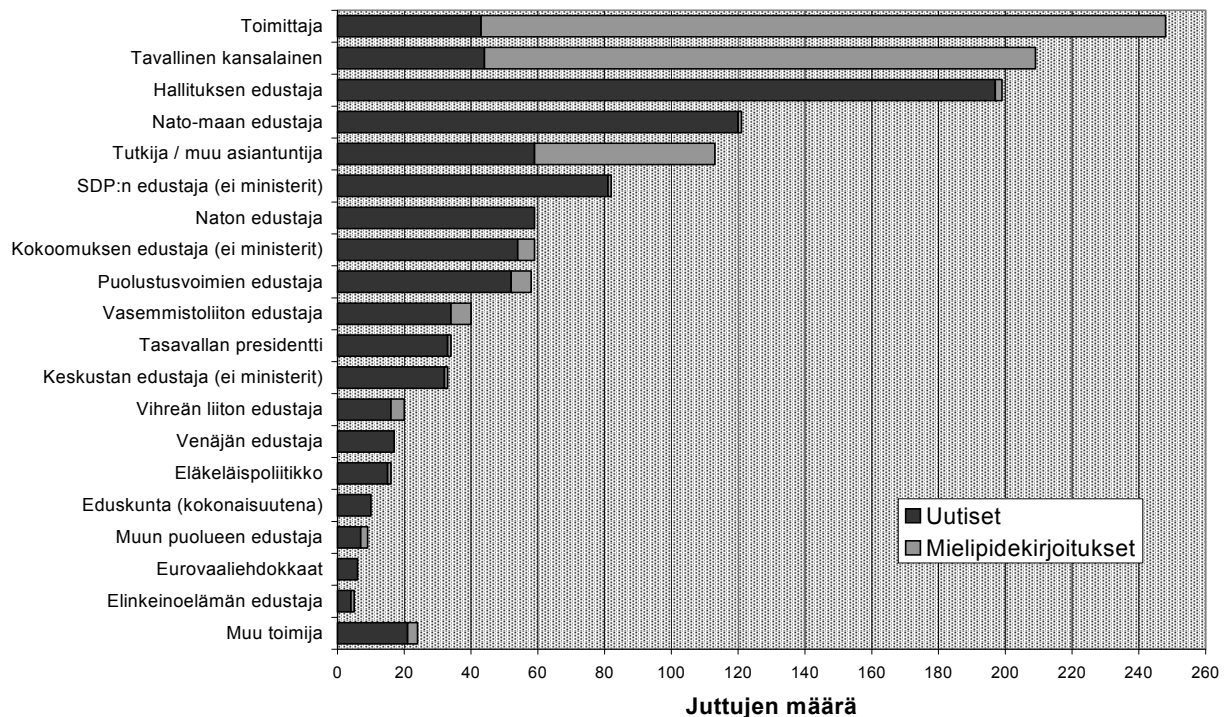
Fysiikassa resonanssi tarkoittaa ilmiötä, jossa kappale joutuu värähdysliikkeeseen toisen, lähellä olevan kappaleen värähtelyn takia ja alkaa värähdellä tämän mukana. Julkisessa keskustelussa syntyy resonanssia silloin, kun esille nousee merkittävä uutistapahtuma tai lausunto, jota muut sitten ryhtyvät kommentoimaan. Tämä voi tapahtua joko kommentaattorin omasta aloitteesta tai niin, että toimittaja pyytää häneltä lausuntoa. Resonanssiteoria selittää sitä havaintoa, että silloin kun Nato on aiheena muutenkin pinnalla, myös mielipidekirjoittajat ovat tavallista aktiivisempia.

Päättäjät hallitsevat uutisia

Edellä on tarkasteltu Nato-keskustelun yleistä kulkua ja todettu, että eri lehdet seurailevat Nato-kirjoittelussa varsin tarkasti median ulkopuolella määräytyvää päiväjärjestystä. Seuraavaksi tutkitaan, mistä tuo päiväjärjestys syntyy. Kuvioista 2. näkyy, ketkä esiintyvät

useimmin turvallisuuspolitiikkaa koskevassa julkisuudessa. Kuviossa on eritelty, esiintyykö henkilö uutisessa (kotimaan- ja ulkomaan uutiset) vai mielipidekirjoituksessa (pääkirjoitus, kolumni tai yleisönosastokirjoitus).

Kuvio 2. Nato-juttujen päätoimijat

Kuten useimmissa muissakin tämän luvun kuvioissa ja taulukoissa, myös kuviossa 2. havaintoyksikkönä on juttu (N=1362). Päätoimijaksi luokitellaan se puhuja, jonka näkökulma on uutisessa hallitsevimmissa asemassa. Tämä tarkoittaa sitä, että kyseinen näkökulma esiintyy joko otsikossa, ingressissä tai uutisen leipätekstin kolmessa ensimmäisessä kappaleessa. Jos toimijoita on useita, päätoimijaksi luokitellaan se, joka esiintyy näkyvimmin (esim. otsikko on näkyvämpi kuin ingressi, ingressi on näkyvämpi kuin leipätekstin ensimmäinen kappale jne.). Pääkirjoitusten ja toimituksen omien kolumnien kohdalla päätoimijaksi luokitellaan aina toimittaja, vaikka kirjoituksessa referoitaisiin jonkun muun lausuntoja. Eräissä mielessä toimittaja on aina jutun päätoimija, koska hän valikoi, yhdistelee ja järjestelee muiden toimijoiden tuottaman tiedon journalistiseksi jutuksi. Mutta koska uutisissa toimittajan omat mielipiteet ja arvostukset eivät saisi tulla esiin, päätoimijaksi on luokiteltu jutun pääasiallinen lähde.

Päätoimijoiden luokittelussa on noudatettu sitä logiikkaa, että heidän kaikkien katsotaan edustavan jotakin viiteryhmää. Usein tämä viiteryhmä myös määrittää sen, mitä henkilöt voivat julkisuudessa sanoa. Esimerkiksi hallituksen edustaja ei voi ainakaan kovin paljon poiketa hallituksen linjasta, eivätkä puolueidenkaan edustajat pysty yleensä osallistumaan Nato-keskusteluun ilman, että joutuisivat ottamaan huomioon puolueensa kannan. Kaikkein tarkimmin sanomisiaan joutuvat tarkkailemaan turvallisuuspolitiikasta vastaavat valtioneuvoston jäsenet. Tästä aiheutuu julkisen keskustelun paradoksi: ne, joiden mielipiteillä on eniten merkitystä, voivat sanoa vähiten.

Taulukko 1. Uutisten päätoimijat lehdittäin

	Aamulehti	Helsingin Sanomat	Iltalehti	Ilta- Sanomat	Yhteensä	Yhteensä
	%	%	%	%	%	N
Hallituksen edustaja	25	20	19	20	22	197
Nato-maan edustaja	10	18	1	7	13	120
SDP:n edustaja (ei ministerit)	7	10	13	9	9	81
Naton edustaja	5	9	4	0	7	59
Tutkija/muu asiantuntija	9	4	8	13	7	59
Kokoomuksen edustaja (ei ministerit)	7	5	9	7	6	54
Puolustusvoimien edustaja	6	5	12	7	6	52
Tavallinen kansalainen	3	6	3	9	5	44
Toimittaja	4	5	4	7	5	43
Vasemmistoliiton edustaja	4	3	9	5	4	34
Tasavallan presidentti	5	3	3	4	4	33
Keskustan edustaja (ei ministerit)	3	3	6	4	4	32
Venäjän edustaja	1	2	1	4	2	17
Vihreän liiton edustaja	2	2	0	2	2	16
Eläkeläispoliitikko	2	1	1	0	2	15
Eduskunta (kokonaisuutena)	2	0	5	0	1	10
Muun puolueen edustaja	2	0	0	0	1	7
Eurovaaliehdokkaat	1	1	0	2	1	6
Elinkeinoelämän edustaja	0	0	1	2	0	4
Muu toimija	1	4	0	0	2	21
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	
Yhteensä (N)	294	477	77	56		904

Uutisten päätoimijoiden esiintymisessä ei ole suuria lehtien välisiä eroja. Suurin ryhmä on hallituksen edustajat, mikä johtuu siitä, että kaikki lehdet seuraavat pääosin samoja uutisaiheita. Toiseksi ja neljänneksi suurimmissa ryhmissä eroja alkaa jo syntyä. Helsingin Sanomissa on suhteellisesti enemmän Nato-maiden ja Naton edustajia kuin muissa lehdissä. Tämä havainto on linjassa sen tuloksen kanssa, että Nato-kysymyksessä Helsingin Sanomilla on selvästi muista lehdistä erottuva kansainvälinen painotus. Vastaavasti iltapäivälehtien keskittyminen kansalliseen tarkastelutasoon näkyy Nato-maiden ja Naton edustajien vähäisyytenä. Tässä kuten monessa muussakin vertailussa Aamulehti sijoittuu iltapäivälehtien ja Helsingin Sanomien välimaastoon.

Muissa toimijaluokissa kokonaismäärät ovat niin pieniä (vain muutamia kymmeniä), että niistä ei kannata tehdä lehtien eroja koskevia johtopäätöksiä. Yksi kohta on kuitenkin maininnan arvoinen: puolustusvoimien edustajat näyttävät esiintyvän erityisen runsaasti Iltalehdessä, mikä kertoo lehden muita suuremmasta painottumisesta puolustusta koskeviin käytännön kysymyksiin.

Kun edellä päätoimijoita on käsitelty jonkin instanssin edustajina, taulukosta 2. näkyy, ketkä yksittäiset henkilöt ovat olleet useimmin turvallisuuspolitiikkaa käsittelevien uutisten lähteinä. Tulokset eivät yllätä, kuuluvathan alla näkyvät henkilöt (puhemies Lipposta lukuun ottamatta) valtioneuvoston keskeisimpiin jäseniin.

Taulukko 2. Uutisissa useimmin esiintyvät henkilöt

Uutiset, joissa henkilö esiintyy päätoimijana	
Matti Vanhanen	58
Erkki Tuomioja	47
Paavo Lipponen	46
Tarja Halonen	34
Seppo Kääriäinen	29

Mielipidekirjoituksia (pääkirjoitukset, kolumnit ja yleisönosastokirjoitukset) laativat henkilöt kuuluvat lähes aina johonkin seuraavista ryhmistä: 1) toimittajat, 2) tavalliset kansalaiset tai 3) tutkijat. Muut ryhmät esiintyvät lähes pelkästään uutisissa.

Taulukko 3. Mielipidekirjoittajat lehdittäin

	Aamulehti	Helsingin Sanomat	Iltalehti	Iltta-Sanomat	Yhteensä	Yhteensä
	%	%	%	%	%	N
Toimittaja	38	43	56	51	45	205
Tavallinen kansalainen	47	25	32	36	36	165
Tutkija/muu asiantuntija	13	21	1	3	12	54
Puolustusvoimien edustaja	1	4	0	0	1	6
Vasemmistoliiton edustaja	0	1	4	2	1	6
Kokoomuksen edustaja (ei ministerit)	0	2	0	3	1	5
Vihreän liiton edustaja	1	0	3	0	1	4
Hallituksen edustaja	0	0	1	2	0	2
Muun puolueen edustaja	0	1	0	2	0	2
Elinkeinoelämän edustaja	0	1	0	0	0	1
Eläkeläispoliitikko	0	1	0	0	0	1
Keskustan edustaja (ei ministerit)	0	0	1	0	0	1
Nato-maan edustaja	1	0	0	0	0	1
SDP:n edustaja (ei ministerit)	0	0	0	2	0	1
Tasavallan presidentti	0	0	1	0	0	1
Muu toimija	0	2	0	0	1	3
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	
Yhteensä (N)	165	138	94	61		458

Iltapäivälehdissä toimittajat ovat suhteellisen usein jutun päätoimijoina. Aamulehdessä puolestaan tavalliset ihmiset esiintyvät useammin kuin Helsingin Sanomissa. Tämäkin vahvistaa tutkimustulosta, jonka mukaan Aamulehden Nato-journalismi on kansalle läheisempää kuin Helsingin Sanomien. Nato-maiden ja Naton edustajien näkyvyydessä Helsingin Sanomat on omaa luokkaansa, mikä johtuu sen Nato-journalismin kansainvälisestä painotuksesta ja ulkomaanuutisten suuresta osuudesta. Aamulehdessä esiintyy tutkijoita ja muita asiantuntijoita suhteellisesti enemmän kuin muissa lehdissä. Tämä johtuu paitsi yleisönosastokirjoitusten ja asiantuntijoiden kolumnien suuresta määrästä myös siitä, että Aamulehdellä (ja myös iltapäivälehdillä) on usein tapana viedä eteenpäin jotakin julkisuudessa esitettyä puheenvuoroa pyytämällä siihen jatkokommentteja asiantuntijoilta.

Kotimaanuutiset tärkein foorumi

Tutkimuksessa juttutyypit on jaettu neljään: uutiset, pääkirjoitukset, kolumnit ja yleisönosastokirjoitukset. Selvästi yleisin Nato-jutun tyyppi kaikissa lehdissä on kotimaanuutinen. Ulkomaanuutisten kohdalla tulee esiin jo monessa yhteydessä todettu Helsingin Sanomien kansainvälinen painotus.

Taulukko 4. Juttutyypit lehdittäin

Juttutyyppi	Aamulehti	Helsingin Sanomat	Iltalehti	Ilta-Sanomats	Yhteensä	Yhteensä
	%	%	%	%	%	<i>N</i>
Kotimaanuutinen	49	46	45	44	46	635
Ulkomaanuutinen	15	31	0	3	20	269
Pääkirjoitus	8	4	22	15	8	110
Kolumni	11	10	14	14	12	151
Yleisönosastokirjoitus	17	9	19	24	14	197
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	
Yhteensä (N)	459	615	171	117		1362

Juttutyypin erittely kertoo, että Nato-julkisuuden tärkein foorumi ovat uutiset, etenkin kotimaanuutiset. Helsingin Sanomissa mielipidekirjoittajat eivät ole saaneet ääntään kuuluviin kovin voimakkaasti, vaan uutisissa esiintyvät viralliset päättäjät ovat määritelleet puheenaiheet. Iltapäivälehdissä erilaisten mielipidekirjoitusten osuus on selvästi suurempi kuin Helsingin Sanomissa ja Aamulehdessä, mikä johtuu osittain siitä, että iltapäivälehdissä ei ole juuri lainkaan Natoa käsitteleviä ulkomaanuutisia.

Nato-kysymyksestä välittyvä poliittinen kuva

Kuten johdannossa todettiin, tämän tutkimuksen pohjana on agenda setting- ja artikulaatioteorian pohjalta luotu teoreettinen malli. Sen ydinajatuksena on, että tiedotusvälineet vaikuttavat keskustelun kulkuun *painottamalla asioista erilaisia näkökulmia* ja *kytkemällä puheena olevat asiat erilaisiin merkitysympäristöihin*. Pelkästään argumentteja tutkimalla Nato-julkisuudesta ei saada kattavaa kuvaa, koska suuressa osassa jutuista ei ole Nato-jäsenyyttä koskevaa suoraa argumentointia. Puheenaiheiden erittelyllä voidaan selvittää sitä, millaista piiloargumentaatiota Nato-julkisuuteen sisältyy.

Kuvio 3. kertoo, millaisissa yhteyksissä Nato-kysymystä on käsitelty Suomen neljässä suurimmassa päivälehdessä. Ennen kuviota ja siitä tehtyjä johtopäätöksiä esitellään, miten kustakin jutusta on koodattu tärkein puheenaihe. Analyysissä on siis yksi puheenaihe juttua kohden.

1) Nato-linja Suomen sisäisenä poliittisena kysymyksenä

Kaikki jutut, joissa mahdollista Nato-jäsenyyttä ja/tai EU:n yhteistä puolustusta käsitellään *Suomen kansallisesta näkökulmasta ja poliittisena kysymyksenä*. Usein jutut liittyvät puoluepoliittiseen kädenvääntöön. Esimerkkejä: Sdp:n linjaerimielisyydet, puoluekokousten julkilausumat, kotimaan gallup-uutiset, Nato vaaliteemana, presidentin uudenvuodenpuhe.

2) EU:n yhteinen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka

Jutuissa puhutaan Euroopan unionin puolustushankkeista niin, ettei Suomen kansallinen näkökulma ole päällimmäisenä esillä (jos pääasia on Suomen näkökulma, juttu kuuluu edelliseen luokkaan). Tässä analyysissä on lähtökohtana se, että aina kun puhutaan EU:n yhteisestä turvallisuus- ja puolustuspolitiikasta, puhutaan ainakin epäsuorasti myös Natosta – onhan EU:n 25 jäsenmaasta 19 Nato-maita. Natoa ei silti välttämättä mainita nimeltä näissä jutuissa. Esimerkkejä: Neljä EU-maata ehdottaa puolustusytimen perustamista, EU-huippukokouksessa linjataan unionin yhteistä turvallisuuspolitiikkaa, Esko Seppänen vastustaa EU:n ”militarisoimista”.

3) Nato suurvaltapolitiikassa

Sellaiset jutut, joissa Natoa käsitellään kansainvälisenä toimijana eikä Suomen kansallinen näkökulma ole keskeisesti mukana. Esimerkkejä: Irakin sodan aiheuttama Naton sisäinen kriisi, EU:n ja USA:n suhteet, Naton laajeneminen Baltian maihin. Lähes kaikki tämän luokan uutiset on julkaistu ulkomaanosastossa.

4) Nato kriisinhallintaorganisaationa

Nato kuvataan rauhanturvatehtävissä tai ns. uusien uhkien kuten terrorismin torjuna (erotukseksi perinteisestä aluepuolustukseen tarkoitettu sotaliitto-Natosta). Esimerkkejä: Naton operaatiot Makedoniassa ja Afganistanissa, suomalaiset rauhanturvaajat Balkanilla.

5) Suomen puolustusvoimat ja Nato

Nato-kysymystä käsitellään siitä näkökulmasta, mitä jäsenyys merkitsisi käytännön tasolla Suomen puolustusjärjestelmälle. Esimerkkejä: Nato-jäsenyyden vaikutukset puolustusmenoihin, joutuisivatko suomalaiset taistelemaan ulkomaille, pysyisikö yleinen asevelvollisuus.

6) Historian opetukset

Nato-keskusteluun haetaan pohjaa historian tapahtumista ja kokemuksista. Esimerkkejä: Suomi ei olisi selvinnyt jatkosodasta ilman Saksan apua, liittoutumattomuus on palvellut Suomen etua. Tähän luokkaan kuuluu hyvin paljon yleisönosastokirjoituksia.

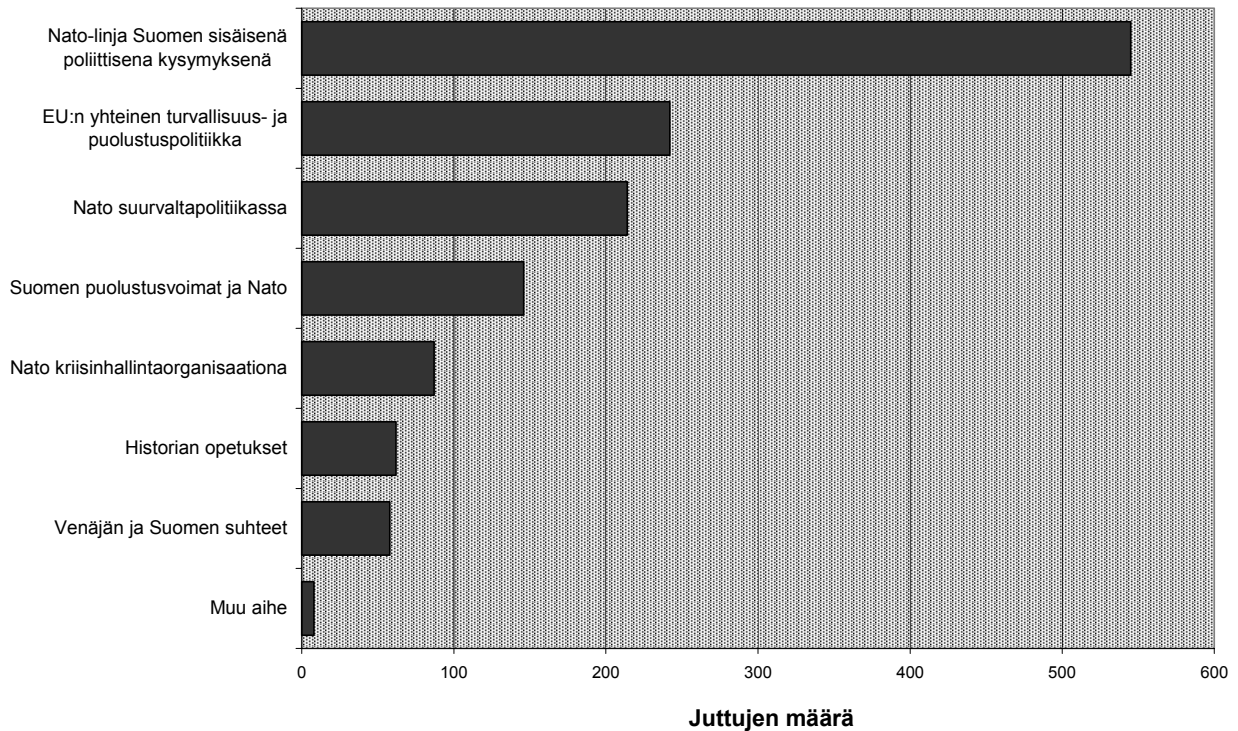
7) Venäjän ja Suomen suhteet

Arvioidaan mahdollisen Nato-jäsenyyden vaikutuksia Suomen ja Venäjän välisten suhteiden näkökulmasta. Esimerkkejä: Juri Derjabin kommentoi Suomen Nato-keskustelua, tavallinen kansalainen ilmaisee yleisönosastossa huolensa Venäjän mahdollisista aikomuksista.

8) Muu aihe

Kaikki aiheet, jotka eivät ole sopineet yllä oleviin luokkiin. Nämä aiheet ovat keskenään niin erilaisia, että niitä on kutakin vain muutama.

Kuvio 3. Nato-juttujen puheenaiheet

Tärkein kuviosta 3. tehtävä havainto on, että Nato-kysymystä on käsitelty enimmäkseen Suomen sisäisenä poliittisena asiana. Sotilaallinen puoli on näin ollen jäänyt vähälle huomiolle. Tätä tulosta vahvistaa myös Nato-juttujen kuvitus (ks. kuvio 4.). Nato-julkisuuden painottuminen poliittiseen merkitysympäristöön johtuu paljolti siitä, että useimmiten uutisaihe tulee jonkun päättävässä asemassa olevan henkilön lausunnosta.

Taulukko 5. Puheenaiheet lehdittäin

	Aamulehti Helsingin Sanomat		Iltalehti Ilta-Sanomat		Yhteensä (%)	Yhteensä (N)
	%	%	%	%		
Nato-linja Suomen sisäisenä poliittisena kysymyksenä	39	33	54	59	40	545
EU:n yhteinen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka	20	20	11	8	18	241
Nato suurvaltapolitiikassa	14	23	2	3	16	214
Suomen puolustusvoimat ja Nato	12	8	17	13	11	146
Nato kriisinhallintaorganisaationa	6	9	3	3	6	87
Historian opetukset	5	4	7	3	5	62
Venäjän ja Suomen suhteet	3	3	6	10	4	58
Muu aihe	1	1	0	0	1	8
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	
Yhteensä (N)	459	615	171	117		1362

Puheenaiheiden erittely paljastaa sen, että eri lehdissä puhutaan tavallaan ”eri Natosta”. Ensimmäisen luokan kohdalla eroja ei juuri ole, mutta toisessa puheenaiheessa (EU:n yhteinen turvallisuuspolitiikka) erot ovat jo huomattavia. Sekä Aamulehden että Helsingin Sanomien jutuissa turvallisuuspoliittinen keskustelu liikkuu usein Euroopan unionin tasolla, kun taas iltapäivälehdissä pitäydytään selvästi enemmän Suomen kansallisessa näkökulmassa. Aamulehti ja varsinkin Helsingin Sanomat ovat hyvin euromyönteisiä, ja kummassakin lehdessä on EU-asioihin erikoistuneita toimittajia, jotka ovat tehneet juttuja EU-puolustuksesta myös oma-aloitteisesti.

Kolmanneksi yleisimmässä puheenaiheessa (Nato suurvaltapolitiikassa) lehtien väliset erot ovat kaikkein suurimpia. Iltapäivälehdissä ei käsitellä Natoa kansainvälisenä, Suomesta irrallisena toimijana juuri nimeksikään. Sitä vastoin varsinkin Helsingin Sanomissa tällaisten juttujen osuus on merkittävä.

Neljännessä luokassa (Suomen puolustusvoimat ja Nato) lehdet ovat hyvin lähellä toisiaan, vaikka Helsingin Sanomissa on lähes neljä kertaa niin paljon Nato-juttuja kuin Iltalehdessä ja noin 150 juttua enemmän kuin Aamulehdessä. Iltapäivälehdissä Nato-kysymys on suhteellisen usein pyritty kytkemään puolustusvoimia koskeviin käytännön kysymyksiin, kun taas Helsingin Sanomissa puhe on liikkunut enemmänkin ylätasolla. Aamulehti sijoittuu välimaastoon: se on virallisempi kuin iltapäivälehdet mutta maanläheisempi kuin Helsingin Sanomat.

Aikaisemmassakin Nato-journalismin tutkimuksessa on havaittu, että Helsingin Sanomien Nato- uutisoinnin puhutavat ovat lähellä poliittisen eliitin käsitteenmuodostusta (Uotila 2002). Lisäksi Helsingin Sanomien juttujen kerronnallinen tyyli on moniin muihin lehtiin verrattuna vähäeleinen (Reunanen 2003, 517), mikä tekee sen uutisjournalismista usein virallisen tuntuista. Tämän havainnon kanssa sopii yhteen myös se, että Helsingin Sanomissa Natoa koskevien yleisönosastokirjoitusten määrä on suhteellisen pieni. Toki on huomattava, että absoluuttisesti mitattuna Helsingin Sanomat on kirjoittanut varsin paljon myös mahdollisen Nato-jäsenyyden käytännöllisistä vaikutuksista. Lehden koko juttumäärään suhteutettuna tällaiset ruohonjuuritason jutut ovat kuitenkin pienenä vähemmistönä.

Kun puhutaan Natosta modernina kriisinhallintaorganisaationa, Helsingin Sanomat erottuu muista lehdistä selvästi. Helsingin Sanomien Nato-jutuissa on yleisenä piirteenä eräänlainen *muuttuva maailma* -puhetapa. Toki myös Iltalehden, Ilta-Sanomien ja Aamulehden pääkirjoituksissa ja kolumneissa toistuvasti patistellaan päättäjiä tekemään nopeita ratkaisuja, jottei Suomi putoaisi muuttuvan maailman kerkasta, mutta Helsingin Sanomissa tällainen puhetapa ulottuu selvemmin myös uutisiin. Helsingin Sanomienkaan uutisissa ei suoraan sanota, mitä Suomen pitäisi tehdä, mutta uutisten kansainvälinen, kriisinhallintaa ja sodankäynnin modernisoitumista korostava merkitysympäristö antaa lukijalle epäsuorasti sellaisen vaikutelman, että maailma muuttuu nopeasti ja Suomenkin on oltava tarkkana, ettei se jää menneen maailman vangiksi.

Nato-kysymys kytketään historialliseen yhteyteen harvoin, ja silloin asialla ovat useimmiten yleisönosastoihin kirjoittavat tavalliset kansalaiset. Tässä suhteessa lehtien välillä ei ole suuria eroja, joskin Iltalehdessä on sen koko juttumäärään suhteutettuna varsin paljon Nato-kysymyksen historiallista tarkastelua.

Kaikki lehdet käsittelevät Venäjän ja Suomen suhteita hyvin vähän. Suurin syy tähän lienee se, että päivittäisen uutistyön kiire ja rutiinimaisuus ohjaavat journalisteja noudattamaan

virallisten päättäjien määrittelemää päiväjärjestystä. Suurin osa uutisten toimijoista on hallituksen edustajia ja muita poliitikkoja (ks. kuvio 2). Kun he eivät puhu Venäjästä, ei siitä juuri puhuta mediassakaan. Iltapäivälehdissä aihe on kuitenkin esillä selvästi useammin kuin Aamulehdessä ja Helsingin Sanomissa. Tämä kertoo siitä, että Iltalehti ja Ilta-Sanomat pyrkivät muita sanomalehtiä ärhäkkäämmin valvomaan vallanpitäjiä ja ottamaan etäisyyttä virallisiin puhetapoihin.

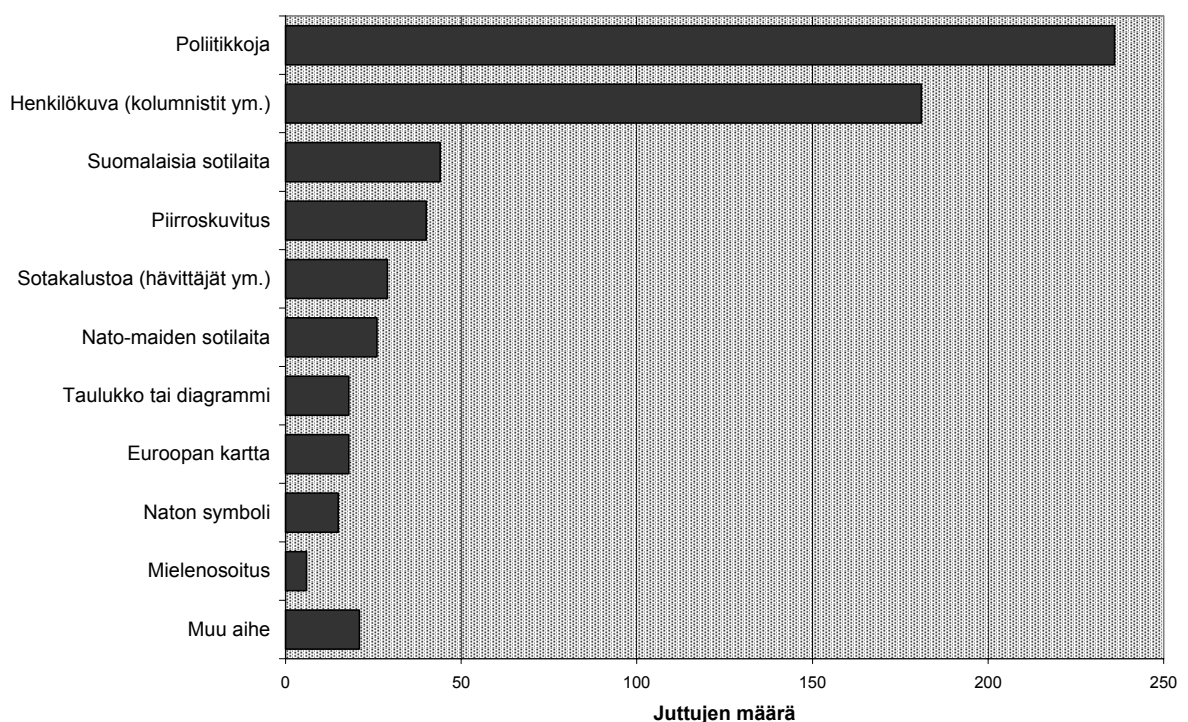
Kuvissa Nato näyttää virkamiesmäiseltä

Lehtijuttujen kuvitus on sikäli tärkeää, että kuvallinen juttu kiinnittää lukijan huomion yleensä tehokkaammin kuin kuvaton artikkeli. Kuvat myös pystyvät sanoja tehokkaammin välittämään tunnelmia ja luomaan mielikuvia esitettävästä asiasta. Kuvat puhuttelevat osin tiedostamattomalla tasolla ja vaikuttavat siihen, millainen yleisvaikutelma lukijoille syntyy Natosta. Tässä mielessä kuvien tutkiminen pohjautuu hieman samanlaiseen teoriaan kuin edellä esitelty puheenaiheiden analyysi: kuvat kytkevät Nato-kysymyksen tietynlaiseen merkitysympäristöön.

Taulukko 6. Kuvitettujen ja kuvittamattomien juttujen osuus

	Aamulehti	Helsingin Sanomat	Iltalehti	Ilta- Sanomat	Yhteensä	Yhteensä
	%	%	%	%	%	N
Kuvitettuja juttuja	30	44	77	80	47	633
Kuvittamattomia juttuja	70	56	23	20	53	728
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	
Yhteensä (N)	459	615	171	117		1362

Kuvio 4. Nato-juttujen kuvitus

Vajaa puolet kaikista turvallisuuspolitiikkaa käsittelevistä jutuista on kuvitettuja. Iltapäivälehdissä kuvallisia juttuja on suhteellisesti paljon enemmän kuin Aamulehdessä ja Helsingin Sanomissa. Yleisen mielipiteen kannalta ei ole yhdentekevää, näyttäytyykö Nato mediassa hampaisiin asti aseistautuneena, kaukaisilla mailla taistelevana sotilasliittona vai siistinä ja virkamiesmäisenä, lähinnä poliittiseen yhteistyöhön keskittyvänä demokraattisten maiden toimielimenä. Kuten kuviosta 4. ja taulukosta 7. havaitaan, näistä ääripään vaihtoehtoista kuvitus on ollut lähempänä jälkimmäistä.

Taulukko 7. Kuvitus aiheittain eri lehdissä

Kuvan aihe	Aamulehti	Helsingin Sanomat	Iltalehti	Ilta-Sanomats	Yhteensä	Yhteensä
	%	%	%	%	%	N
Poliitikkoja	40	37	38	32	37	236
Henkilökuvaa (kolumnistit ym.)	24	27	38	25	29	181
Suomalaisia sotilaita	6	4	11	11	7	44
Piirroskuvitus	5	9	3	5	6	40
Sotakalustoa (hävittäjät ym.)	7	3	2	11	5	29
Nato-maiden sotilaita	6	6	0	2	4	26
Euroopan kartta	4	5	0	0	3	18
Taulukko tai diagrammi	3	5	1	0	3	18
Naton symboli	3	0	5	3	2	15
Mielenosoitus	1	1	0	2	1	6
Muu aihe	1	3	2	10	3	21
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	
Yhteensä (N)	137	273	131	93		634

Nato-jutuissa selvästi yleisimpiä ovat poliitikkoja esittävät uutiskuvat. Kun mielipidekirjoittajien henkilökuvat ovat toiseksi yleisin kuvatyyppe, voidaan todeta, että kuvituksen tasolla Nato-kysymyksestä välittyy vahvasti henkilökeskeinen, siisti vaikutelma. Vaikka Natossa on pohjimmiltaan kysymys sotilaallisesta toiminnasta ja liittokunnan puolustus nojautuu viime kädessä ydinaseisiin, sotilaalliset ja strategiset näkökulmat tulevat Nato-juttujen kuvituksessa vain vähän esille.

Iltapäivälehdissä on suhteellisesti enemmän sotilaita ja sotakalustoa esittäviä kuvia kuin Helsingin Sanomissa ja Aamulehdessä. Helsingin Sanomien kansainvälinen painotus näkyy Nato-maiden sotilaita esittävien kuvien runsautena, kun taas iltapäivälehtien kuvissa sotilaat ovat lähes yksinomaan suomalaisia. Kansainvälinen näkökulma tulee Helsingin Sanomissa esiin myös siinä, että karttoja on käytetty kuvituksena enemmän kuin muissa lehdissä.

Iltapäivälehdissä noin 80 prosenttia Nato-jutuista on kuvitettuja. Helsingin Sanomissa osuus on 44 ja Aamulehdessä 30 prosenttia. Iltapäivälehdet ovat hakeneet Nato-kysymyksen kuvittamiseen tavanomaisesta uutiskäytännöstä poikkeavia, rohkeitakin ratkaisuja, kuten kuvakollaaseja ja kuvituskuvia.

Identiteetti on yleisin argumentoinnin peruste

Nato-keskustelun argumentointia on vaikea tutkia määrällisesti, koska suurimmassa osassa jutuista ei esitetä selvästi havaittavaa mielipidettä Suomen liittoutumiseen. Argumentointi on

pikemminkin epäsuoraa, ja sen voi jäljittää erittelemällä erilaisia puheenaiheita (ks. kuvio 2.). Aineiston jutuista 448 eli noin kolmannes on sellaisia, että niistä löytyy selvä argumentti Nato-jäsenyyden puolesta tai sitä vastaan.

Helposti luokiteltavaa argumentointia löytyy lähinnä yleisönosastokirjoituksista ja kolumneista; niissä ollaan useimmiten selvästi jompaakumpaa mieltä ja esitetään perusteluja kannan tueksi. Pääkirjoituksista kannanottoja joutuu usein etsimään rivien välistä. Uutisissa haastateltavat argumentoivat silloin tällöin näkyvästi Nato-kantojaan, mutta yleensä kanta ei tule ilmi, eikä perustelujakaan silloin esitetä. Argumentoinnin vähyys johtuu paljolti siitä, että johtavat poliitikot ovat uutisten toimijoina niin suuri ryhmä. Monet eläkkeelle siirtyneet päättäjät, kuten presidentit Martti Ahtisaari ja Mauno Koivisto, ovat puolestaan tuoneet kantansa selvästi esille ja perustelleet sitä. Taulukossa 8. Nato-keskustelun argumentit on luokiteltu sijoittamalla ne seitsemän keskeisen ulottuvuuden alle. Sekä kannattaja että vastustaja voivat perustella kantaansa vetoamalla samaan ulottuvuuteen. Nämä ulottuvuudet ovat eräänlaisia yleisesti tunnustettuja hyviä asioita, joiden kannattamisesta kaikki ovat periaatteessa samaa mieltä:

- 1) **Identiteettiin** vetoavat Nato-jäsenyyden vastustajat ovat usein sitä mieltä, että Nato edustaa vain rikkaita kristittyjä länsimaita (Turkkaa lukuun ottamatta) ja on osa maailman epätasa-arvoisuutta. Kannattajien mielestä taas Suomen paikka on demokraattisten länsimaiden ”perheessä”, johon Nato liittäisi Suomen entistä kiinteämmin. Vastustajilla identiteetti on tärkein argumentoinnin perusta, kannattajilla toiseksi tärkein.
- 2) **Turvallisuuteen** voivat vedota Nato-jäsenyyden kannattajat sanomalla esimerkiksi, että Suomi tarvitsee Naton turvatakuita mahdollista sotilaallista uhkaa vastaan ja että jäsenyys lisäisi puolustuksen ennaltaehkäisevää pelotevaikutusta. Yhtä lailla jäsenyyden vastustajat voivat sanoa, että Nato-jäsenyys heikentäisi Suomen turvallisuutta, koska se tekisi Suomesta terroristeille entistä houkuttelevamman kohteen ja saattaisi vetää Suomen kansainvälisen kriisin osapuoleksi. Turvallisuus on aineiston perusteella Nato-jäsenyyden kannattajien yleisin argumentointiperuste, kun taas vastustajat vetoavat siihen harvoin.
- 3) **Vaikutusvalta.** Kannattajien yleisimpiä argumentteja on, että ”Suomen on oltava mukana niissä pöydissä, joissa meitäkin koskevista asioista päätetään”. Vastustajat ovat puolestaan sitä mieltä, että Suomella on EU-maana jo kylliksi vaikutusvaltaa eikä Nato-jäsenyys sitä olennaisesti lisäisi. Vaikutusvaltaan vetoavat lähes yksinomaan kannattajat.
- 4) **Demokraattinen päätöksenteko.** Kaikki ovat ainakin julkisesti sitä mieltä, että Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä pitää päättää demokratian periaatteita kunnioittaen. Erimielisyyksiä on siitä, pitäisikö asia ratkaista kansanäänestyksellä vai katsotaanko, että kansalaiset ovat jo äänestäessään saaneet sanoa sanansa Nato-kysymyksestä. Suoraan demokratiaan vetoavat useimmiten vastustajat, edustukselliseen demokratiaan kannattajat.
- 5) **Strategiset näkökohdat.** Tähän ulottuvuuteen vedotessaan vastustajat ovat usein sitä mieltä – yleensä Venäjään viitaten – että Suomen Nato-jäsenyys heikentäisi Itämeren alueen sotilaallista vakautta, kun taas kannattajat katsovat Suomen jäsenyyden parantavan sitä. Virallisella tasolla strategisiin tai geopolitiittisiin näkökohtiin vedotaan paljon harvemmin kuin kansalaiskeskustelussa.

- 6) **Puolustusmenot** ovat tärkeä kysymys Nato-keskustelussa, koska rahasummat ovat helposti ymmärrettäviä asioita ja ne tuntuvat viime kädessä veronmaksajan kukkarossa. Nato-jäsenyyden kannattajat huomauttavat, että liittoutuminen tulisi ajan mittaan edulliseksi muun muassa puolustusvoimien erikoistumisen ansiosta, kun taas vastustajien mukaan jäsenyys tulisi Suomelle kalliiksi.
- 7) **Maailmanrauhaan ja yhteisvastuuseen** vetoavat lähes pelkästään Nato-jäsenyyden vastustajat. He sanovat, että maailman tilannetta ei paranneta sotilaallisin keinoin, ja suhtautuvat muutenkin epäilevästi Naton kykyyn toimia rauhantekijänä. Kannattajien mukaan Suomen ei pitäisi olla liittoutumaton ”vapaamatkustaja” vaan kantaa kortensa kekoon kansainvälisen turvallisuuden parantamisessa.

Taulukko 8. Suomen Nato-jäsenyyden kannattajien ja vastustajien argumentit

Asia, johon argumentissa vedotaan	Vastustajien argumentit	Kannattajien argumentit	Yhteensä	Yhteensä
	%	%	%	N
Identiteetti	24	27	26	117
Turvallisuus	7	31	22	98
Vaikutusvalta	1	24	15	69
Demokraattinen päätöksenteko	23	9	15	65
Strategiset näkökohdat	17	5	9	41
Puolustusmenot	15	3	7	33
Maailmanrauha ja yhteisvastuu	13	1	6	25
Yhteensä (%)	100	100	100	
Yhteensä (N)	174	274		448

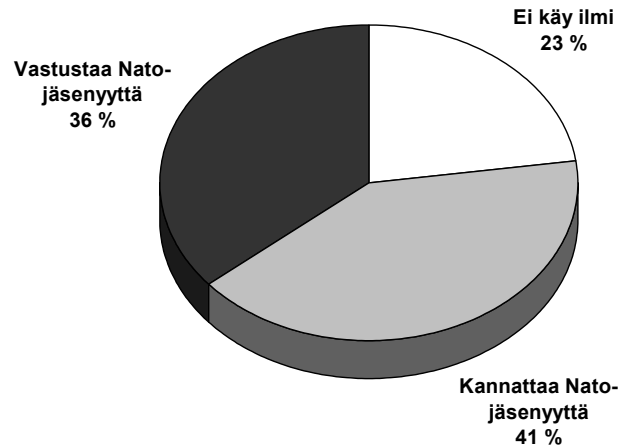
Argumentoinnin ulottuvuudet jakaantuvat siten, että kolme ensimmäistä – identiteetti, turvallisuus ja vaikutusvalta – kuuluvat selvästi Nato-jäsenyyden kannattajien arsenaaliin, kun taas neljään viimeiseen vetoavat useimmiten vastustajat.

Taulukossa esitettyjen ulottuvuuksien lisäksi aineistossa on vielä yksi yleinen argumentti: Suomen itsenäiseen puolustukseen vedotaan yhteensä 44 kertaa. Tämä ulottuvuus on kuitenkin sellainen, että sillä ei yleensä perustella Nato-jäsenyyttä koskevia mielipiteitä, vaan se toimii eräänlaisena yleisesti hyväksyttynä lähtöoletuksena. Aineiston perusteella voidaan todeta, että neljä suurinta päivälehteä ovat vahvasti Suomen itsenäisen puolustuksen kannalla eivätkä pidä Nato-jäsenyyttä sen korvikkeena.

Yleisönosastokirjoituksissa esiintyy kaikkein selvimmin argumentointia joko Nato-jäsenyyden tai liittoutumattomuuden puolesta. Yleisönosastokirjoitukset voi melkoisen suurella luotettavuudella jakaa Nato-jäsenyyttä kannattaviin, vastustaviin ja niihin, joissa kanta ei käy ilmi.

Kuviossa 5. esitetään kaikkien lehtien yleisönosastokirjoitusten yhteenlasketut Nato-kannat. Jäsenyyden kannattajat ja vastustajat ovat melko lailla tasoissa. Tämä kertoo muun muassa suomalaisen yhteiskunnan keskustelua arvostavasta luonteesta; erilaisten mielipiteiden annetaan tulla julki varsin tasapainoisesti. Lehtien välillä on kuitenkin eroja (ks. taulukko 9).

Kuvio 5. Yleisönosastokirjoitusten kannanotot Suomen Nato-jäsenyyteen

Taulukko 9. Yleisönosastokirjoitusten Nato-kannat lehdittäin

Kirjoituksen kanta	Aamulehti	Helsingin Sanomat	Iltalehti	Iltta-Sanommat	Yhteensä	Yhteensä
	%	%	%	%	%	N
Kannattaa Nato-jäsenyyttä	44	46	36	28	41	81
Vastustaa Nato-jäsenyyttä	44	28	32	36	36	71
Ei käy ilmi	12	26	32	36	23	45
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	
Yhteensä (N)	80	57	32	28		197

Kaiken kaikkiaan Nato-jäsenyyden kannattajien ja vastustajien kirjoituksia on julkaistu lähes yhtä paljon, tosin Helsingin Sanomissa kannattajat ovat saaneet hieman enemmän palstatilaa. Yleisönosastokirjoituksille on tyypillistä, että niissä Nato-kysymystä lähestytään ruohonjuuritason näkökulmasta: pohditaan, mitä jäsenyys käytännössä merkitsisi Suomen puolustusvoimille, yleiselle asevelvollisuudelle ja kansalaisten päivittäiselle elämälle ylipäätään. Myös ne harvat puheenvuorot, joissa Nato-kysymykseen otetaan kantaa eettisiin ja moraalisiin seikkoihin vedoten, löytyvät juuri yleisönosastoista.

Uutistoimistoilla on Nato-julkisuudessa pieni osuus

Uutisten alkuperä voidaan jakaa karkeasti kahteen luokkaan: lehden omat toimittajat ja kirjeenvaihtajat sekä uutistoimistot. Jälkimmäiset jakaantuvat vielä kotimaisiin ja ulkomaisiin. Taulukossa 9. tarkastellaan, mistä Nato-uutiset ovat peräisin. Jutun alkuperä on määritelty sen perusteella, mikä nimi uutisen alkuun on kirjoitettu. Useimmiten alkuperä on helppo määrittää, sillä vain harvoin kirjoittajan tai uutistoimiston nimeä ei ole mainittu. Jos samassa jutussa on ilmoitettu useita lähdetietoja, niistä valitaan se, joka on lähimpänä uutisvälityksen alkupäätä. Esimerkiksi tiedot STT-Reuters tulkitaan niin, että uutinen on alun perin Reutersin

välittämä. Taulukkoa 10. luettaessa on tärkeää huomata, että mukana ovat vain uutiset, eivät siis pääkirjoitukset, kolumnit eivätkä yleisönosastokirjoitukset.

Taulukko 10. Turvallisuuspolitiikkaa käsittelevien uutisten alkuperä

	Aamulehti	Helsingin Sanomat	Iltalehti	Iltta- Sanomat	Yhteensä	Yhteensä
	%	%	%	%	%	N
Oma toimittaja	52	77	78	90	70	633
STT	40	14	0	0	20	185
Reuters	5	5	0	0	4	38
AP	0	3	0	0	2	16
AFP	3	0	0	0	1	9
Itar-Tass	0	0	0	0	0	3
Muu alkuperä/ei mainittu	0	0	22	10	3	19
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	
Yhteensä (N)	294	476	77	60		903

Selvä enemmistö, yli kaksi kolmasosaa, Nato-uutisista on lehtien omien toimittajien kirjoittamia. Tämä merkitsee sitä, että toimituksilla on ainakin periaatteessa mahdollisuus määritellä aiheiden käsittelytapa ja painotukset varsin itsenäisesti. Toiseksi yleisin alkuperä on Suomen tietotoimisto, joka kattaa viidenneksen Nato-aiheisesta uutisvälityksestä. Aamulehdessä STT on selvästi useammin Nato-uutisten lähteenä kuin Helsingin Sanomissa. Iltapäivälehdissä on useita nimettömiä Nato-uutisia, joissa jutun alkuperää ei ole mainittu.

Ulkomaisten uutistoimistojen rooli suomalaisen Nato-julkisuuden muodostamisessa ei näytä olevan määrällisesti kovin merkittävä, vaan suurin osa ulkomaan uutisistakin hoidetaan omien toimittajien ja kirjeenvaihtajien voimin. On tosin huomattava, että usein lehtien omat toimittajat käyttävät kansainvälisiä uutistoimistoja tietolähteenään, vaikka uutinen julkaistaankin toimittajan nimellä. Lisäksi suurten kansainvälisten uutistoimistojen toiminta vaikuttaa usein siihen, mitkä aiheet nousevat julkisuuteen ja miten voimakkaasti.

Suomen Nato-journalismissa ulkomaisista uutistoimistoista ovat eniten esillä brittiläinen Reuters, yhdysvaltalainen Associated Press (AP) ja ranskalainen Agence France Press (AFP). Venäläinen Itar-Tass on merkitty alkuperäksi vain kolmessa uutisessa, vaikka Venäjän asioihin liittyviä Nato-uutisia on aineistossa sentään muutamia kymmeniä.

Yhteenveto määrällisestä analyysistä

- Neljä suurinta sanomalehteä ovat Nato-kirjoittelussaan seuranneet varsin tarkasti keskustelun yleisiä linjoja eivätkä ole juuri tehneet omia irtiottoja.
- Suomen mahdollinen Nato-jäsenyys näyttäytyy lehdissä ennen muuta poliittisena kysymyksenä, ja sotilaalliset ja strategiset tekijät tulevat esiin harvoin. Tämä näkyy sekä teksteissä että kuvituksessa.
- Uutisissa Nato-kysymystä ei juuri koskaan kytketä Suomen ja Venäjän välisiin suhteisiin, kun taas yleisönosastokirjoituksissa näin tehdään.
- Uutisissa esiintyy useimmiten hallituksen edustajia, ahkerimpia mielipidekirjoittajia ovat toimittajat ja tavalliset kansalaiset.
- Yleisönosastoissa on hieman enemmän Nato-jäsenyyttä kannattavia kuin sitä vastustavia kirjoituksia.
- Nato-jäsenyyttä koskevia mielipiteitä perustellaan useimmiten vetoamalla identiteettiin. Toiseksi yleisin peruste on turvallisuus.

4. Prahnan huippukokouksesta vuoden 2004 selontekoon

Tässä luvussa tarkastellaan Suomen mediassa käytyä Nato-keskustelua marraskuun 2002 Prahnan huippukokouksen päättymisestä syksyyn 2004, jolloin valtioneuvoston oli määrä luovuttaa eduskunnalle turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko. Aikaväli on valittu sillä perusteella, että Prahnan-kokouksen jälkeen Suomen liittoutumiskeskustelua käytiin erilaisista lähtökohdista kuin aikaisemmin, sillä Prahassa Nato oli päättänyt laajentua seitsemään uuteen maahan. Syksyn 2004 selonteko oli puolestaan luonteva paikka päättää seuranta, koska siinä Suomen turvallisuuspoliittinen linja ratkaistiin ainakin muutamaksi vuodeksi eteenpäin.

Tätä lukua ei ole koottu systemaattisen analyysin pohjalta, vaan kyseessä on laadullinen katsaus Nato-keskustelun tärkeimpiin tapahtumiin ja käännteisiin. Pohjana on toki systemaattinen lehtiaineisto neljästä lehdestä vuoden 2003 alusta vuoden 2004 puoleenväliin (ks. edellinen luku). Tällaisen aineiston olemassaolo varmistaa sen, että seurantaan ei jää aukkoja. Tässä luvussa tukeudutaan paitsi sanoma- ja aikakauslehtiin, myös television ja radion uutisiin sekä ajankohtaisohjelmiin. Sähköisestä mediasta ei ole otettu mukaan kaikkia Natoa käsitteleviä juttuja, vaan siinä on pyritty paikantamaan keskustelun pääpiirteet ja painopisteen muutokset. Luvun on tarkoitus toimia kronikan tapaisena yleiskatsauksena vuosien 2002–2004 Nato-keskusteluun.

Syksy 2002: Natosta eduskuntavaalien teema?

Joulukuussa 2002 ulkoministeri Erkki Tuomioja lisäsi kierroksia jo muutenkin kuumana käyneeseen Nato-keskusteluun ehdottamalla, että Natosta tehtäisiin yksi kevään 2003 eduskuntavaalien teema. Ehdotus sai tiedotusvälineet puhumaan ulkopoliittisen johdon keskinäisistä erimielisyyksistä. Esimerkiksi MTV3:n Kymmenen uutisissa 10.12. linjaerojen syyksi tarjottiin Lipposen ja Tuomiojan eripuraa, joka oli juontanut juurensa kesällä 2002 käydystä, Tuomiojan häviämästä Sdp:n puheenjohtajakilpailusta. Toimittaja esitti näkemyksensä, että ”Tuomiojalla tuntuu olevan pakottava tarve olla eri mieltä Lipposen kanssa”.

Natosta ei tullut eduskuntavaalien teemaa, eikä aiheesta edes kunnolla keskusteltu vaalien aikana; tosin eri tiedotusvälineiden vaalikoneissa ehdokkaat ottivat kantaa Nato-kysymykseen, ja vaalikonevastausten pohjalta tehtiin myös uutisia. MTV3:n vaalitentissä 12.3.2003 suurimpien puolueiden keskustan, Sdp:n ja kokoomuksen puheenjohtajat esiintyivät kieli keskellä suuta, kun toimittaja ohjasi keskustelun Nato-kysymykseen. Silti kaikki jättivät auki mahdollisuuden, että Suomi voisi joskus liittyä Natoon. Ani harva ehdokas nosti vaalikampanjassaan Natoa millään tavalla esiin. Nämä vähät olivat useimmiten vasemmistolaisia, joiden kanta Suomen Nato-jäsenyyteen oli jyrkän kielteinen – kansanedustaja Jaakko Laakso alleviivasi Nato-vastaisuutta jopa vaalimainoksessaan. Jäsenyyden puolestapuhujat pysyivät hiljaa.

Talvi 2003: Naton sisäinen kriisi

Alkuvuodesta 2003 arviot Naton ja Venäjän suhteiden paranemisesta joutuivat kyseenalaisiksi, sillä Irakin sota kylmensi Venäjän ja Yhdysvaltojen välejä. Samalla Nato jakautui kahteen leiriin, kun Euroopan keskeiset Nato-maat Ranska, Saksa ja Belgia ryhtyivät

vastustamaan Yhdysvaltojen suunnitelmia hyökätä Irakiin. Vastaavasti juuri Naton jäseniksi kutsutut entiset sosialistiset maat, Puola ja Baltian maat etunenässä, antoivat tukensa Yhdysvaltojen Irak-politiikalle. Irakin sota laski entisestään Nato-jäsenyyden kannatusta Suomessa, ja kriisi heijastui myös virallisiin kannanottoihin. Esimerkiksi ulkoministeri Erkki Tuomioja korosti moniin tiedotusvälineisiin levinneessä STT:n haastattelussa Suomen vallitsevan linjan etuja⁵.

Mediassa käytävä Nato-keskustelu näyttää kulkevan eräänlaisissa sykleissä (ks. edellinen luku, kuvio 1.) jotka saavat useimmiten alkunsa jonkun eliitin jäsenen lausunnosta ja elävät sitten muutamasta päivästä viikkoihin. Myös muualla maailmassa tapahtuvat asiat vaikuttavat kotimaiseen Nato-keskusteluun. Baltian maiden jäsenyyden varmistuminen ja puheet Naton luonteen muuttumisesta vauhdittivat jo muutenkin vilkasta keskustelua. Vuoden 2003 alusta helmikuun puoliväliin Nato-keskustelua käytiin julkisuudessa lähes joka päivä. Sitten keskustelu kuitenkin tyrehtyi nopeasti. Hiljentymistä kuvaa esimerkiksi se, että kun ajanjaksolla 15.1.–15.2. Helsingin Sanomissa oli 29 Suomen Nato-keskusteluun liittyvää juttua, seuraavan kuukauden aikana niitä oli vain kolme. Muita Nato-juttuja kyllä oli varsin paljon, mutta ne eivät koskettaneet suoraan suomalaista keskustelua.

Nato-keskustelun hiipuminen johtui mitä ilmeisimmin lähestyvistä eduskuntavaaleista. Poliitikot välttivät visusti ottamasta kantaa Nato-kysymykseen, sillä mielipidemittaukset osoittivat, että noin 70 prosenttia kansalaisista vastusti jäsenyyttä. Jälkeenpäin Rkp:n puheenjohtaja, puolustusministeri Jan-Erik Enestam arvelikin, että hänen avoimen myönteinen Nato-kantansa oli vaikuttanut puolueen vaalitappioon⁶. Vastoin joitakin ennakkoarvioita⁷ Nato-keskustelu ei lähtenyt uudelleen käyntiin heti eduskuntavaalien jälkeen.

Kevät 2003: Ehdotus EU:n puolustusytimeistä

Yli kaksi kuukautta kestänyt Nato-hiljaisuus rikkoutui huhti–toukokuun vaihteessa 2003, kun neljä EU:n jäsenmaata – Ranska, Saksa, Belgia ja Luxemburg – esittivät Euroopan unionin sotilasoperaatioille johtoelintä, joka olisi päällekkäinen Naton kanssa. Ehdotus sysäsi suomalaisen Nato-keskustelun taas liikkeelle. Samalla keskustelu siirtyi kokonaan uuteen vaiheeseen: kun aikaisemmin puheet Suomen mahdollisesta liittoutumisesta olivat koskeneet lähes yksinomaan Natoa, nyt alettiin keskustella siitä, pitäisikö Suomen olla mukana EU:n ”puolustusytimeissä”, niin kuin asiaa yleisesti nimitettiin. Uudet käsitteet ”puolustusydin” ja ”EU:n kova ydin” omaksuttiin tehokkaasti julkiseen keskusteluun. Tällaiset käsitteet alkavat usein elää mediassa omaa elämäänsä ilman, että juurikaan pohdittaisiin niiden alkuperää ja sitä, minkälaisia poliittisia intressejä varten käsitteet on aikoinaan luotu. Nykyaikaisten uutistoimitusten pitkälle rutinoituneet toimintatavat eivät ole omiaan luomaan edellytyksiä vakiintuneiden käsitteiden kriittiselle punnitsemiselle ja vaihtoehtoisten lähestymistapojen etsimiselle.

Euroopan tilanteen muuttuminen nosti julkisuuteen entistä näkyvämmiin Nato-jäsenyyden kannattajien perinteisen argumentin, jonka mukaan Suomen pitää olla mukana niissä ”pöydissä, joissa meitäkin koskevista asioista päätetään”. Samalla rikottiin eräänlainen poliittinen raja-aita, kun Vihreän liiton varapuheenjohtaja Ulla Anttila otti kantaa Suomen

⁵ ”Tuomioja: Nyt on hyvä olla liittoutumaton” Etelä-Suomen Sanomat 12.2.2003

⁶ ”Enestamin asema ei heilunut puoluekokouksessa” Jouni Mölsä, Helsingin Sanomat 29.3.2003

⁷ ”Suomen hallituksen ja eduskunnan uskotaan kääntyvän Nato-myönteiseksi” Jukka Löytömäki, Pohjalainen 2.4.2002

Nato-jäsenyyden ja EU:n yhteisen puolustuksen puolesta⁸. Vasemmistotaustaisesta ympäristöliikkeestä syntynyt puolue oli viimeistään nyt osoittanut, että sen riveistä löytyy mielipiteitä laidasta laitaan ja että poliittisella kartalla se sijoittuu pikemminkin keskustaan kuin vasemmistoon. Aikaisemmin vihreät olivat itse luonnehtineet Nato-kantaansa ”peruskielteiseksi”. Ehkä hieman yllättävää on kuitenkin, että Anttilan avaus ei poikinnut juurikaan kommentteja seuraavien päivien lehdissä.

Toukokuusta 2003 lähtien suomalaista Nato-keskustelua hallitsi kysymys EU:n yhteisen puolustuksen kehittämisestä. Juuri valittu hallitus jatkoi virallisesti edeltäjänsä turvallisuuspoliittista linjaa, jonka mukaan Suomi pysyy toistaiseksi liittoutumattomana. Puolueiden painotuserot tulivat kuitenkin esiin erityisesti uuden puolustusministerin, keskustan Matti Vanhasen kannanotoissa. Hänen mukaansa Suomen ei välttämättä olisi hyvä mennä mukaan kaikkiin EU:hun syntyviin ydinryhmiin, vaan katsoa tilannetta tapaus kerrallaan⁹. Edellinen puolustusministeri, Rkp:n Jan-Erik Enestam ja edellinen pääministeri, Sdp:n Paavo Lipponen olivat olleet syvemmän integraatiopolitiikan kannalla kuin Vanhanen.

Kesä 2003: HVK lähenee

Kesäkuussa maata koetteli hallituskriisi, jonka seurauksena pääministeri Anneli Jäätteenmäki joutui eroamaan sekä hallituksen että hieman myöhemmin myös Suomen keskustan johdosta. Helposti henkilöityvä ja inhimillisiä elementtejä tarjonnut sisäpoliittinen tapahtumasarja jätti Nato-keskustelun pimentoon. Tapaus sai alkunsa, kun Jäätteenmäki käytti eduskuntavaalitaistelussa ulkoministeriön salaisia papereita, joissa kerrottiin silloisen pääministerin Paavo Lipposen ja Yhdysvaltojen presidentin George W. Bushin käymistä neuvotteluista. Asiakysymykset jäivät mediassa henkilöstiririitojen varjoon, ja tapahtumat pelkistyivät julkisuudessa lähinnä poliittiseksi peliksi. Kesän 2003 alkupuolella julkinen Nato-keskustelu oli käytännöllisesti katsottuna pysähdyksissä, niin kuin se oli ollut pari kuukautta aikaisemmin eduskuntavaalien jälkeen.

Siirryttyään eduskunnan puhemieheksi Paavo Lipponen otti entistä aktiivisemmän roolin turvallisuuspoliittisessa keskustelussa. Pääministerinä ollessaan hänen oli vielä pitänyt asetella sanansa sangen varovasti, mutta nyt hän otti kantaa asioihin tavalla, joka sai poliitikot, valtio-oppineet ja lehdistön kysymään, oliko Lipposen omaksuma kantaaottava rooli sopiva eduskunnan puhemiehelle.¹⁰

Kesällä 2003 Nato-keskustelu oli mediassa hyvin vähäistä ja turvallisuuspoliittiset jutut liittyivät lähinnä EU:n yhteisen puolustuksen kehittämiseen. Syyskuun alussa aihetta käsitteleviä juttuja alkoi taas tulla lähes päivittäin niin painetuissa kuin sähköisissäkin välineissä. Tärkeä syy keskustelun lisääntymiseen oli lokakuun alussa alkavaksi suunniteltu hallitusten välinen konferenssi, jonka odotettiin muodostuvan tärkeäksi vedenjakajaksi Suomen ja koko Euroopan unionin turvallisuuspolitiikassa. Niin kuin usein ennenkin, media oli etukenossa ja päättäjät yrittivät jarrutella. Uutiset myös viittasivat siihen suuntaan, että aiemmin pidättyväistä integraatiopolitiikkaa kannattanut Matti Vanhanen oli pääministerikautensa ensimmäisinä kuukausina hieman lähentynyt edeltäjänsä Paavo Lipposen EU- ja Nato-myönteistä linjaa¹¹.

⁸ ”Ulla Anttila harkitsisi EU-puolustusta ja Natoa” Aamulehti 4.5.2003

⁹ ”Vanhanen: Suomen ei tarvitse kuulua kaikkiin EU-ytimiin” Arto Astikainen, Helsingin Sanomat 8.5.2003

¹⁰ ”Puhemies Lipponen ei malta lomaila” Pääkirjoitus Helsingin Sanomissa 28.7.2003,

”Tennilä: Lipponen käyttää asemaansa väärin” Helsingin Sanomat 27.7.2003

¹¹ ”Vanhanen: Suomi valmis edistämään EU-puolustusta” Arto Astikainen, Helsingin Sanomat 4.9.2003

Useat lehdet, Helsingin Sanomien ohella muun muassa Savon Sanomat, painottivat syyskuun alussa, että Suomen olisi pakko ottaa kantaa turvallisuuspolitiikkaan jo syksyn 2003 aikana eikä vasta vuoden 2004 selonteossa. Puolustusministeri Seppo Kääriäinen pyrki rauhoittamaan tilannetta puolustusvoimien uutislehden Ruotuväen haastattelussa 17.9.2003 toteamalla, että vuoden 2004 selonteen sisältöä ei ollut syytä ennakoida ennen kuin hallitusten välinen konferenssi oli tehnyt päätöksensä. Haastattelu kuvastaa hyvin Suomen tiedotusvälineiden erilaisia rooleja. Siinä missä iltapäivälehdet ja monet päivälehdetkin ovat omaksuneet aktiivisen ja ärhäkän ”vallan vahtikoiran” roolin, Ruotuväkeä voi luonnehtia pikemminkin myrskyn tyynnyttäjäksi. Puolustushallinnon julkaisemana Ruotuväen tehtävä on luonnollisesti edistää oman hallinnonalansa asiaa. Tämä johtaa usein siihen, että Ruotuväessä julkaistuissa haastatteluissa vallanpitäjät pääsevät tuomaan esiin itselleen suotuisan näkökulman, joka useimmiten tarkoittaa keskustelun rauhoittamista.

Syksy 2003: EU:n ja Naton yhteys nousee esiin

Syyskuun 22. päivänä puolustusvoimien komentaja Juhani Kaskeala sanoi puheessaan, että Euroopan unionin turvatakuut edellyttäisivät käytännössä Naton jäsenyyttä, koska EU:lla ei ollut käytettävissään Yhdysvaltojen veroista sotilasvoimaa.

Puolustusvoimain komentaja amiraali Juhani Kaskeala katsoo, että Suomen ei tule missään tapauksessa ennalta sulkea pois EU:n yhteiseen puolustukseen osallistumista.

Hän totesi maanpuolustuskurssin avajaisissa pitämässään puheessa, että Suomen EU-jäsenyyttä perusteltiin aikanaan myös turvallisuuspoliittisin syin.

Eikö olisi siis loogista hyväksyä unionin yhteinen puolustus yhä syvenevän integraatiokehityksen seuraavana askeleena? Hän kysyi. (...)

Neljä viidesosaa unionin nykyisistä ja tulevista jäsenvaltioista jakaa yhteisen puolustusvelvoitteen Natossa, jossa turvallisuustakuut varmistaa viime kädessä Yhdysvallat. Unionin yhteisen puolustuksen julistus ilman Nato-jäsenyyttä olisi siten varsin köykäinen paperi, Kaskeala sanoi.

(”Kaskeala: EU-puolustusta ei pidä sulkea pois”, STT/Iikka 23.9.2003)

Vaikka Kaskeala ei suoraan sanonutkaan kannattavansa Suomen Nato-jäsenyyttä, hänen lausuntonsa on helppo osoittaa Nato-jäsenyyden puoltopuheeksi yksinkertaisen logiikan keinoin:

Premissi 1: EU:n yhteinen puolustus edellyttää Nato-jäsenyyttä.

Premissi 2: On loogista hyväksyä EU:n yhteinen puolustus integraatiokehityksen seuraavana askeleena.

Johtopäätös: On loogista, että Suomi liittyy Natoon.

Samassa tilaisuudessa puhunut puolustusministeri Seppo Kääriäinen sanoi olevansa yhtä mieltä siitä, että uskottavat turvatakuut pystyisi antamaan vain Nato. Ministeri ei silti ottanut kantaa Suomen mahdolliseen Nato-jäsenyyteen. Kaskealan puheenvuoro sai paljon huomiota televisio- ja radiouutisissa sekä seuraavan päivän sanomalehdissä. Radiouutisissa Kaskealan puheesta nostettiin esiin viesti, jonka mukaan EU:n turvatakuut edellyttäisivät Natoa. Televisiouutisissa poliitikot pantiin kommentoimaan Kaskealan lausuntoa.

Joissakin lehdissä pohdittiin sitä, oliko Kaskeala näyttänyt puhettaan etukäteen tasavallan presidentille. Kun selvisi, että puhetta ei ollut näytetty, iltapäivälehdet saivat aiheen tehdä skandaalinkäryisiä juttuja näyttävien otsikoin. Seuraavien päivien aikana sanomalehdistö kommentoi puhetta laajasti ja omia tulkintojaan tehden. Lehdet jakaantuivat kannanotoissaan

kahteen leiriin: hoputtajiin ja toppuuttelijoihin. Esimerkiksi Ilkka ilmaisi selvästi mielipiteensä, että liittoutumattomuus oli Suomelle hyväksi, eikä Suomella ollut mitään kiirettä turvallisuuspoliittisen linjansa muuttamisessa. Vastaavasti Savon Sanomat ja monet muut lehdet ottivat sen kannan, että Suomen olisi tehtävä nopeasti uusia turvallisuuspoliittisia ratkaisuja.

Pari viikkoa Kaskealan puheen pitämisen jälkeen julkisuudessa ei juuri käyty varteenotettavaa Nato-keskustelua ilman, että olisi jollakin tavalla viitattu amiraalin ajatuksiin. Useimmat kehuivat hänen ajatuksensa maasta taivaisiin, jotkut taas tyrmäsivät ne. Yhtä kaikki, ne vaikuttivat keskustelun sävyyn ja puheenaiheisiin. Eniten Kaskealan puhetta kommentoivat lehdet pääkirjoituksissaan ja kolumneissaan, mutta siihen joutuivat tarttumaan myös tasavallan presidentti ja pääministeri, jotka eivät yleensä olleet alentuneet kommentoimaan kenenkään muun turvallisuuspoliittisia lausuntoja. Tällä kertaa puhuja oli keskustelun kentällä niin keskeisessä asemassa, ettei hänen näkemyksilleen voitu viitata kintaalla. Mutta puhujan yhteiskunnallinen asema ei yksi riitä selittämään, miksi Kaskealan puhe sai osakseen niin suurta huomiota.

Tärkein syy oli ilmeisesti se, että Kaskealan lausunnon kaltaiselle puheenvuorolle oli senhetkisessä poliittisessa tilanteessa *sosiaalinen kysyntä*. Lehtien pääkirjoituksissa Kaskealaa kiitettiin usein suorapuheisuudesta ja rehellisyydestä: Kaskealan puhe nosti ”kissan pöydälle” (Kymen Sanomat 24.9.), ”Kaskeala sanoi ääneen sen, mitä moni poliitikko ei ole vielä uskaltanut” (Pohjalainen 23.9.). Monien kommentaattoreiden silmissä Kaskeala edusti ihanteellista ja suoraselkäistä suomalaista, joka tarjosi vastapainon poliitikkojen salamyhkäiselle ketkuttelulle ja turhalle viivyttelylle – lehdissä hän moitittiin jatkuvasti poliitikkoja siitä, että nämä eivät olleet ottaneet riittävän selvästi kantaa Suomen mahdolliseen liittoutumiseen.

Kaskealan nauttimasta arvostuksesta kertoo se, että hänen lausuntoaan kehuittiin jopa vasemmistoliitossa, joka on perinteisesti suhtautunut muita puolueita kriittisemmin sotaväkeen ja puolustusasioihin yleensäkin. Vasemmistoliitossa Kaskealan lausuntoa tosin käytettiin EU:n puolustuksen vastustamiseen: jos kerran EU:n turvatakuut tulevat käytännössä Naton kautta, on parasta sanoutua irti myös EU:n yhteisestä puolustuksesta.

Kaskealan lausunto sai huomiota myös siksi, että hän astui joidenkin mielestä poliittisen eliitin varpaille; sotilailtahan on perinteisesti edellytetty pysyttelemistä erossa politiikasta. Toisten mielestä Kaskeala suositteli Suomelle Nato-jäsenyyttä, toisten mielestä hän vain yksinkertaisesti ”sanoi, miten asiat ovat”. Olivatpa Kaskealan tarkoitusperät mitkä hyvänsä, hänen puheensa vaikutti olennaisesti Nato-keskusteluun. Kaskealan puhe siirsi Nato-keskustelun painopistettä aikaisempaa enemmän sotilaalliseen suuntaan.

Median resonanssihypoteesi

Juhani Kaskealan puheen saaman poikkeuksellisen suuren huomion selittämiseksi ja kuvaamiseksi tarvittiin sellainen teoreettinen pohja, joka ottaa huomioon yhteiskunnallisen keskustelun vuorovaikutuksellisen luonteen. Tähän käytettiin varta vasten kehitettyä käsitettä *median resonanssihypoteesi* (ks. luku 3., kuvio 1.). Median resonanssi saa alkunsa, kun jokin yhteiskunnallinen aihe tulee voimakkaasti julkisuuteen ja sitä aletaan kommentoida. Jos aiheella on riittävästi kantavuutta, syntyy itseään vahvistava kommentoinnin ketju ja alkuperäisen puheenvuoron painoarvo kasvaa ikään kuin itsestään.

Kaskealan puhe alkoi resonoida sillä hetkellä, kun radio- ja televisiotoimittajat pyysivät ministereitä, kansanedustajia ja tutkijoita kommentoimaan hänen lausuntoaan. Seuraavina päivinä puheen aloittamaa keskustelua jatkettiin lukuisissa lehtihaastatteluissa sekä pääkirjoituksissa ja kolumneissa. Kaskealan puheen aiheuttama kommenttien ketju kasvoi nopeasti. Resonanssin voimakkuuden selvittämiseksi tutkittiin 23 suurimman sanomalehden pääkirjoitukset ajalta 23.–25.9.2003 eli kolmen päivän ajalta puheen pitämisen jälkeen. Näistä lehdistä 17 viittasi pääkirjoituksissaan Kaskealan puheeseen ja erityisesti siinä esitettyyn väittämään, jonka mukaan EU-puolustus edellyttäisi käytännössä Naton jäsenyyttä.

Kaskealan puheen resonanssia mitattiin myös tutkimalla syyskuun 2003 kaikki turvallisuuspolitiikkaa käsittelevät uutiset, pääkirjoitukset, yleisönosastokirjoitukset ja kolumnit kolmesta hieman erilaisesta lehdestä, Ilkasta, Aamulehdestä ja Helsingin Sanomista.

Kaikki tutkitut lehdet antoivat runsaasti palstatilaa Kaskealan ajatuksille ja niitä koskeville jatkokommenteille. Ilkassa Kaskealaan viitattiin syyskuun aikana neljä kertaa, kun muihin toimijoihin viitattiin yhteensä 15 kertaa. Aamulehdessä Kaskeala hallitsi kenttää ylivoimaisesti: hän sai koko kuukauden aikana kahdeksan viittausta, muut toimijat vain viisi. Helsingin Sanomissa Kaskeala keräsi lähes puolet (7/15) kaikista viittauksista. Vaikka eri lehdet antoivatkin hieman erilaisen painoarvon Kaskealan puheelle, Nato-juttujen määrissä ei ollut suurta eroa: syyskuussa 2003 niitä oli Aamulehdessä 26, Helsingin Sanomissa 25 ja Ilkassa 21.

Puheen aloittama keskustelu jatkoi resonoimistaan vielä kuukausia alkumylläkin jälkeen. Esimerkiksi ulkoministeri Erkki Tuomioja sanoi Helsingin Sanomien uutisessa 29.10.2003 yhtyvän Kaskealan näkemykseen siitä, että Suomi voisi saada sotilaalliset turvallisuustakuut vain Naton jäsenenä, ei Euroopan unionista. Kaskealan puheeseen viitattiin vielä muun muassa 8.1.2004 ilmestyneessä Ruotuväessä ja useita kertoja tämän jälkeenkin.

Yhteiskunnallista keskustelua voidaan kuvata suhteiden verkostoksi, joka laajenee synnyttäen uusia haaroja. Mitä enemmän jokin puhe aiheuttaa jatkokommentteja, sitä suuremmaksi verkosto kasvaa. Resonanssissa on kuitenkin kysymys vielä tätä voimakkaammasta vaikutuksesta. Sen sijaan, että keskustelu vain etenisi ja laajenisi, se myös saa lisää vauhtia uusista kommenteista. Resonanssin mahdollisuus on hyvä pitää mielessä, kun toimittajat lähtevät jatkamaan jonkun päättäjän aloittamaa puheenaihetta. Resonanssissa on se vaara, että keskustelu ohjautuu vain muutamien harvojen näkökulmien ympärille ja julkisuuden monimuotoisuus kärsii.

Kaskeala ei ollut ainut aktiiviupseeri, joka analysoi julkisesti Suomen turvallisuuspoliittista asemaa. Sitä pohtivat myös monet hierarkian alemmilla portailla olevat komentajat. Useimmissa puheissa ja kirjoituksissa upseerit jättivät jäsenyyden mahdollisuuden auki toteamalla ”olipa Suomi liittoutunut tai liittoutumaton...” Tässä he noudattelivat puolustusvoimien komentajan Juhani Kaskealan ilmaisemaa linjaa, jonka mukaan sotilaiden tehtävänä oli pitää huoli siitä, että jos poliitikot päättäisivät hakea Nato-jäsenyyttä, puolustusvoimat olisivat valmiit siihen. Joissakin puheenvuoroissa sotilaiden Nato-myönteisyys oli kuitenkin nähtävissä varsin selvästi, kuten seuraava esimerkki osoittaa.

Euroopan integraatiokehitys on edennyt vaiheeseen, jossa nykyiset ja tulevat jäsenmaat koettavat päästä yksimielisyyteen unionin perustuslaista. Suomessa puolustusyhteistyö ja turvatakuut ovat olleet julkisuudessa korostetusti esillä. Suomi ei halua sitovia turvatakuuta, vaan lähtee siitä, että kukin jäsenmaa voi pyytää halutessaan apua ja vastaavasti muut jäsenmaat voivat itse päättää avun antamisesta.

(...) Äkkiseltään näyttää siis ettei mitään merkittävää muutosta tapahtuisi, jos löyhiin turvatakuihin päädytään. EU:n puolustusyhteistyö on kuitenkin vielä alkuvaiheessa ja integraatiokehityksen logiikka puhuu Suomen esittämää kantaa vastaan. Jos yhdentyminen jatkuu, (...) kaikkien on sitouduttava puolustamaan länsimaisia arvoja kaikin käytettävissä olevin keinoin. (...) Näitä asioita käsiteltäessä Natoa ei voida sivuuttaa. EU:n turvatakuut saattavat siis olla Suomelle yksi askel kohti Nato-jäsenyyttä.

(Utin jääkäriyrykmentin komentajan Timo Kivisen kirjoitus Laskuvarjojääkärikillan Keskuslukkolehdessä 4/2003)

Kirjoitus kuvastaa sotilaille tyypillistä tapaa käsitellä turvallisuuspolitiikkaa. Valtion virkamiehenä upseerin on oltava hallituksen linjoilla, ja tämä tulee esiin kirjoituksen alussa. Toisaalta nykyään sotilaillekin sallitaan myös varsin pitkälle menevä poliittinen analysointi, joten Kivinen myös kyseenalaistaa Suomen kannan EU:n turvatakuihin. Kirjoituksen lopussa Kivinen esittääkin arvionsa siitä, mihin nykyinen EU:n kehitys saattaa johtaa.

Upseereille Nato-kysymys on sikäli läheinen ja konkreettinen asia, että se saattaa vaikuttaa heidän työmahdollisuuksiinsa. Puolustushallinnolla, niin kuin millä muulla hallinnonalalla tahansa, on luonnollisesti tavoitteena pitää määrärahoja ja toimintaedellytyksiä vähintään olemassa olevalla tasolla ja myös lisätä resursseja. Tämän vuoksi tuntuu ymmärrettävältä, että puolustushallinnon työntekijöiden julkisuudessa esittämät kannanotot ovat olleet usein Suomen Nato-jäsenyyttä kannattavia tai ainakin siihen suuntaan kallistuvia. Esimerkiksi puolustusvoimien Nato-yhteensopivuuden lisäämistä pidetään luonnollisena kehityksenä, ja Nato-jäsenyyden nähtäisiin toisaalta avaavan uusia työmahdollisuuksia ja toisaalta parantavan Suomen asemaa kansainvälisessä kriisinhallintatyössä¹². Toisaalta on huomattava, että upseerikunta kokonaisuudessaan suhtautuu Nato-jäsenyyteen samalla tavoin kuin Suomen väestö yleensäkin: upseeriliiton jäsenkyselyn mukaan alle viidennes upseereista kannattaa Natoon liittymistä, ja kaksi kolmasosaa vastustaa sitä¹³.

Kohti EU:n puolustusratkaisua

Keskiviikkona 24.9.2003 lähestyvää EU:n puolustusratkaisua käsiteltiin aamusta iltaan niin televisiossa, radiossa kuin lehdissä. Ylen radiouutisissa toimittaja kuvaili tilannetta siten, että ”Suomi on joutunut tuuliajolle” EU:n yhteisen puolustuksen kehittämisessä. Samassa lähetyksessä pääministeri Vanhanen pyrki lieventämään amiraali Kaskealan 22.9. esittämää, monien Nato-myönteiseksi tulkitsemää lausuntoa sanomalla, että Kaskeala oli Suomen

¹² Majuri Ville-Pentti Poutun haastattelu Puolustusvoimien kansainvälisessä keskuksessa Niinisalossa 17.8.2002. Pouttu on yksi monista suomalaisupseereista, jotka ovat työskennelleet ulkomailta mm. Naton johtamissa operaatioissa ja harjoituksissa.

¹³ Upseeriliiton jäsenkysely 2002 (www.upseeriliitto.fi)

puolustusratkaisussa lähinnä sotilaallisena asiantuntijana ja neuvonantajana, eikä hänen lausunnoistaan pitäisi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Niin Vanhanen kuin presidentti Halonen kiirehtivät pitkän päivää tyynnyttelemään Nato-keskustelua vakuuttelemalla, ettei Suomella ollut mitään kiirettä tehdä turvallisuuspoliittisia ratkaisuja. Ylen radiouutisten toimittajan mukaan Vanhanen toisti sanomaa niin monta kertaa, että toimittajat alkoivat jo tuskastua toittamiseen. Vanhanen myös korosti, että mahdollinen päätös liittymisestä Euroopan yhteiseen puolustukseen olisi suomalaisten oma asia.

Presidentti Halosen 24.9. antama lausunto, että Suomen ei tarvitse ”hötkyillä” EU:n yhteisestä puolustuksesta päätettäessä, levisi sanatarkasti kaikkiin suurimpiin tiedotusvälineisiin. Kansanomaisella ilmauksella Halonen tuli samalla vahvistaneeksi ihmisläheisen ja mukavan johtajan kuvaansa. Ylen television pääuutislähetyksessä ankkurin tulkinta päivän tapahtumista oli, että ”Suomen valtiojohto rauhoittelee keskustelua” EU-puolustuksesta. Tämä tulkinta oli myös esimerkiksi Helsingin Sanomissa 25.9. ja saman viikon Suomen Kuvalehdessä. Ylen uutisiin toi jännitettä samassa lähetyksessä esitetty Max Jakobsonin haastattelu, jossa hän patisti Suomea pikaisesti liittymään EU:n yhteiseen puolustukseen ja sitä kautta Natoon. Valtiojohto kuitenkin jatkoi puolustuskeskustelun tyynnyttelyä koko rintamansa voimin¹⁴.

Kansalaisnäkökulma ei noussut edelleenkään pinnalle muuten kuin gallupien välityksellä. Ylen tv1:n pääuutislähetyksessä 30.9. tosin kuultiin tavallisilta kansalaisilta muutamia suoria kommentteja EU:n perustuslakiluonnoksesta. Eurooppa-tiedotuksen yleisötilaisuudessa kuvatut lyhyet haastattelut näyttivät konkreettisia esimerkkejä siitä, miten eliittiin kuulumattomat ihmiset esittävät turvallisuuspoliittisia kantojaan ja perustelevat niitä. Myös Ylen A-talk-keskusteluohjelmassa 1.10. haastateltiin tavallisia kansalaisia. Poliitikkojen ja tutkijoiden argumentoinnin rinnalla tavallisten ihmisten puheenvuorot olivat toki yksiniittäisiä ja suoraviivaisia, mutta niiden näyttäminen auttoi hahmottamaan Nato-mielipiteiden kirjoa. Televisiossa tavallisten kansalaisten mielipiteet tulevat julki havainnollisemmin kuin lehtijutuissa, koska liikkuva kuva ja ääni tuovat myös sanattoman viestinnän vivahteet esiin ja kertovat mielipiteen esittäjän persoonallisuudesta ja tuntemuksista.

Hieman karrikoiden syksyn 2003 Nato-keskustelun kuvion voi tiivistää seuraavasti: Kansa vastusti, lehdet hoputtivat ja poliitikot tyynnyttelivät. Tämä kuvio tuli erityisen selvästi esiin, kun EU-maat lokakuun alussa aloittivat hallitusten välisen konferenssin HVK:n, jonka asialistalla oli jäsenmaiden yhteinen puolustus. Konferenssin aattona, perjantaina 3.10. valtakunnalliset tv-kanavat – Nelonen, Yle ja MTV3 – käsittelivät ykkösjutussaan EU:n yhteistä puolustusta koskevia kaavailuja, ja niillä myös nähtiin olevan suora yhteys Natoskysymykseen. Kaikkien kanavien uutisissa tulivat näkyvästi esille pääministeri Matti Vanhasen vakuutukset, joiden mukaan Suomella ei olisi kiirettä tehdä turvallisuuspoliittisia ratkaisuja kuluneen syksyn aikana. Kuitenkin uutislähetyksissä moni asia näytti viittaavan siihen, että ratkaisut olivat lähempänä kuin osattaisiin kuvitellakaan. Esimerkiksi kun Ylen uutisankkuri kertoi HVK:n alkamisesta ja EU:n yhteistä puolustusta koskevista neuvotteluista, taustalla oli Naton tunnus. Muutenkin televisiouutisten kuvitus painottui selvästi sotilaalliseen merkitysympäristöön, kun taas sanomalehtikuvitusta hallitsivat puku päällä esiintyvät poliitikot (ks. luku 3, kuvio 4.).

¹⁴ ”Tuomioja: Suomella ei ole kiire ratkaisuihin turvallisuuspolitiikassa”
STT/Helsingin Sanomat 28.9.2003

Päätöksen aikataulu selkiytyy

Lokakuun 2003 lopulla Nato-keskustelu oli taas hieman hiljentynyt edeltäneiden viikkojen kiivaasta myllytyksestä. 29.10. tapahtui kuitenkin jotain yllättävää: Ylen radiouutiset kertoi puolustusministeri Seppo Kääriäisen ilmoittaneen, että Suomen Nato-ratkaisu tehtäisiin jo keväällä 2004. Uutinen oli peräisin Kääriäisen Internet-kolumnista.

(...) Vuoden 2001 välitarkistuksessa todettiin, että varsinaisessa selontekotyössä vuonna 2004 on tehtävä perusteellinen analyysi Suomen turvallisuus- ja puolustuspoliittisen linjan kestävydestä. Analyysin perusteella on tehtävä valinta. Valinta on se, että Suomi päättää jatkaa sotilaallisen liittoutumattomuuden tiellä. Valinta on se, että Suomi liittoutuu ja hakee Naton jäsenyyttä. On tehtävä joku valinta joka tapauksessa.

Selonteko on sopiva asiayhteys Suomen linjan määrittelemiseen jatkossa. Se on myös aikataulullisesti ”passeli”. Monien muiden asioiden lisäksi hallitusten välisen konferenssin tulokset ovat selvillä viimeistään ensi keväänä. Silloin ei tarvitse spekuloida Euroopan Unionin turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjoista. (...)

(“HVK:sta selontekoon”, Seppo Kääriäisen kolumni 29.10.2003, www.defmin.fi)

Kääriäisen puheenvuoro oli sikäli merkittävä, että aikaisemmin hän oli yhdessä muun valtiojohton kanssa korostanut, ettei Suomella ollut kiirettä linjansa määrittämiseen. Aikaisemmin ei myöskään ollut selvästi ilmoitettu, milloin päätöksen aika olisi. Nyt se kuultiin viralliselta taholta “selvällä suomen kielellä”, jota monet lehdet olivat pääkirjoituksissaan vaatineet. Tulevina kuukausina kävi tosin niin, että keväälle suunniteltu puolustusratkaisu siirtyi syksyyn, sillä HVK oli kariutunut EU:n jäsenmaiden keskinäisiin erimielisyyksiin äänivallasta, eikä puolustuskysymyksistäkään näin ollen päästy selvyYTEEN.

Loppusyksyllä 2003 tiedotusvälineitä seuraamalla sai sellaisen käsityksen, että Suomi oli menossa yhä lähemmäksi Nato-jäsenyyttä. Vaikutelma johtui paljolti siitä, että Nato oli esillä mediassa ennennäkemättömän paljon. Nyt myös tehtiin entistä enemmän sellaisia juttuja, joissa pohdittiin mahdollisen jäsenyyden käytännöllisiä vaikutuksia. Esimerkiksi Suomen Kuvalehti julkaisi 17.10. kahdeksan sivun laajuisen kansikuvajutun otsikolla “Operaatio Nato”. Kansitekstissä tiivistyi senhetkinen Nato-keskustelun luonne: “Kansa vastustaa, eliitti epäröi, sotilaat harjoittelevat”. Jutussa oli muun muassa kartta silloisista ja tulevista Nato-maista sekä niiden asevoimien vahvuudet. Lisäksi jutussa esitettiin viisi kysymystä ja vastausta Nato-jäsenyyden mukanaan tuomista velvoitteista ja muista käytännön vaikutuksista.

Huomionarvoista on myös se, että Suomen Kuvalehden jutun kuvitus oli täynnä sotilaita, helikoptereita ja panssarivaunuja. Jutun visuaalinen puoli siis välitti Natosta kuvan puhdasverisenä sotilasliittona. Myös televisiossa Nato-juttujen visuaalinen maailma rakentui paljolti sotilaallisen toiminnan pohjalta. Sitä vastoin sanomalehtien Nato-juttujen kuvista suurin osa esitti ministereitä ja muita päättäjiä kravatit kaulassa, jolloin lukijalle syntyi vaikutelma, että Nato-jäsenyys oli ensisijaisesti poliittinen kysymys.

Mitä jos -journalismia alkoi näkyä myös sähköisellä puolella – jopa jäsenyyden kustannusvaikutuksista puhuttiin radion ja television keskusteluohjelmissa. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että Nato-keskusteluun tuli vuoden 2003 aikana jatkuvasti lisää konkretiaa.

“Natolle lisää kannattajia”

Vuoden 2003 loppusyksyllä joidenkin eliitin jäsenten kannanotoissa oli havaittavissa selvä siirtymä Nato-jäsenyyden kannattamisen suuntaan. Esimerkiksi eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Liisa Jaakonsaari esitti Ylen tv:n Lauantaiseura-

ohjelmassa Nato-myönteisiksi tulkittavia lausuntoja. Tarkalleen ottaen Jaakonsaari sanoi, että Suomen kannattaisi liittyä, jos Nato muuttuisi entistä enemmän poliittiseksi yhteistyöjärjestöksi. Samana päivänä Ylen tv-uutiset otsikoi, että ”Suomen Nato-jäsenyys saa lisää kannatusta”. Samoissa uutislähetyksissä siteerattiin myös Kalevassa julkaistua presidentti Martti Ahtisaaren haastattelua. Toimittaja kuvasi tilannetta sanomalla, että Ahtisaari ”lyö Nato-rumpua”.

Välillä Nato-keskustelua käytiin niin, että itse asiassa keskusteltavaa ei tuntunut olevankaan. 16.11.2003 monet sähköiset viestimet, muun muassa Ylen Radiouutiset ja MTV3:n kymmenen uutiset, kertoivat Aamulehteä ja Turun Sanomia lainaten, että puolustusministeri Kääriäinen oli toivonut, ettei kokoomus tekisi välikysymystä hallituksen Nato-kannasta. Samassa uutisjutussa kokoomuksen puheenjohtaja Ville Itälä vastasi, että Kääriäisen kysymys oli outo, sillä kokoomus ei ollut aikonutkaan tehdä asiasta välikysymystä. Tuohon aikaan media kävi Naton suhteen niin kovilla kierroksilla, että tyhjäkin puhe ylitti uutiskynnyksen, jos se liippasi jotenkin Nato-keskustelua.

Pari päivää myöhemmin, 18.11., ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajan Jaakonsaaren Nato-puheille saatiin jatkoa, kun sosialidemokraattien kansanedustaja Mikko Elo sanoi Iltalehden haastattelussa, että Jaakonsaari ”ei ole ajan tasalla sillä tavoin kuin tuossa tehtävässä pitäisi olla”. Hänen mukaansa Jaakonsaaren tapa perustella Nato-jäsenyyttä Venäjän ja Naton suhteiden lähentymisellä oli kansan aliarvioimista ja harhaanjohtamista. Elo arvioi, että Nato saattoi olla jo hajoamistilassa. Seuraavana päivänä Iltalehden juttua siteerattiin muun muassa Helsingin Sanomissa.

18.11. kuultiin median välityksellä monia muitakin Nato-lausuntoja. Ylen tv-uutisten päälähetyksessä aihetta luodattiin maan rajojen molemmilta puolilta. Ensin Suomessa vierailut Venäjän pääministeri Mihail Kasjanov kommentoi – ilmeisesti toimittajan aloitteesta – suomalaista Nato-keskustelua sanomalla, että liittoutumisesta päättäminen oli suomalaisten oma asia mutta että Moskovassa oli aina arvostettu Suomen puolueettomuutta. Pääministeri sanoi vielä käsityksensä, että Suomi oli menestynyt nimenomaan puolueettomuutensa ansiosta eikä tilannetta kannattaisi muuttaa.

Venäjän pääministerin haastattelun jälkeen tuli uutisjuttu, jonka mukaan Ruotsin puolustusvoimien Nato-yhteensopivuus oli yllättänyt länsinaapurissa vierailleen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan. Puheenjohtaja Jaakonsaari sanoi haastattelussa, että Ruotsi oli oikeastaan Natossa olematta Naton jäsen. Omassa tekstiosuudessaan toimittaja kertoi, että siinä missä suomalaiset poliitikot väittelevät kiivaasti Natosta, ruotsalainen Nato-keskustelu oli olematonta. Tämän vahvisti jutussa haastateltu ruotsalainen turvallisuuspolitiikan asiantuntija. Hän piti suurimpana syynä Nato-keskustelun vähyyteen sitä, että Ruotsin ja Venäjän välissä oli Suomi eikä Ruotsilla ollut edes potentiaalista turvallisuusuuhkaa.

Koko Nato-keskustelun ajan niin poliitikkojen kuin tutkijoidenkin keskuudessa vallitsi varsin laaja yksimielisyys siitä, että Suomen turvallisuuspoliittisen perusratkaisun avaimet olivat pitkälti presidentti Tarja Halosen käsissä. Vastoin joidenkin eliitin jäsenten toiveita Halonen ei asettunut kannattamaan Suomen Nato-jäsenyyttä, vaan piti liittoutumattomuutta edelleen hyvänä ratkaisuna. ”Minun mielestäni mitään sen tyyppisiä radikaaleja muutoksia ei ole tapahtunut, jotka horjuttaisivat perusratkaisua”, hän sanoi maakuntamatkallaan Lohjalla 20.11. Lausunto levisi STT:n kautta seuraavan päivän lehtiin ja radiouutisiin. Lausunto oli sikäli merkittävä, että sen antoi henkilö, joka perustuslain mukaan johtaa maan ulkopoliittikkaa – tosin yhteistoiminnassa valtioneuvoston kanssa. Kaiken lisäksi Halonen

nautti tuolloin ennätysellisen laajaa kansansuosiota, noin 90 prosenttia kansalaisista ilmoitti olevansa hänen toimintaansa tyytyväisiä tai erittäin tyytyväisiä. Monien liittoutumisen puolestapuhujienkin mielestä oli vaikea kuvitella Suomen voivan pyrkiä Natoon, jos presidentti ei sitä kannattanut.

Presidentin haastattelussa Yle Radio Finlandin vuorokausikatsauksessa 21.11. tuli jälleen esille, kuinka toimittajat pyrkivät hakemaan uutisiin jännitettä asettamalla erilaiset toimijat keskinäiseen vuorovaikutukseen. Tässä tapauksessa toimittaja haastoi Halosen ottamalla esiin eduskunnan puhemies Lipposen lausunnon, jossa tämä oli kysynyt, mitä vikaa Natossa on. Halonen vastasi kääntämällä kysymyksen toisin päin: ”Mitä hyötyä Natosta olisi Suomelle?” Toimittaja tulkitsevi omassa tekstiosuudessaan, että Lipposen ja Halosen välillä oli näkemusero. Yleensä ulkopolitiikan raskaan sarjan edustajat eivät julkisesti väittele keskenään, vaan toimittajat rakentavat dialogia heidän välilleen esimerkiksi edellä kuvatulla tavalla. Näin journalismi omalla toiminnallaan lisää yhteiskunnallisen keskustelun dynaamisuutta.

Maakuntamatkalla Lohjalla presidentiltä kuultiin myös kommentti tiedotusvälineiden toiminnasta. Hän oli ilmeisesti hieman kyllästynyt siihen, että toimittajat kysyivät matkoillakin häneltä etupäässä turvallisuuspoliittisia kysymyksiä ja samalla paikalliset aiheet jäivät vähälle huomiolle. ”Voisitte edes ingressissä mainita, että presidentti on käynyt Lohjalla”, hän vetosi toimittajiin ennen kuin alkoi vastailta Nato-kysymyksiin. Samanlainen ilmiö oli nähty muutamaa viikkoa aikaisemmin, kun Halonen oli valtiovierailulla Brasiliassa. Sieltä kantautui paljon huomiota saanut uutinen: ”Presidentti Halosen mielestä nyt on oikea aika keskustella Natosta”. Toki suurin osa uutisista kertoi itse vierailusta ja sen aikana käydyistä keskustelusta. Silti heräsi kysymys, miksi suomalaiset toimittajat olivat matkustaneet presidentin perässä kauas valtameren taakse kysyä hänen mielipiteitään suomalaisesta Nato-keskustelusta.

Ylen radioutusten Ykkösaamu-ohjelman kolumnit ovat olleet yksi Nato-keskustelun laajimmalle levinneistä mielipidefoorumeista. Televisio- ja radiokanavilla ei ole pääkirjoituksia eikä yleisönosastoja, joten Ykkösaamun kolumnit ovat Suomen mediakentässä ainutlaatuinen ilmiö. Huomionarvoista on se, että ne ovat olleet enimmäkseen Suomen Nato-jäsenyyttä vastustavia. Esimerkiksi 10.10. toimittaja Ari Korvola epäili sotilaiden takertuvan epätoivoisesti Nato-jäsenyyteen, jotta he voisivat oikeuttaa puolustusmäärärahoja ja uusia kalustohankintoja. 21.11. kuultiin puolestaan kansalaisaktivisti Jaana Airaksisen kolumni, jossa hän vaati kansanäänestyksen järjestämistä niin EU:n uudesta perustuslaista kuin Nato-jäsenyydestä. Airaksinen kritisoi näkemystä, jonka mukaan jäsenyydessä olisi ensisijaisesti kyse Suomen vaikutusvallasta. ”Todellisuudessa Natossa on kysymys sodasta ja rauhasta”, hän sanoi ja huomautti, että Irakin sotaa tukeneet Nato-maat, esimerkiksi Norja ja Tanska, olivat sotaa käyviä maita. Airaksisen mukaan ”tässä historiallisessa tilanteessa” kansanäänestys voisi lisätä kansalaisten luottamusta politiikkaan ja edustukselliseen demokratiaan.

Samana iltana eli 21.11. liittoutumattomuutta puoltavat argumentit saivat vielä lisää painoarvoa, kun MTV3:n Kymmenen uutisissa esitettiin juttu, jossa käsiteltiin Euroopan suurimpien valtioiden ja Yhdysvaltojen erimielisyyksiä. Jutussa nostettiin esille epäily, että kiista saattaisi heikentää Natoa.

Marras-joulukuun vaihteessa 2003 Nato-keskustelu oli yltynyt jo niin vilkkaaksi, että kadunmiehenkään oli vaikea olla huomaamatta sitä. Nato alkoi olla niin sanotusti kaikkien huulilla; siitä puhuivat sellaisetkin ihmiset, jotka eivät työnsä tai harrastuksensa puolesta

olleet aikaisemmin syventyneet aiheeseen. Natosta oli pikku hiljaa tulossa arkipäiväinen ja tuttu asia. Keskusteluilmapiiriä vapautti sekin, että jotkut poliittisen eliitin jäsenet epäilivät Suomen joka tapauksessa luopuvan sotilaallisesta liittoutumattomuudestaan – liittyttiinpä Natoon tai ei¹⁵.

Italian ehdotus EU:n sotilaallisista turvatakuista

Tärkeä keskustelun vauhdittaja oli 26.11. EU:n puheenjohtajamaan Italian esitys siitä, että unionin uuteen perustuslakiin kirjattaisiin sotilaalliset turvatakuut. EU:n turvatakuut olisivat samanlaiset kuin Naton, eli jos jokin jäsenmaa joutuisi sotilaallisen hyökkäyksen kohteeksi, muiden jäsenmaiden olisi tultava apuun. Turvatakuut koskisivat kaikkia jäsenmaita.

Italian avaus sai Suomen päättäjiltä ristiriitaisen vastaanoton. Pääministeri Matti Vanhanen arvioi heti tuoreeltaan, ettei Suomi voisi hyväksyä esitystä, koska se merkitsisi hänen mukaansa liian ehdotonta sitoutumista sotilaallisen avun antamiseen. Myös ulkoministeri Erkki Tuomioja sanoi, että Suomi ei aikoisi hyväksyä EU:hun automaattisia turvatakuita. Suurin oppositiopuolue kokoomus puolestaan olisi ollut valmis hyväksymään Italian ehdotuksen. Poliittisen eliitin keskuudessa vallitsi erimielisyyttä siitä, pitäisikö Italian ehdotuksen mukaisia turvatakuita nimittää sotilaalliseksi liittoutumiseksi. Pisimmälle määrittelyssä meni kokoomuksen kansanedustaja Kimmo Sasi, joka 27.11. eduskunnan kyselytunnilla¹⁶ kuvasi ehdotusta selkeäksi sotilaallisen liittoutumisen artiklaksi.

Vaikka nykyaikaiselle journalismille on tyypillistä asioiden esittäminen henkilöiden välisinä kiistoina, Nato-keskustelussa avoimet konfliktit ovat olleet harvinaisia. Nato-journalismi on ollut säyseää, varsinkin jos sitä verrataan muihin politiikan uutisaiheisiin, kuten työmarkkinaosapuolten sanasotiin. Tämä on sikäli ymmärrettävää, että Nato-kysymyksessä ei ole mukana suoranaista edunvalvontaa. 27.11. tv- ja radiouutisissa sekä monissa sanomalehdissä kysymys Suomen liittoutumattomuudesta esitettiin kuitenkin pääministerin ja oppositiopuolue kokoomuksen välisenä kiistana.

¹⁵ “Kiljunen: Suomen liittoutumattomuus menee EU:n, ei Naton takia”. Laura Pekonen, Helsingin Sanomat 27.11.2003

¹⁶ Kyselytunti esitettiin kokonaisuudessaan Yleisradion digitaalisella Radio Peili -kanavalla.

Pääkirjoituksissa ei oteta kantaa Natoon

Marras–joulukuussa ei juuri ollut lehtiä, jotka eivät olisi jollakin tavalla kommentoineet Nato-keskustelua. Lehdistön mielipiteiden selvittämiseksi kerättiin pääkirjoitukset kaikkiaan 36 lehdestä ajalta 25.11.–2.12.2003. Mukana olivat 4–7-päiväiset alueidensa ykköslehdet, tärkeimmät yleisaikakauslehdet, suurimmat puoluelehdet ja lisäksi muutama muu suurehko maakuntalehti. Paikallislehdet ja kaupunkilehdet rajattiin tämän otoksen ulkopuolelle. Ajankohta oli valittu sillä perusteella, että silloin Italia oli juuri tehnyt ehdotuksensa EU:n jäsenmaiden keskinäisistä turvatakuista, mikä lisäsi keskustelua Suomen sotilaallisesta liittoutumisesta. Jokaisesta lehdestä otettiin yksi pääkirjoitus, joka oli julkaistu kyseisellä aikavälillä (poikkeuksena muutama lehti, joissa ei ollut Nato-aiheista pääkirjoitusta tuona ajanjaksona). Näin mukaan saatiin mahdollisimman monen lehden pääkirjoitukset.

Eräs merkittävä ero sähköisten ja painettujen tiedotusvälineiden välillä on se, että vain jälkimmäisissä on pääkirjoituksia. Pääkirjoituksen tehtävä on ilmaista lehden linja. Kun uutisissa mielipiteet ja tosiasiat on pidettävä erillään, pääkirjoituksessa kuuluukin ilmaista mielipiteitä.

Lehdet jakoutuivat kannanotoissaan kolmeen ryhmään. 11 lehteä ottivat varsin voimakkaasti kantaa Suomen turvallisuuspolitiikkaan. Tässä ryhmässä oli sanomalehtiä ja yleisaikakauslehtiä, mutta – yllättävää kyllä – vain yksi puoluesidonnainen lehti, kommunistien Tiedonantaja. Toiseen ryhmään kuuluu 12 lehteä, jotka ottivat pääkirjoituksessaan lievästi kantaa Natoon tai EU-puolustukseen. 13 lehteä eivät ilmaisseet omaa kantaansa Suomen mahdolliseen Nato-jäsenyyteen tai EU-puolustuksen kautta tapahtuvaan sotilaalliseen liittoutumiseen. Erikoista on se, että monet puoluelehdet, kuten keskustalainen Lalli, kokoomuslainen Nykypäivä ja Pohjois-Suomen vasemmistolehti Kansan Tahto, eivät ottaneet kantaa puoleen eikä toiseen. Kansan Tahdon pääkirjoitus pikemminkin kallistui aavistuksen verran Nato-jäsenyyden kannattamisen tai ainakin Naton ymmärtämisen suuntaan, vaikka vasemmisto on yleensä suhtautunut sotilasliittoon kriittisesti.

Alla on lueteltu lehtien pääkirjoitusten keskeiset väittämät. Niitä tarkastelemalla saa yleiskuvan siitä, millaisia argumentteja Nato-keskustelussa käytettiin marras-joulukuussa 2003. Jokaisesta lehdestä on valittu yksi pääkirjoitus.

Lehti

Pääkirjoituksen keskeiset väittämät

Etelä-Suomen Sanomat
Helsingin Sanomat
Iltalehti
Apu
Aamulehti
Suomen Kuvalehti
Turun Sanomat
Tiedonantaja
Keskiuomalainen
Ilkka
Vihreä Lanka
Hufvudstadsbladet
Suomenmaa
Uutispäivä Demari
Kansan Uutiset
Satakunnan Kansa
Karjalainen
Kainuun Sanomat
Ilta-Sanomat
Hämeen Sanomat
Kotimaa
Kymen Sanomat
Keskipohjanmaa
Länsi-Savo
Pohjalainen
Savon Sanomat
Lalli
Salon Seudun Sanomat
Iisalmen Sanomat
Nykypäivä
Kouvolan Sanomat
Pohjolan Sanomat
Kansan Tahto
Seura
Lapin Kansa
Kaleva

Suomen liittoutumattomuus on itsekkyyttä
Liittoutumattomuus on aikansa elänyt
Natosta olisi Suomelle paljon hyötyä
Nato on muuttunut edukseen, Natosta on puhuttava
Suomen on vihdoon otettava ”pää pois pensaasta”
Nato on kuin ”palovakuutus”, se kannattaa ottaa ajoissa
Liittoutuminen on luonteva askel kohti yhtenäistä Eurooppaa
Nato ja EU-puolustus militarisoisivat Suomen ja maksaisiva
Suomen on vältettävä Natoa, Venäjä pitää Natoa uhkana
Suomella ei ole uhkia, liittoutumattomuus on itsenäisyyskysy
Nato-keskustelua ylläpidetään yleisen mielipiteen käännyttä
Vapaaehtoiset turvatakuut ovat Suomelle tyydyttävä kompro
Vanhasen hallituksen liittoutumattomuuspolitiikka on onnist
Lipponen on oikeilla linjoilla, Natosta on keskusteltava
EU:n turvatakuut lisäisivät Euroopan turvallisuutta
EU-puolustus merkitsee lähes samaa kuin Nato-jäsenyys
Suomi on jo EU-jäsenyydellään sitoutunut puolustukseen
Turvatakuiden pelko on ”YYA-sopimuksen haamu”
EU:n turvatakuut edellyttävät Naton sotilaallista voimaa
Liittoutumattomuuden merkitys on häviämässä
Päättäjien olisi otettava enemmän vastuuta Nato-keskustelus
Suomi on aina tuntenut kuuluvansa Länsi-Eurooppaan
Suomi liittoutuu pian, joko EU-puolustuksen tai Naton kautta
Nato-keskustelua käydään asian vierestä
Suomen on pian päätettävä turvallisuuspolitiikastaan
Suomi ei hyväksynyt sitovia EU-turvatakuita
Turvallisuuspolitiikka jakaa Suomen suurimpia puolueita
Natosta tarvitaan kunnon kansalaiskeskustelu
Ehdotus EU:n turvatakuista sai Suomessa ristiriitaisen vast
Nato-keskustelu ”poukkoilee keskustalaisen aidan seipäillä”
Suomessa pyritään hillitsemään Nato-keskustelua
Nykylinja on hyvä, mutta liittoutuminenkin saattaa olla peru
Tarvitaan laajaa ja syvällistä pohdintaa Naton roolista
Suomessa ei saa keskustella Natosta
Nato-kysymys jakaa Sdp:n kahteen leiriin
EU:n turvatakuiden sisällöstä ei voi vielä olla varma

Pääkirjoitukset voidaan jakaa karkeasti kahteen luokkaan. Toisissa lehti ilmaisee selvästi itsenäisen kantansa, toisissa taas lehti pysyy uskollisena hallituksen linjalle ja odottaa virallisia päätöksiä ennen omaa kannanottoa. Seuraavat katkelmat kuvaavat näiden suuntausten eroja.

(...) Puheenvuorollaan pääministeri Matti Vanhanen ottaa itselleen ansaitun johtoaseman maassa, jossa itsekkyyks vallitsee yli kaikkien muiden arvojen. Sotilaallista apua kyllä voidaan ottaa vastaan 24 muulta EU:n jäsenmaalta, mutta me suomalaiset emme auta ketään.

Tämä linjaus on käsittämätön. Se on jopa Euroopan kristillisten perusarvojen vastainen.

(...) Jokaisen poliitikon on pakko tietää, että Euroopan unionista, Euroopan unionin turvallisuustakeista ja jopa Natosta saatavat hyödyt ovat aivan eri tasolla kuin näennäisten nettojen laskeminen.

Pääministeriltä ja muilta politiikan johtajilta on harvinaisen ajattelematonta puhua vain pinnallisista eduista ja mitata yhteistyötä itsekkyydellä. (...)

(”Suomen ihmeellinen itsekkyyks” Pääkirjoitus Etelä-Suomen Sanomissa 2.12.2003)

Tässä kirjoituksessa näkyy pyrkimys asioiden itsenäiseen määrittelyyn. Vallassa olevaa hallitusta ja sen pääministeriä arvostellaan voimakkaasti, ja samalla kerrotaan tosiasioita, jotka ”jokaisen poliitikon on pakko tietää”. Näin jyrkkiä Nato-pääkirjoituksia on ollut Suomen lehdistössä kuitenkin varsin harvoin. Selvä enemmistö edustaa eheyttävää ja koossapitävää journalismityyppiä, josta seuraavassa on kaksi tyypillistä esimerkkiä.

(...) Suomen liittoutumattomuus ei [ulkoministeri Erkki] Tuomiojan mukaan ole kyseenalainen, jos turvatakuut eivät ole automaattisia. Tämä vastaa hallituksen linjaa, eikä muilla EU-mailla ole ilmeisesti ongelmia hyväksyä ajatusta, jonka mukaan apua pitäisi ensin pyytää ennen kuin sitä annetaan.

Tärkeää on silti havaita, ettei Suomi ole vastustanut turvatakuiden periaatetta, vain niiden automaattisuutta. Tällainen määrittely antaa toistaiseksi tilaa molemmille tulkinnoille – sekä liittoutumattomuuden jatkumiselle että sen päättymiselle. Juuri nyt kumpaakaan tulkintaa ei voi osoittaa vääräksi tai oikeaksi. Eletään väli-ilmaa, joka jatkuu ainakin niin kauan kuin EU:n uusi perustuslaillinen sopimus on auki ja kun on nähty, millaiseksi unionin puolustusyhteistyö muodostuu. Mutta kuten Tuomiojakin huomautti, Natosta irrallisia turvatakuuta ei käytännössä voi olla. (...)

(”Sananselitysten vuoro” Pääkirjoitus Kalevassa 2.12.2003)

(...) Tietämättä vielä, kuinka velvoittavassa muodossa turvatakuut EU:n uuteen perustuslakiin tulevat, tarkoittaa se Suomen kannalta käytännössä sitä, että liittoutumattomuuteen perustuvan turvallisuuspolitiikan aika saattaa olla ohitse. Muutosta ei ole aiheellista dramatisoida. Liittoutumattomuus on hyvä periaate, mutta liittoutuminenkin voi olla perusteltua, jos sidosryhmä ja toiminnan periaatteet ovat Suomen kannalta oikeat ja kansan yleisesti hyväksymät. (...)

(”EU:n turvatakuut Suomen mallilla?” Pääkirjoitus Pohjolan Sanomissa 1.12.2003)

Molemmissa pääkirjoituksissa pyritään lieventämään yhteiskunnallisia ristiriitoja ja rakentamaan siltää erilaisten näkemysten välille. Varsinkin Pohjolan Sanomien pääkirjoitus edustaa suomalaiselle kulttuurille ominaista konsensushakuisuutta puhtaimmillaan. Siinä tuodaan selvästi esiin, että molemmat näkemykset ovat perusteltuja, eikä liittoutumista ja liittoutumattomuutta aseteta paremmuusjärjestykseen. Nykyaikana pääkirjoitukset ovat paljolti epäpoliitisoituneita. Ne ovat pikemminkin keskustelun uutismaista inventointia kuin lehden oman linjan ilmaisua. Nato-kysymyksessä suurin osa lehdistä noudatti ainakin marras–joulukuussa 2003 Suomen virallista ulkopoliittista linjaa. Useimmat lehdet halusivat odottaa hallituksen päätöksiä ja neuvotteluiden tulosten varmistumista ennen kuin ottaisivat itse kantaa.

Talvi 2003: Suomen liittoutumattomuus näyttää pysyvän

Joulukuun alussa 2003 vahvistui taas vaikutelma, ettei Suomen Nato-jäsenyydelle ainakaan nähtävillä olleessa tulevaisuudessa ollut poliittisia edellytyksiä. Tämä johtui ennen muuta johtavien ulkopoliittisten vaikuttajien lausunnoista: niin presidentti ja pääministeri kuin ulkoministeri ja puolustusministeri suhtautuivat torjuvasti ajatukseen Nato-jäsenyydestä. He eivät myöskään kannattaneet sitä, että EU:n jäsenmaat olisivat sopineet keskinäisistä turvatakuista, sellaisista kuin Natolla on. 1.12. Ylen radiouutisissa ulkoministeri Tuomioja esitti näkemyksensä, että Suomi pysyisi liittoutumattomana niin kauan kuin suomalaiset sitä itse halusivat.

Samassa lähetyksessä Ulkopoliittisen instituutin johtaja Tapani Vaahtoranta otti kantaa keskusteluun siitä, mitä ”automaattiset turvatakuut” merkitsisivät Suomelle. Hän huomautti, että edes Naton viides artikla ei sisältänyt automatiikkaa, vaan Natossakin jäsenmaat päättäisivät kansallisesti, missä määrin ne antaisivat sotilaallista apua hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle jäsenmaalle. Vaahtorannan näkemyksen mukaan EU:n turvatakuutkaan eivät siis olisi ”automaattisia”. Tällaista näkemystä on kritisoitu sillä perusteella, että liittoutumisen sisäinen logiikka merkitsee sitoutumista keskinäisiin velvoitteisiin, joten siinä mielessä turvatakuut olisivat käytännössä automaattisia. Samassa radiolähetyksessä olleessa lausunnossaan Tuomioja huomauttikin, että Suomi ei olisi turvatakuiden suhteen pelkästään saava osapuoli, vaan sen pitäisi olla valmis itsekin antamaan sotilaallista apua. Tätä kolikon toista puolta oli myös pääministeri Vanhanen painottanut kuluneen syksyn aikana.

Nato-jäsenyyden puolesta kolumneillaan liputtanut Helsingin Sanomatkin myönsi useita kertoja, että presidentti Halosen mielipide oli ratkaisevan tärkeä. 4.12. presidenttiä haastateltiin Ylen A-Plus-televisio-ohjelmassa. Siinä Halonen toisti näkemyksensä, että Suomen Nato-jäsenyys ei ollut edelleenkään ajankohtainen kysymys. Hän myös sanoi, että aikoinaan EU:hun liityttäessä muut jäsenmaat olivat tehneet Suomelle selväksi, että se voisi pysyä sotilaallisesti liittoutumattomana. Niin muodoin liittoutumattomuus ei olisi Suomelle edelleenkään ongelma.

Ajan journalistista henkeä kuvaa se, että noin 15 minuutin pituisesta A-Plus-haastattelusta Ylen tv-uutisiin oli nostettu vain ne kohdat, joissa presidentti sivusi Nato-kysymystä. Samassa uutislähetyksessä myös pääministeri Vanhanen kaivoi maata Nato-jäsenyyden kannattajien alta. Kun toimittaja tivasi häneltä, miksi EU:n turvatakuut eivät kelvanneet Suomelle, Vanhanen vastasi, että Suomen lähtökohta EU:n puolustusta koskeviin neuvotteluihin oli jo ”60 vuotta jatkunut liittoutumattomuus”. Näin Vanhanen vahvisti jo muutenkin vallalla ollutta käsitystä, että hän ei ainakaan täysin rinnoin yhtynyt monien lehtien edustamaan *muuttuva maailma* -puhetapaan.

Presidentin linja tuli näkyvästi esiin myös seuraavana päivänä eli 5.12. Suomen Kuvalehden kansikuvajutussa, jonka otsikko oli ”Halonen torjuu Nato-ratkaisun”. Neljän aukeaman laajuisessa haastattelussa Halonen teki selväksi, ettei Suomella hänen mukaansa ollut tarvetta liittoutua sotilaallisesti. Hän painotti myös sitä, että liittoutumattomuuslinjalla oli kansan tuki. Kun Suomen Kuvalehden edellinen suuri Nato-juttu (17.10.2003) oli kuvitettu sotilailta ja sotakalustolla, Halosen haastattelujutun visuaalinen ilme oli puhtaasti poliittinen.

Toinen merkittävä ulkopoliittisen linjan ilmaisu oli puhemies Paavo Lipposen kolumni, joka julkaistiin Turun Sanomissa 9.12. Siinä Lipponen linjasi, että Nato-jäsenyyttä ei pitäisi ehdottomasti torjua. Kansanäänestyksen Lipponen olisi ollut valmis hyväksymään vain siinä

tapauksessa, että hallitus voisi olla varma esityksensä läpimenosta. Lipposen kolumnia siteerattiin heti aamulla muun muassa Ylen radiouutisissa ja myöhemmin päivällä myös lukuisissa television uutislähetyksissä.

Samana iltana MTV3 hyödynsi Seitsemän uutisten jutussaan sekä Lipposen kolumnia että Suomen Kuvalehdessä ollutta Halosen haastattelua. MTV:n uutiset kysyi sosialidemokraattisen puolueen piirijärjestöjen puheenjohtajilta, kumpaa linjaa nämä kannattivat, Halosen ja Tuomiojan Nato-kriittistä vai Lipposen Nato-myönteistä? Piirijohtajista 11 ilmoitti olevansa Halosen ja Tuomiojan linjoilla ja 3 Lipposen kannalla. Yksi valitsi vaihtoehdon ”ei osaa sanoa”. Toimittaja kuvasi tilannetta Lipposen kannalta ”kiusalliseksi”, olihan hän puolueen puheenjohtaja. Uutisissa ei haastateltu ketään näistä poliitikoista, mutta heidän mielipiteensä tuotiin esille lehtijuttujen avulla. MTV3:n juttu oli esimerkki oma-aloitteisesta uutistuotannosta, jolla haettiin selvyyttä ajankohtaiseen kysymykseen. Samalla juttu toi Nato-keskusteluun annoksen dramatiikkaa ja henkilöistiriitoja. Tällaisen vastakkainasetteluihin perustuvan juttutyyppin voi olettaa vaikuttavan Nato-keskusteluun ainakin kahdella tavalla. Sitä voidaan kritisoida siitä, että se peittää varsinaiset asiakysymykset henkilöinnin alle. Toisaalta juttu saattoi toimia niinkin, että se lisäsi ihmisten kiinnostusta Nato-kysymykseen. Tällöin vaikutus olisi ollut demokratian kannalta myönteinen.

Yleisradion tv1:n Lauantaiseura-ohjelmasta muotoutui Nato-keskustelun näkyvä foorumi. Lauantaiseurassa oli kerran viikossa haastateltavana joku tunnettu yhteiskunnallinen vaikuttaja. Syksyn 2003 aikana lähes jokaiselta vieraalta kysyttiin jotain Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä, vaikkei turvallisuuspolitiikka aina kuulunutkaan kyseisen henkilön varsinaiseen toimialaan. Medialla oli myös sellainen tapa, että Lauantaiseurasta tehtiin uutisia sähköisiin viestimiin ja seuraavana päivänä myös sanomalehtiin. Näin Lauantaiseurassa vierailleen henkilön lausunnot saivat laajasti julkisuutta. Heidän sanomansa painoarvoa lisäsi vielä se, että Lauantaiseurasta oli tullut arvostettu instituutio.

Lähes aina, kun Lauantaiseurasta tehtiin uutinen, siihen valittiin nimenomaan Nato-jäsenyyttä koskevat kohdat. Muihin haastattelussa käsitelyihin aiheisiin – kuten vaikkapa työllisyyteen ja talouspolitiikkaan – viitattiin korkeintaan lyhyellä kappaleella jutun lopussa. Tästä saatiin jälleen kerran esimerkki 13.12.2003, jolloin Lauantaiseurassa haastateltavana ollut entinen presidentti Martti Ahtisaari sanoi, että Nato-jäsenyys poistaisi suomettumisen taakan ja olisi looginen askel Suomen länsi-integraatiossa. Ahtisaari oli jo marraskuussa 2002 ilmoittanut kannattavansa Suomen Nato-jäsenyyttä, joten hänen sanomaansa ei voinut pitää kovin uutisarvoisena. Lausunto levisi kuitenkin laajasti julkisuuteen, koska sen esittäjä oli arvovaltainen henkilö. Viikonloppu oli muutenkin hyvin Nato-pitoinen, sillä Lauantaiseuraa seuraavana päivänä, sunnuntaina 14.12. Ylen tv1:ssä esitettiin heti aamutuimaan keskusteluohjelma Maailmannäyttämöllä, jossa Naton roolia pohtivat entinen pääministeri Esko Aho, kirjailija Kaari Utrio ja SDP:n puoluesihteerin Eero Heinäluoma. Utrio oli aikaisemmin herättänyt huomiota kolumnillaan, jossa hän oli perustellut Nato-jäsenyyden tarvetta Venäjän uhkalla hyvin suorasukaiseen sävyyn¹⁷.

15. joulukuuta 2003 julkisuuteen tuli konkreettinen arvio mahdollisen Nato-jäsenyyden kustannuksista. Kauppalehden uutisessa puolustusministeriö oli laskenut jäsenyyden hinnaksi

¹⁷ ”Minun kantani Natoon” Kaari Utrion kolumni Iltalehdessä 10.1.2003. Kirjoituksessa Utrio perusteli mielipiteitään muun muassa näin: ”En luota venäläisiin. En ole koskaan keksinyt yhtäkään syytä, miksi luottaisin. Siksi toivon, että Suomi liittyisi Natoon niin pian kuin pääsee.” Näin suoraviivaiset, lähes vihamieliset lausunnot olivat julkisessa Nato-keskustelussa harvinaisia.

noin 40 miljoonaa euroa vuodessa. Summaan sisältyisivät 30 miljoonan euron maksuosuus Natolle ja sotilasliiton esikuntiin lähetettävien upseerien palkat. Laskelman tehnyt puolustusministeriön neuvotteleva virkamies Janne Kuusela oli päätenyt arvioon vertaamalla kustannuksia Norjaan ja Tanskaan, jotka ovat suunnilleen Suomen kokoisia Nato-maita. Etusivulla olleessa vinkissä mainittiin, ettei jäsenyys kasvattaisi Suomen puolustusbudjettia, vaan mahdollisen jäsenyyden kustannukset mahtuisivat nykyisiin raameihin. Kauppalehden uutinen ja sen mukana myös puolustusministeriön laskelma saivat laajaa valtakunnallista julkisuutta, sillä uutinen levisi Ylen radiouutisiin ja seuraavan päivän sanomalehtiin.

Toimittaja hiillostaa, mutta Suomen linja ei horju

Liittoutumattomuus sai vahvistusta 17.12.2003 Ylen tv1:n A-talk-keskusteluohjelmassa, jossa toimittaja Riikka Uosukaisen vieraina olivat ulkoministeri Erkki Tuomioja, puolustusministeri Seppo Kääriäinen ja EU-tutkija Esko Antola. Ohjelman alussa esitettiin eri poliitikkojen lausuntoja, joissa kritisoitiin Vanhasen hallituksen EU-politiikkaa. Arvostelijoina olivat Sdp:n puheenjohtaja Paavo Lipponen ja kokoomuksen puheenjohtaja Ville Itälä. Mukaan oli otettu myös presidentti Ahtisaaren tuore lausunto, jonka mukaan Nato-jäsenyys olisi Suomelle ”looginen askel ja poistaisi suomettumisen taakan”.

Katkelmien jälkeen siirryttiin studioon, ja toimittaja esitti tulkintansa Lipposen ja Itälän lausunnoista sanomalla: ”Aika kovaa ryöpytystä oppositiosta”. Lauseessa voi nähdä jopa ironiaa, sillä Lipponenhan ei ollut todellisuudessa opposition edustaja, vaan toisen suuren hallituspuolueen puheenjohtaja. Näyttämällä ohjelman alussa kriittisiä lausuntoja toimittaja rakensi keskusteluun jännitettä ja haastoi studiovieraat väittelyyn. Koko keskustelun ajan toimittaja pyrki horjuttamaan käsitystä Suomen EU-politiikan jatkuvuudesta ja yhtenäisyydestä ottamalla esiin Lipposen näkemykset. Tuomioja kiisti linjaerojen olemassaolon ja kritisoi mediaa Nato-keskustelun kärjistävästä käsittelystä: ”Tapa, jolla asioita on lehdissä käsitelty, ei ole aina tähännyt näiden asioiden selkeyttämiseen”.

Keskusteluohjelmassa toimijoiden mielipiteet välittyvät julkisuuteen suuremmin ja välittömämmin kuin lehtijutuissa ja sähköisten viestimien uutisissa. Lehtijutuissa katsojille välittyy editoitu lopputulos, josta on poistettu inttäminen, epäroiminen, päälle puhuminen ja muut inhimilliseen keskusteluun kuuluvat piirteet. Uutisista on tavallaan hiottu säröt pois, mutta keskusteluohjelmissa ei-kielelliset vivahteet tulevat esiin, varsinkin kun puhujia näytetään usein erikoislähikuvassa. Seuraavassa on näyte A-talk-ohjelmassa olleesta toimittajan ja Tuomiojan sananvaihdosta, joka koski kysymystä siitä, voiko Suomi enää EU:n yhteiseen puolustukseen osallistuessaan pitää itseään liittoutumattomana maana.

Toimittaja: *”Mutta käytännössä siellä [EU:ssa] on myös Nato-maat. Mitä kautta sotilaalliset turvatakuut toteutuvat?”*

Tuomioja: *”Jos Suomi haluaa sellaiset, niin Suomi hakisi silloin Naton jäsenyyttä.”*

Toimittaja: *”Mutta... [empii hieman] Voimmehan me joutua toteuttamaan näitä jo aikaisemmassa vaiheessa, ennen kuin me olemme Naton jäsen.”*

Tuomioja: *”Näitä mitä?”* [hieman ivallisella äänellä, kääntää päätään alaviistoon ja kurtistaa kulmakarvojaan]

Toimittaja: *”Turvatakuuta”* [tiuskivalla äänensävyllä, kuulostaa hiukan loukkaantuneelta]

Tästä katkelmasta kuultaa läpi toimittajien ja poliitikkojen välisen suhteen jännittyneisyys. Kun poliitikot hakevat televisio-ohjelmista myönteistä tai vähintään neutraalia julkisuutta, toimittajat pyrkivät tekemään mahdollisimman kiinnostavia ohjelmia, minkä vuoksi he etsivät poliitikkojen toiminnasta paljastuksia ja kritiikin aihetta (Ruonala 1998, 38).

Sensaation ja jännitteen luominen voidaan nähdä osaksi journalismin tehtävää ”vallan vahtikoirana”. Toisaalta journalismi elää muutoksesta, joten toimittajat pyrkivät etsimään katkoksia ja murtumia vallitsevasta virallisesta linjasta. Nato-keskustelun tapauksessa tämä johtaa siihen, että liittoutumattomuuden puolestapuhujat joutuvat usein vastaamaan toimittajien haastaviin kysymyksiin siitä, miksi he kannattavat liittoutumattomuutta.

Vajaan tunnin mittaisen ohjelman kuluessa keskustelijoille muodostui erilaiset roolit. Toimittaja piti yllä jännitettä asettamalla vastakkain opposition esittämän kritiikin ja hallituksen politiikan. Toimittaja haastoi kaikkein eniten Tuomiojaa. Kääriäistä hän haastoi selvästi vähemmän ja Antolaa ei lainkaan. Antola pitäytyi varsin tiukasti asiantuntijan roolissaan, mutta kerran hänkin yltyi pienimuotoiseen väittelyyn Tuomiojan kanssa. Antola kysyi Tuomiojalta, miten Suomi voisi edelleen kutsua itseään liittoutumattomaksi, jos se liittyisi sotilaallisiin turvatakuisiin. Tuomioja selvensi Suomen asemaa sanomalla, että koska EU:lla ei ollut omaa sotilasoperaatioiden valmisteluun tarvittavaa instituutiota, EU ei ollut sotilasliitto eikä Suomi siis olisi edelleenkään sotilaallisesti liittoutunut. Antola huomautti vielä, että EU:lla oli oma sotilaskomitea, jota johti suomalainen kenraali Gustav Hägglund. Tähän Tuomioja vastasi, että EU:n sotilaallinen kyky rajoittui kriisinhallintaan eikä sillä ollut *aluepuolustukseen* tarvittavia voimavaroja. Tuomiojan määritelmän mukaan juuri aluepuolustuksen puuttuminen oli se seikka, jonka vuoksi EU ei ollut sotilasliitto. Tämä vastaus näytti tyydyttävän Antolaa.

A-talk-ohjelman ehkä merkittävin kohta tuli esille keskustelun lopussa, kun toimittaja pyysi Tuomiojaa ja Kääriäistä arvioimaan vuodelle 2004 suunnitellun turvallisuus- ja puolustuspoliittisen selonteon sisältöä.

Toimittaja: *”Loppuun vielä lyhyesti. Tuleeko selontekoon sana liittoutumattomuus?”*
[Kamera näyttää ensin Tuomiojaa. Tämä alkaa sanoa jotain ja katsoo samalla Kääriäistä, joka alkaa puhua]

Kääriäinen: *”Se nähdään sitten, kun selonteko tehdään [toimittaja puhuu päälle: ”Näkemyksenne?”] ensi vuoden aikana. Me olemme tästä linjasta sopineet hallitusohjelmassa, ja jos saan esittää henkilökohtaisen ARVION [korostaa tätä sanaa], niin katsoisin, että kyllä se tulee.”*

Tuomioja kallistui samalle kannalle ja päätti viimeisen repliikkensä: ”Tuntuu siltä, että tässä suhteessa ei tule tapahtumaan suuria muutoksia.” Ulko- ja turvallisuuspolitiikan kaksi keskeistä päättäjää olivat ilmaisseet varsin selvästi kantansa liittoutumattomuuden puolesta.

Television keskusteluohjelmat ovat poliitikoille tärkeitä esiintymispaikkoja, koska televisiolla on suuri vaikutus siihen, miten luotettava vaikutelma poliitikosta välittyy (Isotalus & Pörhölä 1998, 21). Puheen sisällön ohella luotettavuuteen vaikuttavat ilmeet, eleet ja äänenpainot – puhujan koko persoonallisuus. Merkillepantavaa A-talk-ohjelmassa oli se, että Tuomioja ja Kääriäinen kuuntelivat useimmiten kysymykset loppuun asti ja vastasivat sitten harkitusti ja rauhallisesti. Suomalaista puhekuulttuuria onkin luonnehdittu kuulijakeskeiseksi, sillä suomalainen ei mielellään keskeytä puhujaa ja hän sietää pitkiä hiljaisia jaksoja, toisin kuin monien muiden kulttuurien edustajat (Isotalus & Pörhölä 1998, 33). Koko ohjelman ajan Tuomioja ja Kääriäinen puolustivat yksissä tuumin hallituksen turvallisuuspoliittista linjaa ja EU-linjaa, vaikkakaan he eivät juuri viitanneet toisiinsa. Suomalaisissa keskusteluohjelmissa poliitikot suosivat yleensäkin monologityyppisiä puheenvuoroja sen sijaan, että antautuisivat kovin vilkkaaseen keskusteluun toisten kanssa (emt.).

Journalismia on arvosteltu siitä, että sen ylläpitämä julkinen keskustelu ei oikeastaan ole kunnollista keskustelua, koska siitä puuttuu aito vuorovaikutus. Television keskusteluohjelmissa tällainen vuorovaikutustilanne kuitenkin syntyy, joten se on varsin erikoinen journalismin muoto. Silti televisio-ohjelmassa mielipiteet eivät välttämättä kohtaa toisiaan sen paremmin kuin lehtijutuissakaan. A-talk-ohjelmassa nimittäin näkyi eräs piirre, joka on ollut leimallinen myös painetussa mediassa käydylle Nato-keskustelulle.

Ohjelman kuluessa professori Esko Antola esitti joitakin kysymyksiä Tuomiojalle ja Kääriäiselle, mutta he eivät kysyneet Antolalta mitään. Tämä vastaa yleisemminkin Nato-keskustelun asetelmia: johtavien poliitikkojen lausuntoja kommentoivat sekä toiset poliitikot että tutkijat ja tavalliset kansalaiset, mutta varsinkaan tavallisten ihmisten puheisiin poliitikot eivät ota kantaa. Juuri tämä mielipiteiden kohtaamattomuus on yksi suurimpia ongelmia Nato-keskustelun demokraattisuuden kannalta. Kansalaisten mielipiteet kyllä näkyvät ja kuuluvat jonkin verran, mutta ne eivät saa vastakaikua päättäjiltä.

Joulukuun loppupuolella 2003 toimittajienkin keskuudessa oli jo havaittavissa taisteluväsymystä: Nato alkoi olla niin loppuun kaluttu aihe, että esimerkiksi presidentti Halosen 60-vuotissyntymäpäivistä kertovissa ohjelmissa ja uutisissa Nato jätettiin tietoisesti sivummalle ja esiin nostettiin muita kysymyksiä. Nato-keskusteluun oli julistettu joulurauha, eikä aihetta pengottu julkisuudessa muutamaa päivään.

Vuoden toiseksi viimeisenä päivänä MTV3 jatkoi Nato-keskustelun pyörittämistä oma-aloitteisella uutistyöllä. Uutisissa kerrottiin MTV3:n tekemästä kyselystä, jossa selvitettiin, kenen poliitikon mielipiteet vaikuttivat voimakkaimmin kansalaisten Nato-kantoihin. Selvityksen mukaan Halosen mielipide oli selvästi tärkein, sillä 28 prosenttia vastaajista arvioi presidentin valtakunnan tärkeimmäksi Nato-vaikuttajaksi. Toisena oli Matti Vanhasen hallitus 17 prosentilla. Paavo Lipponen sai kyselyssä vain viiden ja Martti Ahtisaari neljän prosentin kannatuksen. ”Nato-myönteisyys ei ole valttia”, toimittaja tulkitse kyselyn tuloksia. Jutun loppupuolella toimittaja arvioi, että tuloksen voi kääntää toisinkin päin: jos Halonen päättäisi ryhtyä Nato-jäsenyyden kannattajaksi, juuri hän voisi voimakkaimmin muuttaa kansalaismielipidettä liittoutumiselle suopeaksi. Samassa jutussa viitattiin jouluaattona Helsingin Sanomissa julkaistuun Halosen haastatteluun, jossa tämä selvin sanoin korosti, että Suomen ulkopoliittikkaa johtaa presidentti eikä kukaan muu. MTV3:n Nato-juttu esitettiin samana iltana sekä Seitsemän uutisissa että Kymmenen uutisissa.

Vuoden 2004 ensimmäisenä viikkona Nato-keskustelua ei käyty mediassa juuri lainkaan. Ero syksyn ja alkutalven intensiiviseen debattiin oli silmiinpistävä. Marras-joulukuussa 2003 ei juuri ollut sellaista päivää, ettei television ja radion uutisissa sekä ajankohtaisohjelmissa olisi käsitelty Nato-kysymystä, mutta tammikuun 2004 alussa koko aihe oli hetken aikaa pimennossa. Hiljaisuus johtui tietenkin joulun ja uudenvuoden ajan lomakaudesta, mutta Nato-keskustelu oli välillä hiljentynyt keskellä syksyäkin. Tämä havainto tukee teoriaa, jonka mukaan *median välittämä yhteiskunnallinen keskustelu kulkee sykleissä*: kun jotkin tiedotusvälineet pitävät Nato-kysymystä esillä, myös muut tarttuvat aiheeseen tavallista herkemmin, jotta ne pysyisivät ”ajan hermolla”. Tiedotusvälineet eivät siis toimi toisistaan riippumatta, vaan seurailevat varsin tarkasti paitsi ajankohtaisia tapahtumia myös kilpailijoiden aihevalintoja.

Median keskinäisestä vuorovaikutuksesta kertoo sekin, että monesti sähköiset tiedotusvälineet käyttävät juttujensa lähteinä lehdissä julkaistuja poliitikkojen lausuntoja. Tästä hyvä esimerkki on edellä kuvattu MTV3:n uutisjuttu, jossa toimittaja esitteli ensin Turun Sanomissa julkaistun puhemies Lipposen kolumnin sekä Suomen Kuvalehdessä olleen presidentti Halosen haastattelun ja käytti sitten näitä puheenvuoroja varsinaisen jutun pohjana. Viittaamista tapahtuu myös niin, että lehdistö lainaa sähköisten viestimien juttuja, mutta ainakin Nato-keskustelussa sähköinen media on hyödyntänyt painetun median juttuja aktiivisemmin kuin päinvastoin. Lisäksi Ylen radiouutisissa sekä Ylen ja MTV3:n television aamuohjelmissa on tapana lukea otteita päivän lehtien kirjoittelusta, kun taas lehdistössä ei ole säännöllisiä sähköisen median katsauksia. Näiden seikkojen valossa näyttää siltä, että lehdistö – ennen muuta suurimmat sanomalehdet – vaikuttaa Nato-keskustelun näkökulmiin ja painotuksiin voimakkaammin kuin televisio ja radio.

Nato-keskustelun hiljentyminen jäi lyhytaikaiseksi, sillä pian loppiaisen jälkeen kannanottoja ja analyysyjä alkoi taas tipahdella julkisuuteen. Eduskunnan puhemies Paavo Lipponen jatkoi 8.1. liittoutumattomuuskeskustelua puhuessaan Hämeen Sanomien 125-vuotisjuhlassa. Lipponen arvosteli puheessaan Vanhasen hallituksen EU-politiikkaa ja sanoi, ettei Suomen kannattaisi tehdä yhteistyötä EU:n liittoutumattomien maiden kanssa vaan pikemminkin hakea entistä tiiviimpää yhteyttä Saksaan, Ranskaan ja Benelux-maihin. Kannanotto viittasi siihen, että Lipposen mielestä Suomen tuli syventää länsi-integraatiota. Natoa ei tässä yhteydessä mainittu, mutta sotilaallista liittoutumattomuutta puitiin senkin edestä. Lipposen puhe uutisoitiin useimmissa lehdissä sekä televisiossa ja radiossa.

Vuosien 2003 ja 2004 aikana kävi entistä yleisemmäksi, että kun puhuttiin sotilaallisen liittoutumisen mahdollisuudesta, Natoa ei välttämättä mainittu lainkaan. EU:n yhteinen puolustus näytti ainakin hetkeksi syrjäyttäneen Naton turvallisuuspoliittisen keskustelunaiheen ykköspaikalta. Näin oli asianlaita myös Yle Radio 1:n ajankohtaisohjelmassa Maailmanpolitiikan arkipäivää, joka esitettiin 9.1. ja uusintana 12.1. kaksi kertaa, aamulla ja iltapäivällä. Ohjelman oli toimittanut Ylen EU-kirjeenvaihtaja Jussi Seppälä, ja siinä käsiteltiin EU-maiden yhteistyötä. Merkittävässä osassa oli jäsenmaiden puolustusyhteistyö, jota kommentoivat EU-komission päätiedottaja Reijo Kemppinen ja puolustusministeri Seppo Kääriäinen.

Jutussa nostettiin esille puolustusvoimien suunnitelmat uuden pitkän matkan kuljetuskoneen hankinnasta, jota oli käsitelty Ylen tv-uutisissa 8.1. Toimittaja avasi keskustelun sanomalla, että ”konehankinta vie Suomea yhä lähemmäksi syvenevää EU-puolustusta”. Kääriäinen vastasi, että ”sillä on kieltämättä tämä ulottuvuus, johon viittasitte”. Jutussa haastateltu Ulkopoliittisen instituutin johtaja Tapani Vaahtoranta sanoi, että uudella kuljetuskoneella Suomi voisi entistä paremmin ottaa osaa kansainvälisiin kriisinhallintaoperaatioihin. Myös Kääriäinen korosti kriisinhallinnan ja puolustusvoimien kaluston kansainvälisen yhteensopivuuden tärkeyttä. Toisin kuin monissa muissa turvallisuuspolitiikkaa käsittelevissä jutuissa ja ohjelmissa, tässä toimittajan ja haastateltavien välillä ei ollut juuri lainkaan jännitettä, vaan he veivät juttua eteenpäin jokseenkin yksissä tuumin.

Sitä vastoin Ylen tv1:n A-studiossa 12.1. jännitettä oli runsaasti. Ohjelman keskeinen viesti oli, että Suomella oli entistä kovemmat paineet luopua yleisestä asevelvollisuudesta ja siirtyä palkka-armeijaan. Ohjelmassa haastateltu puolustusministeri Kääriäinen kuitenkin torjui ajatuksen ja vakuutti asevelvollisuuden pysyvän ainakin toistaiseksi. Toimittaja rakensi juttuun jännitettä esittämällä aluksi Utin jääkäriyrykmentissä kuvatun pätkän, jossa haastateltiin rykmentin komentajaa Timo Kivistä ja kerrottiin siellä palvelevista salaperäisistä

sopimussotilaista. Mystistä vaikutelmaa lisäsi se, että toimittaja ei päässyt haastattelemaan yhtäkään sopimussotilasta. Toimittaja tivasi Kiviseltä, eivätkö valtiolta palkkaa saavat sopimussotilaat käytännössä tarkoittaneet samaa kuin ammattisotilaat? Tästä nimityksestä Kivinen ei pitänyt vaan luonnehti heitä ”virkamiehiksi”.

Kun sopimussotilaista annettiin vain vähän tietoa, toimittaja sai juttuunsa ilmaista sensaation aineista. Todennäköisesti avoimempi tiedotuslinja olisi hälventänyt sopimussotilaiden yllä leijunutta mystisyyden verhoa ja lieventänyt jutun jännitteisyyttä. Toimittaja toi lisää tukea epäilyille ammattiarmeijaan siirtymisestä näyttämällä jutussa karttaa, jossa kerrottiin vain viiden EU-maan tukeutuvan enää asevelvollisuusarmeijaan. Epäilyksiä ruokki myös vihreiden kansanedustajan, tutkija Tarja Cronbergin lausunto, jossa hän sanoi, että paineet ammattiarmeijaan siirtymiseen kasvavat. 20-minuuttisen jutun lopulla toimittaja kysyi Kääriäiseltä usein esitetyn, tunteita herättävän kysymyksen: ”Pitääkö suomalaisaitien pelätä, että poikiamme lähetetään ulkomaille sotimaan?” Kääriäinen vastasi, että ”näillä näkymin ei tarvitse pelätä”. Tässäkin jutussa ei mainittu Natoa, vaan Suomen armeijaa tarkasteltiin EU:n puolustuksen näkökulmasta.

Talvi 2004: Kääriäinen ”sammuttelee toivonkipinöitä”

Keskiviikkona 14.1. Helsingin Sanomissa julkaistiin pieni mutta sisällöllisesti merkittävä uutinen. Sen otsikko oli ”Kääriäinen: Suomi liittoutumattomana koko vaalikauden”. Toimittaja aloitti uutisen tavalla, joka teki selväksi, ettei liittoutuminen ollut ainakaan näköpiirissä:

Puolustusministeri Seppo Kääriäinen (kesk) sammutteli jälleen tiistaina Suomen Nato-jäsenyyden kannattajien toivonkipinöitä huomauttamalla Paasikivi-seurassa, että Matti Vanhasen hallituksen ulko- ja turvallisuuspolitiikka perustuu sotilaalliseen liittoutumattomuuteen, ja tämä linjaus kattaa koko vaalikauden, yltää siis vuoteen 2007. (...)
(Arto Astikainen, Helsingin Sanomat 14.1.2004)

Kaksipalstainen kuvallinen juttu perustui lähes yksinomaan Kääriäisen puheessaan esittämiin näkemyksiin, eikä niille ollut uutisessa haastajaa. Luultavasti tämä lausunto hiljensi Nato-keskustelun uudelleen, koska seuraavien vajaan parin viikon aikana poliittiselta eliitiltä ei tullut julkisuuteen uusia Nato-puheenvuoroja. Sunnuntaina 25.1. ulkoministeri Erkki Tuomioja vahvisti jälleen käsitystä, että tuleva selonteko ei muuttaisi Suomen sotilaallista liittoutumattomuutta. Hämeen Sanomien haastattelussa hän sanoi, että Suomi ei tarvitse Naton turvatakuita, vaan maailman turvallisuutta pitäisi edistää YK:n tapaisten järjestöjen eikä sotilasliittojen kautta.

27.1. Ylen tv-uutisissa oli ensimmäistä kertaa moneen viikkoon laaja turvallisuuspolitiikkaa käsittelevä juttukokonaisuus. Aluksi kerrottiin Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (MTS) Taloustutkimuksella teettämästä mielipidekyselystä, jonka tulokset olivat samansuuntaisia kuin aikaisemmissakin tutkimuksissa. MTS on selvittänyt kansalaisten suhtautumista sotilaalliseen liittoutumiseen vuodesta 1996, ja koko ajan lähes 70 prosenttia vastaajista on ollut Suomen sotilaallisen liittoutumattomuuden kannalla.

Kun virallinen taho toistuvasti korosti, ettei Suomen turvallisuuspoliittiseen ratkaisuun ollut näkyvillä muutosta, vastakkaisia näkemyksiä sateli lähinnä toimittajien ja tutkijoiden puolelta. Niin oli myös tässä jutussa. Mielipidekyselyn tulosten jälkeen uutisankkuri juonsi seuraavan jutun, joka käsitteli Ruotsin ja Suomen maanpuolustuskorkeakoulujen tutkijoiden johtopäätöksiä Pohjolan turvallisuusuhkista. Uutisankkurin taustalla olleessa kuvassa oli

rinnastettu Suomen lippu, EU:n keltaiset tähdet ja Naton kompassitunnus. Yhteys näiden kolmen symbolin välillä kävi ilmeiseksi, kun uutisankkuri päätti Suomen kansainvälistä yhteistyötä käsitelleen juontonsa sanoihin: ”Tien päässä hämöttää Nato-jäsenyys”.

Sen jälkeen, kun uutisankkuri oli jo puheiden tasolla liittänyt Suomen Natoon, sama viesti kuultiin asiantuntijoiden suusta. Maanpuolustuskorkeakoulun strategian laitoksen vanhempi tutkija Tomas Ries ja saman laitoksen professori Pekka Sivonen totesivat kumpikin vuorollaan, että yhä lisääntyvä kansainvälinen yhteistyö tekisi Nato-jäsenyydestä Suomelle ajan mittaan luontevan asian. Jutussa näytettiin uutiskuvaa kansainvälistä kriisinhallintaoperaatioista, ja toimittaja selosti kuvan päälle: ”Tulevaisuus on tämä: operaatioita merten takana kaukaisissa maissa.” Koko jutun aikana toimittaja ei kyseenalaistanut tutkijoiden näkemyksiä, vaan päinvastoin antoi niille lisävauhtia omassa tekstiosuudessaan.

Kuten on jo tässäkin tutkimuksessa havaittu, toimittajat voivat tehdä samastakin tapahtumasta hyvin erilaisen jutun ja näyttää asian erilaisessa valossa. Televisiossa Riesin ja kumppaneiden raportista välittynyt vaikutelma painottui sotilaallisiin kysymyksiin. Samasta tutkimuksesta kertoneessa Ylen radiouutisten jutussa painopiste oli sosiaalipoliittisissa kysymyksissä. Radiouutisten haastattelussa Tomas Ries sanoi, että Nato-kysymys oli merkitykseltään hyvin vähäinen verrattuna Pohjolan suurimpiin turvallisuusuhkiin, joita tutkijoiden mukaan olivat muun muassa hyvinvointivaltion alasajo. Tätä lausuntoa ei ollut tv-uutisten jutussa.

Kevät 2003: Puolustusministeriön Nato-selvitys

Maanantaina 1.3.2004 julkaistiin etukäteen paljon kohua herättänyt puolustusministeriön selvitys mahdollisen sotilaallisen liittoutumisen vaikutuksista. Televisio- ja radiouutisten sekä useimpien lehtiutisten kärjeksi nostettiin Nato-jäsenyyden hinta, joka arvion mukaan olisi noin 70 miljoonaa euroa vuodessa. Sekä Yle että MTV3 käsittelivät selvitystä parin minuutin mittaisilla jutuilla illan pääuutislähetyksissään. Yhteistä molempien yhtiöiden televisiouutisille oli se, että niissä selvitystä käsiteltiin lähes kriitikittömästi; puolustusministeriön viesti meni siis tv-julkisuudessa läpi ministeriön kannalta suotuisasti – ainakin aluksi.

Harmonia rikkoutui heti seuraavana päivänä, kun Helsingin Sanomissa julkaistiin juttu otsikolla ”Ulkoministeriö: ”Täysin kriitikon selvitys””. Haastattelussa uutisen kirjoittanut toimittaja kertoi, että hän oli hankkinut ulkoministeriön kannan jo etukäteen ja odottanut sopivaa julkaisuajankohtaa.

”Kun puolustusministeriön aihetta koskeva raportti tuli, olin jo seurannut aihetta tarkasti. Tiesin, että siellä oli jättiläismäinen jännitys puolustusministeriön ja ulkoministeriön välillä. Olin tehnyt jo vähän sopimuksia, että jos presidentti ja ulkoministeriö päätyvät siihen, että raporttia ei saa julkistaa, teen siitä oman version lehteen, koska olin hankkinut sen jo käsiini. Se julkistettiin ihan normaalisti, mutta semmoisen tempun itse tein, että haastattelin ulkoministeriön henkilöitä. Ja oikeastaan se keskustelu meni vähän väärille jäljille, koska jatkokeskustelu koski ulkoministeriön valtaa eikä raportin sisältöä. En tiedä oliko hyvä vai huono, mutta ei sitä voinut olla tekemättä.”

(Arto Astikainen)

Raportin julkistamisen jälkeisenä päivänä televisiossakin oli juttuja, joissa ulkoministeriö kritisoi puolustusministeriön selvitystä. Kritiikkiä kuultiin myös radion puolelta. Ylen Radio Peilin Talousarvio-ohjelmassa 5.3. toimittaja Seppo Konttinen käsitteli puolustusministeriön selvitystä ironisoivaan, jopa sarkastiseen sävyyn ja esitti epäilyksen, että ministeriö oli laskenut Nato-jäsenyyden hinnan pahasti alakanttiin. Raportin julkaisupäivänä lähetetyssä

Ylen A-Piste-ohjelmassa oli hyvinkin kriittinen ote: ohjelman mukaan selvitys oli hallituksen väline kansalaisten käännättämiseksi Nato-jäsenyyden kannalle. A-piste-ohjelmasta oli juttu myös Aamulehdessä:

Maanantaina julkaistavan Suomen liittymistä Natoon selvittävän raportin mukaan mikään ei olennaisesti muutu, vaikka Suomi liittyisi sotilasliittoon.

TV1:n A-piste-ohjelman saamien tietojen mukaan hallitus aikoo ryhtyä pehmentämään kansalaisten Nato-vastaisuutta. (...)

Ulkoministeri Erkki Tuomioja (sd) on jo etukäteen ihmetellyt maanantaina julkaistavaa selvitystä. Tuomiojan mukaan se on tarkoitushakuinen. Siinä jäsenyyden hinnaksi on laskettu murto-osa aiemmista arvioista. (...)

(”Puolustusministeriön selvitys pehmittää Nato-vastaisuutta” Liisa Heinänen, Aamulehti 28.2.2004)

Pyrkimys vallanpitäjien kriittiseen arviointiin on tärkeä osa toimittajien ammatti-identiteettiä. Toisaalta tiedotusvälineet käyvät keskenään kilpailua lukijoista ja ilmoituksista. Nämä tekijät yhdessä johtavat siihen, että jutuista pyritään tekemään mahdollisimman houkuttelevia. Kiinnostavuutta tavoitellaan useimmiten etsimällä dramatiikkaa, yllätyksellisyyttä ja paljastuksia.

Puolustusministeriön Nato-raportin vastaanotto lehdistössä

Miten lehdistö kokonaisuudessaan käsitteli puolustusministeriön raporttia? Tämän selvittämiseksi tutkittiin aihetta käsittelevät jutut 20 sanomalehdestä kahdelta päivältä, 2.–3.3.2004. Mukana olivat – muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta – Suomen suurimmat päivälehdet eli vähintään neljä kertaa viikossa ilmestyvät lehdet.

Kokonaisuutena tarkastellen puolustusministeriön Nato-raportti sai päivälehdissä varsin kriittisen vastaanoton. Selvitystä myötäilevät kommentit tulivat lähinnä pääkirjoitustoimittajilta. Uutisissa selvitystä kehuivat vain harvat. Heistä näkyvin oli eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Liisa Jaakonsaari.

Puolustusministeriön Nato-raportin toteutustavasta ja sisällöstä levisi julkisuuteen ristiriitainen vaikutelma. Yleinen sävy varsinkin maakuntalehtien jutuissa oli epäilevä: ”Nato-jäsenyyden hinta epäilyttää puolustusministeri Kääriäistä” (Kainuun Sanomat), ”Nato-jäsenyyden hintalappu arveluttaa” (Kaleva), ”Hinta-arvio Natosta epäilytti” (Keskipohjanmaa), ”Nato-jäsenyyden hinta-arvio epäilytti Kääriäistä” (Kymen Sanomat, Etelä-Saimaa). Myös Helsingin Sanomat julkaisi 2.3. raportin uskottavuutta horjuttavan uutisen otsikolla ”Ulkoministeriö: Täysin kritiikitön selvitys”. Seuraavana päivänä useimmat lehdet kertoivat STT:n uutisen välityksellä ulkoministeri Tuomiojan esittämästä kritiikistä, jonka mukaan raportti oli tarkoitushakuinen ja puolustusministeriö oli toiminut ulkoministeriön selän takana.

Yli puolet lehdistä (13) otsikoi raportin julkistamisesta kertoneen, 2.3. ilmestyneen uutisensa neutraaliin sävyyn (esim. ”Nato-jäsenyys maksaisi 70 miljoonaa euroa vuodessa”). Viiden lehden pääotsikossa annettiin ymmärtää, että hinta-arvio oli kyseenalainen. Kaikkien lehtien uutisoinnissa tuli kuitenkin esiin, että Nato-raportti sai ristiriitaisen vastaanoton niin eduskunnassa kuin ulkoministeriössäkin. Toisissa lehdissä ristiriitaisuuden vaikutelma tuli voimakkaammin esiin kuin toisissa.

Huomionarvoista on, että lähes kaikki aineiston lehdet nostivat uutisensa kärjeksi jäsenyyden kustannusarvion. Ilmeisesti vuosia jatkunut, usein epämääräiseksi moitittu Nato-keskustelu oli kasvattanut median konkretiannälän niin suureksi, että rahasumma katsottiin kautta linjan selvityksen uutisarvoisimmaksi asiaksi.

Puolustusministeriön Nato-raporttia käsittelevä lehtiaineisto tukee havaintoa, joka on tullut esiin aikaisemmissakin tutkimuksissa: valtakunnallisissa asioissa suomalaisten lehtien uutisjournalismi on varsin yhdenmukaista (vrt. Kivikuru & Rantanen 2002, 145). Varsinkin pienet ja keskisuuret maakuntalehdet käyttävät paljon STT:n uutisia, kun taas suurimmissa lehdissä uutiset tehdään pääosin oman toimituksen voimin. Yhdenmukaisuus johtuu myös siitä, että suomalaiset sanomalehdet ovat tiiviisti kytköksissä niitä ympäröivään maakuntaan, ja lehtien tärkeimpiin tehtäviin kuuluu oman alueen henkisen ja taloudellisen menestyksen edistäminen (Hujanen 2000). Näin ollen useimmille lehdille sekä ulkomaiset että valtakunnalliset uutiset ovat tavallaan rutiinityötä: ne kyllä hoidetaan, mutta niillä ei juuri pyritä erottautumaan muista lehdistä. Lehtien väliset erot tulevat esiin pikemminkin maakunnallisten ja paikallisten aiheiden käsittelyssä.

Puolustusministeriön Nato-raportin uutisoinnissa 8 lehteä 20:stä tukeutui STT:n uutiseen. Lisäksi Väli-Suomen sanomalehtiketjun lehdet – Karjalainen, Savon Sanomat, Keskisuomalainen, Ilkka ja Pohjalainen – käyttivät yhteisen Helsingin-toimittajansa kirjoittamaa uutista. Myös Aamulehdellä ja Turun Sanomilla on uutisvälityksessä paljon yhteistyötä, ja tälläkin kertaa niissä oli useita samojen toimittajien kirjoittamia juttuja. Nato-raportin julkistamisesta kerrottiin oman toimittajan jutulla vain Helsingin Sanomissa, iltapäivälehdissä, Hufvudstadsbladetissa ja Kalevassa.

Lehtien painoarvoa arvioitaessa täytyy ottaa huomioon, että ne ovat hyvin erikokoisia. Suomessa ilmestyy 54 päivälehteä (vuonna 2002). Niiden yhteenlaskettu arkilevikki on noin 2,3 miljoonaa kappaletta, josta pelkästään Helsingin Sanomien osuus on noin 19 prosenttia. Seitsemän suurinta päivälehteä kattaa noin puolet päivälehtien kokonaislevikistä. (Tilastokeskus 2004, 520.) Toisaalta maakuntalehdet ovat yleensä omien alueidensa kiistattomia ykköslehtiä ja tärkeitä mielipidevaikuttajia, joten niiden merkitys on usein suurempi kuin pelkät levikinumerot antavat ymmärtää.

Puolustusministeriön raportista kertovasta uutisaineistosta nousee esiin eräs Nato-journalismin perustavanlaatuisen jakolinja: niissäkin lehdissä, joissa uutiset olivat selvitystä kohtaan kriittisiä, pääkirjoitukset yleensä kiittelivät puolustusministeriön työtä hyvin tehdyksi ja epäluuloja hälventäväksi. Tämä tyyppillinen asetelma toistui muun muassa 5.3. ilmestyneessä Suomen Kuvalehdessä. Siinä haastateltiin eduskunnan turvallisuusryhmää johtavaa Aulis Ranta-Muotiota, jonka viesti oli, että hallitus tuskin kääntyisi Nato-jäsenyyden kannalle. Jutun otsikkona oli ”Nato-kurssia ei tarkisteta”. Viereisellä sivulla lehden päätoimittaja Tapani Ruokanen kiitteli puolustusministeriön selvitystä ja puhui Nato-jäsenyyden puolesta.

Yksikään puolue ei ehdota Nato-jäsenyyttä

Runsas viikko puolustusministeriön selvityksen julkistamisen jälkeen Nato-keskusteluun tuli aineksia parlamentariselta taholta. Eduskunnan turvallisuuspoliittisen seurantaryhmän raportti ei kuitenkaan sisältänyt uusia avauksia puoleen eikä toiseen. Pikemminkin se lujitti jo muutenkin vallalla ollutta käsitystä, että Suomi ei liittyisi Natoon ainakaan vuonna 2003 alkaneen hallituskauden aikana. Turvallisuusryhmässä olivat edustettuina kaikki eduskuntapuolueet, eikä mikään niistä ehdottanut Suomen Nato-jäsenyyttä. Raportista kertoneen Helsingin Sanomien uutisen johtopäätökset olivat selväsanaiset:

(...) Tiistain jälkeen on koko lailla selvää, ettei syksyllä valmistuvaan puolustusselonteeseen sisälly Nato-jäsenyyttä, eikä Suomi tule pyrkimään sotilasliittoon Vanhasen hallituksen aikana. (...)
 ("Turvallisuusryhmä haluaa pitää ovet auki Natoon" Arto Astikainen, Helsingin Sanomat 10.3.2004)

Tämän selvityksen julkaisemisen jälkeen Nato-keskustelu hiljeni lähes tyystin. Vasta maaliskuun lopulla keskustelu nytkähti taas hetkellisesti käyntiin tutulla tavalla: poliittisen eliitin jäsenen lausunnosta. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja, Sdp:n Liisa Jaakonsaari sanoi 28.3. Kalevan haastattelussa, että liittoutumattomuus-sana pitäisi jättää pois syksyllä valmistuvasta turvallisuus- ja puolustuspoliittisesta selonteosta ja kirjata siihen, että Nato-jäsenyys olisi Suomelle todellinen vaihtoehto. Jaakonsaari perusteli näkemystään sillä, että Suomi oli jo liittoutunut EU:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kautta. Ylen Radiouutisten Pääministerin haastattelutunnilla 28.3. Kalevan toimittaja kysyi pääministeri Vanhasen mielipidettä Jaakonsaaren lausunnosta. Vanhanen vastasi, että Suomi oli edelleen sotilaallisesti liittoutumaton, koska maa ei kuulunut mihinkään sotilasliittoon.

Kevään 2004 kuluessa keskeisten poliitikkojen Nato-kannanotot muuttuivat entistä selväsanaisemmiksi: liittoutumista joko kannatettiin tai ei. Keskustelun vapautuminen johtui todennäköisesti eduskunnan turvallisuuspoliittisen seurantaryhmän maaliskuisesta raportista, jossa ei suositeltu Nato-jäsenyyden hakemista. Nyt kun eduskuntapuolueiden yhteinen linja oli ilmaistu, myös aiemmin varovaiset poliitikot saattoivat ottaa kantaa. Yksi heistä oli keskustan kansanedustaja ja eurovaaliehdokas Anneli Jäätteenmäki, joka Ylen Radiouutisten Ykkösaamussa 30.3. sanoi selvästi, että Suomen ei tulisi hakea Nato-jäsenyyttä. Viitaten Euroopassa sattuneisiin terrori-iskuihin Jäätteenmäki lisäsi vielä, että Nato-jäsenyys saattaisi jopa heikentää Suomen turvallisuutta. Tämä argumentti vakiintui Nato-jäsenyyden vastustajien arsenaaliin maaliskuussa tapahtuneen, lähes 200 kuolonuhria vaatineen Madridin pommi-iskun jälkeen.

Kansainvälinen näkökulma alkaa tulla esiin

Nato-keskustelua on kritisoitu usein siitä, että se on pitäytynyt liiaksi kansallisessa näkökulmassa eikä ole tarkastellut Suomen ja Naton suhdetta laajassa mittakaavassa¹⁸. Monet lehdet, asiantuntijat ja poliitikot ovat vaatineet, että Nato-keskustelussa olisi siirryttävä mustavalkoisesta kyllä–ei-väittelystä järjestön luonteen pohtimiseen – mikä on se Nato, johon Suomi mahdollisesti liittyisi? Tätä kysymystä on sivuttu muutamissa puheenvuoroissa, ja sitä

¹⁸ Esim. puolustusministeriön viestintäjohtaja Jyrki Iivonen peräänkuulutti teemahaastattelussa 3.4.2003 laajojen ulottuvuuksien huomioon ottamista kaupan kansallisen näkökulman sijaan. Hän toi esille, että kansainvälisen näkökulman avulla myös Suomen Nato-suhteen pohtimiseen saataisiin lisää syvyyttä. Valtio-opin professori Matti Wiberg kritisoi Turun Sanomien kolumnissa 20.3.2004 Nato-keskustelua yksipuolisuudesta ja sisäänlämpiävyydestä. Hän huomautti, että Suomen Nato-jäsenyydestä ei päätetä vain Suomessa, vaan myös Natossa ja sen jäsenvaltioissa.

on käsitelty varsin laajasti joissakin sanoma- ja aikakauslehtien tausta-artikkeleissa sekä television ja radion ajankohtaisohjelmissa.

Esimerkki kansainvälisestä näkökulmasta oli Yle Radio 1:n ohjelma Maailmanpolitiikan arkipäivää 19.3.2004. Siinä haastateltiin Naton korkeita edustajia sekä yhdysvaltalaisia ja eurooppalaisia tutkijoita. Näin Natosta piirtyi kokonaisvaltainen kuva, jossa myös Suomella oli oma sijansa. Lisäksi Norjan Nato-suurlähettiläs kertoi pohjoisen naapurimaamme kokemuksista 55-vuotisesta Nato-jäsenyydestä. Tutkijat käsittelivät Naton nykytilaa varsin kriittisesti ja pitivät Irakin sodan aiheuttamia järjestön sisäisiä ristiriitoja edelleen vakavina. Jutussa haastateltujen tutkijoiden näkemykset Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä noudattelivat tuttua kaavaa: he korostivat, että jäsenyys on jokaisen maan oma asia mutta toisaalta monet seikat puhuvat Suomen jäsenyyden puolesta. Yhdysvaltalainen tutkija kommentoi Suomen turvallisuuspoliittista linjaa ymmärtäväisesti ja toi esiin näkemyksensä, jonka mukaan suomalaisten ajattelutavassa on jotain omaleimaista ja muista poikkeavaa. Hän viittasi suomalaiselta ystävältään saamaansa Tunteen sotilas -kirjaan ja sanoi sen pohjalta ymmärtävänsä suomalaista ajatusmaailmaa: suomalaiset pitäytyvät mielellään itsenäisessä puolustuksessa, koska toisen maailmansodan aikaisten kokemustensa nojalla he eivät helposti luota ulkopuolisen avun saantiin hädän hetkellä.

Suomen Nato-jäsenyyttä pohdittiin kansainvälisestä näkökulmasta myös Ylen tv 1:n Ulkolinja-dokumentissa 26.5.2004. Lähes tunnin mittaisessa ohjelmassa analysoitiin Itämeren turvallisuuspoliittista tilannetta Venäjän, Viron, Ruotsin ja Suomen näkökulmista. Haastateltavina oli lukuisia asiantuntijoita ja tavallisia kansalaisia kaikista neljästä maasta. Alueen turvallisuuspoliitikasta puhuivat muiden muassa entinen Venäjän Suomen-suurlähettiläs Juri Derjabin sekä Ruotsin, Viron ja Suomen ulkoministerit.

Ulkolinja-dokumentissa näytettiin sitä, mistä Nato-jäsenyydessä olisi pohjimmiltaan kysymys: sotilasjoukkoja suorittamassa tehtäviään. Dokumentissa näytettiin kuvia sotaharjoituksista, ja erikoisuutena oli tietokoneanimaatiolla kuvattu mahdollinen tulevaisuuden kriisi, jossa Itämerellä kulkeva öljytankkeri kaapataan. Animaatiossa näytettiin, kuinka lentokoneista lähetetyllä sähkömagneettisella pulssilla lamautetaan laivan kaappaajat. Tietokoneavusteisella esityksellä dokumentti loi realistiselta vaikuttavan katsauksen mahdolliseen tulevaisuuteen. Vastapainona dokumentissa oli historiallista analysointia Itämeren alueen rajoista ja sodista. Olennaista dokumentissa oli sen aikajänne, joka ulottui muutaman sadan vuoden takaa lähitulevaisuuteen. Vaikka keväällä 2004 kansainvälisen näkökulman huomioon ottavia uutisia ja ajankohtaisohjelmia alkoi olla entistä enemmän, Nato-journalismin valtavirrassa dokumentti oli edelleen melkoinen poikkeus.

Venäläinen näkökulma Suomen Nato-keskusteluun

Huhtikuu ja toukokuu kuluivat ilman merkittäviä avauksia. 17.5. Nato-keskustelu sai taas vauhtia, kun Venäjän entinen Suomen-suurlähettiläs Juri Derjabin muistutti Suomen ja Ruotsin liittoutumattomuuden merkityksestä ja Pohjolan strategisen aseman tärkeydestä. Derjabin sanoi, että maiden Nato-jäsenyys horjuttaisi Pohjois-Euroopassa vallitsevaa voimatasapainoa ja alueen vakautta. Hänen mukaansa Venäjä saattaisi lisätä aikaisemmin supistamiaan joukkoja Leningradin sotilaspiirin alueella ja kenties ryhtyä muihinkin vastatoimiin, jos Suomi ja Ruotsi liittyisivät Natoon. Hän esitti myös, että venäläiset keskustelisivat avoimesti suomalaisten kanssa Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä.

Derjabinin lausunto julkaistiin ensin Moskovassa ilmestyvässä Nezavisimaja Gazeta -lehdessä, ja sieltä se levisi suomalaisiin tiedotusvälineisiin kulovalkean tavoin. Lausunto kuitenkin otettiin vastaan hyvin eri tavoin eri tiedotusvälineissä. Esimerkiksi Ylen Radiouutisissa Derjabinin lausuntoa kommentoitiin, kun taas Helsingin Sanomissa aihe kuitattiin yhdellä STT:n pikku-uutisella. Viikkoa myöhemmin aihe nousi taas esiin, lähinnä toimittajien aktiivisuuden vuoksi. 24.5. pääministeri Matti Vanhanen kävi vierailulla Moskovassa, jossa hän tapasi kollegansa Mihail Fradkovin. Ylen radiouutisissa toimittaja raportoi Vanhasen kertoneen, että hän ei keskustellut vierailullaan Derjabinin Nato-lausunnosta. Vanhanen kuitenkin kommentoi aihetta radiouutisille. Hän sanoi, että Derjabinin lausunto oli asioita seuraavan henkilön mielipide, mutta se ei ollut merkittävä. Vanhanen lisäsi vielä, että ”maailma ei ole enää niin mustavalkoinen” kuin Derjabin oli antanut ymmärtää. Vanhasen Moskovon-vierailusta kertoneessa Helsingin Sanomien uutisessa 25.5. ei ollut sanaakaan Nato-keskustelusta.

Derjabinin lausuntoa kommentoitiin lehtien pääkirjoituksissa eri tavoin. Seuraavassa on esimerkit kahdesta vastakkaisesta tavasta tulkita Derjabinin sanomaa:

(...) Äänekkäimmin turvallisuuspoliittiseen keskusteluun osallistuvat suomalaiset poliitikot, journalistit ja diplomaatit tyrmänneväät Derjabinin viestin ikävänä kaikuna menneiltä vuosikymmeniltä. He hyödyntävät Derjabinin leimaantuneisuutta ja Neuvostoliiton synnyttämiä patoutumia. Nämä huitaisevat kannanotot edustavat eliittiämme. Sen sijaan ihmisten enemmistö yhä sisäistää paasikiviläiskekoslaisen filosofian. Sen ydinsanoma on: Suomen ja Venäjän turvallisuusedut ovat yhteensovitettavissa. (...)

Euroopan turvallisuusarkkitehtuuri on uudistunut. (...) Jos vielä Suomi liukuu Natoon, Suomenlahti kelluu natolaisessa valvonnassa. Ruotsin natolaisuus vain niittäisi tunnelman. Näiden näkökohtien nollaaminen houkuttaa natolaisuuden ajajia, mutta silti kannattaisi muistaa valtioiden turvallisuusajattelun olevan klassista, konservatiivista, siis sukupolvesta toiseen siirtyvää. Henkilöt ja aatteet tulevat ja menevät, samoin sotakoneiston välineet, mutta turvallisuusmaantiede pysyy. (”Derjabinin turvallisuuspolitiikan klassikkona” Pääkirjoitus Keskisuomalaisessa 23.5.2004)

(...) Venäjän entisen Suomen-suurlähettilään Juri Derjabinin viimeviikkoinen kirjoitus venäläisessä Nezavisimaja Gazetassa nosti kumpujen yöstä esiin ne ajat, jolloin suurvaltanaapuri pystyi uhkailemaan ja painostamaan etupiiriinsä kuulunutta Suomea.

Viro, Latvia ja Liettua ovat Naton jäseninä jo Venäjän uhkailujen ulottumattomissa. Suomen on sen sijaan edelleen otettava huomioon, että Venäjän mielestä liittyminen Natoon muuttaisi vakavasti Pohjois-Euroopan voimatasapainoa. (...)

Niin kauan kuin Suomen Nato-jäsenyys pysyy avoimena vaihtoehtona, se pysyy myös potentiaalisena jännityksen aiheena Suomen ja Venäjän suhteissa. Se poistuu vasta sitten, kun Suomi on tehnyt lopullisen ratkaisunsa Baltian maiden tapaan.

(”Suomen Venäjän-politiikka”, Erkki Pennasen kolumni Helsingin Sanomissa 27.5.2004)

Näissä kahdessa lehdessä esitetyt tulkinnat ovat linjassa lehtien yleisen suhtautumistavan kanssa. Samanlainen pysyvyys–muutos-ulottuvuus näkyy Keskisuomalaisen ja Helsingin Sanomien Nato-kirjoittelussa miltei kauttaaltaan. Siinä missä Keskisuomalainen tulkitsee Derjabinin lausunnon osoittavan perinteisen geopolitiittisen ajattelun olevan yhä pätevä tapa selittää turvallisuuspolitiikkaa, Helsingin Sanomien kolumnisti tulee siihen johtopäätökseen, että Derjabinin lausunnossa esille tulleet ristiriidat ovat seurausta kylmän sodan ajalta peräisin olevista vanhentuneista ajattelumalleista, joista päästäisiin eroon vain Suomen Nato-jäsenyydellä. Sama lausunto, mutta täysin vastakkaiset tulkinnat. Näin selvää tulkintojen polarisoitumista on vaikea selittää millään muulla kuin lehtien edustamilla erilaisilla ideologioilla.

Derjabinin lausunnosta 17.5.2004 lähtenyt uutisointi paljastaa erään tärkeän piirteen suomalaisessa Nato-keskustelussa: vain harvoin keskusteluun tuodaan todella uusia

argumentteja. 17.5. julki tullut Derjabinin lausunto ei oikeastaan ollut mikään uutinen, sillä hän oli esittänyt samoja näkemyksiä vain pari kuukautta aikaisemmin Kalevassa julkaistussa kirjoituksessaan¹⁹, jota muun muassa presidentti Halonen oli kommentoinut seuraavana päivänä.

Niin kauan kuin Suomi pitää yllä ”Nato-optiota” eivätkä päättäjät ilmaise yksiselitteistä kantaa, mahdollisesta jäsenyydestä riittää spekulointia. Koska Nato-kysymys mielletään keskeneräiseksi asiaksi, siitä käydään julkisuudessa jatkuvaa keskustelua, vaikka itse asiaan ei tulisikaan uusia argumentteja. Keskustelu pyörii suurimmaksi osaksi niin, että vanhoja argumentteja toistetaan yhä uudelleen. Derjabinin lausunnon tavoin myös amiraali Juhani Kaskealan syyskuussa 2003 suureen ääneen uutisoitu lausunto EU-puolustuksen ja Nato-jäsenyyden yhteyksistä oli jo vanhaa asiaa: hän oli esittänyt samat ajatukset muun muassa Iltalehden laajassa haastattelussa 28.5.2003, neljä kuukautta aikaisemmin. Jostakin syystä tätä ei muistettu syyskuussa 2003, vaan Kaskealan lausunto esitettiin ikään kuin uutena argumenttina.

Sattumaa tai ei, Derjabinin lausunnon aikoihin suomalaisessa Nato-keskustelussa alkoi nousta esiin aikaisempaa enemmän Suomen geopoliittista ja strategista asemaa koskevia puheenvuoroja. Esimerkiksi kokoomuksen uudeksi puheenjohtajaksi valittu Jyrki Katainen sanoi linjapuheessaan 6.6.2004, että Nato-jäsenyys ”selkeyttäisi Suomen asemaa”. Se, millaisia merkityksiä jokin puheenvuoro saa, riippuu tietysti keskustelun yleisestä tilanteesta. Kun Derjabin oli vedonnut sotilaallis-strategisiin näkökohtiin vain hieman aikaisemmin, myös Kataisen lausunto oli helppo tulkita tätä taustaa vasten. Sanomalla, että Nato-jäsenyys ”selkeyttäisi Suomen asemaa”, Katainen saattoi tarkoittaa pikemminkin maan poliittista kuin sotilaallis-strategista asemaa.

Jälleen kerran Nato oli se aihe, joka nousi valtakunnallisten viestimien uutisten kärkeen. Esimerkiksi MTV3:n Kymmenen uutisissa 6.6. uutisankkuri tiivisti puheen ydinajatuksen niin, että ”Katainen liputtaa Nato-jäsenyyden puolesta”. Kuin katsojien vakuuttamiseksi uutistenlukijan takana olevassa Kataisen kuvassa oli Naton tunnus. Sanan ja kuvan yhteispeli viesti vahvasti siihen suuntaan, että Katainen kannatti avoimesti Nato-jäsenyyttä, vaikka hän ei sellaista suoraan sanonutkaan.

Kesäkuun 12. päivänä julkaistiin STT:n haastatteleman Venäjän Suomen-suurlähettilään Vladimir Grininin lausunto, jonka mukaan Suomen mahdollinen Nato-jäsenyys huoletti Venäjää. Ehkä hieman yllättävää on, että suurista päivälehdistä vain kolme, Keski-suomalainen, Aamulehti ja Kaleva, julkaisivat uutisen. Esimerkiksi Helsingin Sanomista uutinen puuttui. Suurlähettilään haastattelussa oli tyypillistä se, että jälleen kerran juuri Nato-kysymys oli nostettu uutisen pääasiaksi, vaikka haastattelussa puhuttiin myös muista aiheista, esimerkiksi mahdollisesta viisumivapaudesta.

Kesäkuun kolmas näkyvä Nato-keskustelua koskeva uutinen oli peräisin keskustan puoluekokouksesta, joka pidettiin Tampereella 18.–20.6. Nato-kysymyksen kannalta puoluekokouksen merkittävin avaus oli se, että jäsenyyden mahdollisuus kirjattiin aikaisempaa selvemmin keskustan kannanottoon. Tämä muutos tuli myös esiin puoluekokouksen uutisoinnissa. Toisaalta keskusta päätti edelleen pitää jäsenyyden ehtona puoluekokouksen erillisen päätöksen ja kansanäänestyksen. Kokouksesta ei saatu irti kovin mullistavia Nato-otsikoita, mutta monissa uutisissa oli sisäänrakennettuna oletus, että Nato-

¹⁹ “Venäjä ei katso vaiti Naton lähestymistä” Juri Derjabinin kirjoitus Kalevassa 27.2.2004. Juttu myös internetissä: www.kaleva.fi/cf/juttu.cfm?j=385370

jäsenyys oli vain ajan kysymys. Esimerkiksi Helsingin Sanomien uutisessa tästä kertoi yksi toimittajan lisäämä sana.

Keskustan puoluekokous kirjasi Suomen Nato-jäsenyyden mahdollisuuden aiempaa selvemmin puolueen poliittiseen kannanottoon, muttei *vielä* avannut sotilasliitolle ovea. (...) ("Keskusta säilytti Nato-jäsenyydellä kaksi lukkoa", Arto Astikainen, Helsingin Sanomat 21.6.2004 –*kursivointi JR*)

Utinen liittyy siihen Nato-journalismin suureen kokonaisuuteen, joka on omiaan luomaan vaikutelmaa Suomen liittoutumisen vääjäämättömyydestä. Kuvaamalla, ettei keskusta *vielä* avannut ovea Natolle, juttu antaa ymmärtää, että ennemmin tai myöhemmin ovi kyllä avautuisi. Tällainen uutistyyli sopii hyvin yhteen myös Helsingin Sanomien virallisen Natolinjan kanssa: lehtihän ei ole suoraan ottanut kantaa, pitäisikö Suomen liittoutua vai ei, mutta on kuitenkin sitä mieltä, että Suomi tulee joka tapauksessa hakeutumaan Natoon²⁰.

Kesäkuun lopulla saatiin kuitenkin näkyvä muistutus siitä, että mediassa esiintyi paljon myös sellaisia juttuja, jotka eivät todennäköisesti ainakaan lisänneet suomalaisten halukkuutta liittyä Natoon. Istanbulissa pidetty Naton huippukokous ja samaan aikaan toteutunut Irakin vallanvaihto kytkivät Naton jälleen kansainvälisiin kriiseihin. Esimerkiksi Ylen tv-uutisissa 24.6.2004 oli ensin pitkä juttu Irakin levottomuuksista. Kuvissa näkyi väkijoukkoja kaduilla, pommien tuhoja ja savuavia taloja. Heti tämän jälkeen seurasi juttu, jossa kerrottiin, että Irak oli pyytänyt Natolta apua olojensa vakauttamiseen. Tiedotustilaisuudessa Naton pääsihteeri korosti, ettei pyyntö koskenut joukkojen lähettämistä vaan lähinnä turvajoukkojen koulutusta ja teknistä tukea. Silti on ilmeistä, että Nato kytkeytyi uutisten katsojien mielessä Irakin kriisiin. Tätä Naton kannalta todennäköisesti kielteistä vaikutelmaa lisäsi vielä se, että tv-uutisissa maailman tapahtumat vyöryvät ihmisten olohuoneisiin tehokkaasti.

Kesä 2004: Hiljaisuus selonteon alla

Kesä 2004 oli Nato-keskustelun kannalta selvästi edellisestä hiljaisempi. Syyskuuksi 2004 suunniteltu valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko ei aiheuttanut Nato-kysymyksen osalta juurikaan ennakkovärinää. 21.7.2004 julkaistu Suomen jalkaväkimiinoja koskeva juttu oli kesän ainoa selontekoon viittaava valtakunnallinen uutinen. 1. elokuuta, kesän kääntyessä jo loppupuolelle, julkaistiin Kalevassa kokoomuksen puheenjohtajan Jyrki Kataisen haastattelu, jossa hän ilmoitti kannattavansa Nato-kansanäänestystä. 9.8. entinen puolustusvoimien komentaja Amiraali Jan Klenberg ilmoitti kannattavansa Suomen Nato-jäsenyyttä, ennen kaikkea kustannussyistä.

Yhteenveto laadullisesta analyysistä

- Journalistit kyseenalaistavat Suomen sotilaallisen liittoutumattomuuden, kun taas päättäjät pyrkivät luomaan vaikutelmaa, että liittoutumattomuus on edelleen Suomelle sopivin ratkaisu.
- Median ja vallanpitäjien välinen jännite näkyy kaikessa Nato-journalismissa, selvimmin se tulee ilmi television keskusteluohjelmissa ja uutisissa.
- Lehtien pääkirjoituksissa kommentoidaan Nato-keskustelua, mutta ei useinkaan oteta kantaa itse asiaan.
- Nato-kysymys nostetaan usein otsikkoon, vaikka itse jutussa se olisi vain sivujuonne.

5. Päätelmät

Mediassa ei ole salaliittoa Suomen viemiseksi Natoon tai Suomen pitämiseksi liittoutumattomana. Journalistista työtä ohjaavat kuitenkin monet käytännöt ja kirjoittamattomat periaatteet, jotka ovat omiaan tekemään journalismista Nato-myönteistä.

Uutistyon käytännöt ohjaavat journalisteja horjuttamaan vallitsevaa linjaa (sotilaallinen liittoutumattomuus) ja etsimään viitteitä linjan muutoksesta (sotilaallinen liittoutuminen). Näin media osaltaan luo kuvaa, että Suomea ollaan viemässä Naton jäseneksi ja että liittoutuminen on vain ajan kysymys. Toinen Nato-jäsenyyttä kohti vetävä käytäntö mediassa on se, että varsinkin pääkirjoituksissa ja kolumneissa luodaan jatkuvasti mielikuvaa nopeasti muuttuvasta maailmasta, joka pakottaa Suomen tarkkailemaan turvallisuuspoliittisen perusratkaisunsa pitävyyttä. Kolmas käytäntö liittyy median rooliin yhteiskunnallisen päiväjärjestyksen rakentajana: kun media pitää Nato-kysymystä näkyvästi otsikoissa, Natosta tulee ihmisille vähitellen tuttu asia.

Mediassa on myös sellaisia käytäntöjä, jotka loitontavat Suomea Nato-jäsenyydestä. Nämä ovat kuitenkin enemmän riippuvaisia median ulkopuolisista tapahtumista kuin Nato-jäsenyyttä kohti vievät käytännöt.

Taulukko 11. Suomen Nato-jäsenyyttä tukevat ja vastustavat käytännöt mediassa

Tukee Nato-jäsenyyttä	Vastustaa Nato-jäsenyyttä
Media pitää Nato-kysymystä näkyvästi esillä julkisuudessa (Natosta tulee vähitellen tuttu asia)	Media välittää kansalaisille päättäjien viestiä, jonka mukaan Suomi aikoo edelleen pysyä sotilaallisesti liittoutumattomana.
Toimittajat kyseenalaistavat päättäjien vakuutteluja Suomen liittoutumattomuuden jatkumisesta (annetaan ymmärtää, että Suomi tulee joka tapauksessa liittymään Natoon)	Uutiset kertovat näyttävästi maailman kriiseistä (mm. Kosovo ja Irak), joiden vuoksi Natoon liittyy kielteisiä mielikuvia.
Pääkirjoituksissa ja kolumneissa hoputetaan poliitikkoja tekemään nopeasti päätöksiä Natosta.	Gallup-uutisissa kerrotaan toistuvasti, että kansalaisten enemmistö vastustaa sotilaallista liittoutumista.

Erilaisten käytäntöjen ja tendenssien havaitseminen on ensiarvoisen tärkeää, kun pyritään ymmärtämään mediassa käytävää yhteiskunnallista keskustelua. Itse asiassa vain osa Nato-journalismista on varsinaista Nato-keskustelua eli mahdollista jäsenyyttä koskevaa mielipiteiden vaihtoa. Paljon on myös sellaisia juttuja, joissa puhutaan Natosta mutta ei esitetä argumentteja liittoutumisen puolesta tai sitä vastaan. Tämän vuoksi ei riitä, että tutkitaan Nato-keskustelussa esitettyjä argumentteja ja niiden retoriikkaa, vaan tarkastelu täytyy laajentaa koskemaan sitä *kokonaiskuvaa*, jonka media välittää Natosta ja siitä käytetyistä puheenvuoroista.

Kuvio 1. luvussa 3. osoittaa, että neljän eri lehden Nato-kirjoittelu on kulkenut hyvinkin tarkasti toisiaan seurailleen. Tämä merkitsee sitä, että lehdet ovat noudattaneet pääosin median

ulkopuolisten lausuntojen ja tapahtumien muodostamaa päiväjärjestystä eivätkä ole juurikaan soloilleet Nato-kysymyksen esille nostamisessa. Eikö tämä ole ristiriidassa sen väitteen kanssa, että media on toiminnallaan tullut tukeneeksi Suomen Nato-jäsenyyttä? Ristiriitaa ei ole, sillä media toimii eri tasoilla. Ensinnäkin on agendataso, jossa määrittyvät mediassa esillä olevat puheenaiheet. Tällä tasolla media on noudatellut varsin pitkälle virallista päiväjärjestystä: silloin, kun päättäjät ovat puhuneet paljon Natosta, myös Nato-juttuja on ollut runsaasti, kun taas muulloin on ollut varsin hiljaista. Median taipumus resonanssiin on lisännyt näitä vaihteluita. Toiseksi median toiminnasta voidaan erottaa käsittelytaso, jossa määrittyvät juttujen tyyli, painotukset ja muut toimitustyöhön liittyvät ratkaisut. Tässä media on kulkenut eri linjoilla päättäjien kanssa. Kyseenalaistamalla Suomen liittoutumattomuuslinjan *journalismi on osaltaan luonut vaikutelmaa, että Suomi on koko ajan menossa kohti Nato-jäsenyyttä*.

On vaikea osoittaa, miten paljon media on omalla panoksellaan vaikuttanut siihen, että Natosta on tullut yleinen keskustelunaihe ja että ihmiset uskovat Suomen olevan menossa kohti jäsenyyttä (vrt. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta 2004, 16). Tämän arvioiminen on vaikeaa siksi, että emme voi tarkastella tilannetta, jossa media olisi toiminut toisin. Kysymyksen esiin nousemiseen on toki vaikuttanut muidenkin toimijoiden kuin median aktiivisuus. Mutta koska Nato-keskustelua käydään paljolti tiedotusvälineiden välityksellä ja suurin osa ihmisistä saa miltei kaiken Natoa koskevan tietonsa mediasta, on selvää, että tiedotusvälineet ovat aiheiden ja näkökulmien valinnoillaan vaikuttaneet Nato-kysymyksestä välittyvään julkiseen mielikuvaan.

Uutiset ja muut journalistiset tekstit ovat kertomuksia todellisuudesta, eivätkä ne pohjimmiltaan eroa muista kertomuksista. Kertomuksen rakenteeseen kuuluu, että olemassa olevaa tasapainotilaa horjutetaan (Hietala 1996). Mitä enemmän tasapainotila horjuu, sitä kiinnostavampi on kertomus. Journalistien toimintaa voidaankin selittää tarinankerronnan logiikalla: liittoutumattomuuden puolesta puhuminen ei ole mikään uutinen, mutta jos toimittaja onnistuu ennen muita saamaan keskeisestä politiikasta irti Nato-myönteisen lausunnon, kyseessä on skruppi eli jymyuutinen. Journalismi elää muutoksesta.

Nato-keskustelu kuvataan mediassa suhteettoman usein poliittisena kamppailuna, eikä järjestön sotilaallinen ja strateginen merkitys tule kunnolla esiin. Jotta kansalaiset saisivat Nato-kysymyksestä nykyistä seikkaperäisempää ja syvällisempää tietoa, tarvittaisiin lisää juttuja Naton sotilaallisesta puolesta ja sen mahdollisista vaikutuksista Suomen kansainväliseen asemaan ja puolustusvoimiin. Turvallisuuspolitiikkaa pitkään seuranneet asiantuntijat ovat yksimielisiä siitä, että Nato-journalismissa pitäisi käsitellä asioita nykyistä laajemmin ja syvällisemmin. Toinen asiantuntijoista, Jaakko Iloniemi, kannattaa Suomen Nato-jäsenyyttä, kun taas toinen, Pekka Visuri, kannattaa sotilaallista liittoutumattomuutta. Siitä huolimatta heidän käsityksensä hyvästä Nato-journalismista ovat lähellä toisiaan.

Minkälaista olisi ihanteellinen Nato-journalismi, sellainen joka mahdollisimman hyvin pohjustaisi edessä olevaa turvallisuuspoliittista ratkaisua?

”Se olisi kai aika ikävyyttävää, koska siinä pitäisi lähteä siitä, miten Nato syntyi, mihin tarkoitukseen, mikä on Washingtonin sopimuksen sisältö, mitä on merkinnyt kylmän sodan vastakkainasettelun päättyminen, minkälainen on Venäjän suhde Natoon, mitkä ovat uusien jäsenten liittymisen motiivit? Tällaisia asioita pitäisi pohtia. Jos esimerkiksi analysoitaisiin yhtäältä Venäjän suhdetta Natoon nyt uuden sopimuksen kaudella ja niitä syitä, joita uudet jäsenmaat ovat ilmoittaneet perusteluiksi jäsenyyspyrkimyksilleen, niin saisimme ehkä vähän paremman kuvan siitä, mikä on se dynaaminen voima, joka Natoa laajentaa. Ja sitten pitäisi vielä analysoida myös sitä, missä määrin jo nyt Naton ja Euroopan unionin turvallisuuspolitiikka ovat sisäkkäin sen kautta, että niillä on monia yhteisiä jäseniä. Tällaisia asioita siinä pitäisi olla.”

(Ministeri Jaakko Iloniemi)

”Ihanteellinen tilanne olisi semmoinen, joka Suomessa vallitsi vielä 10–20 vuotta sitten. Silloin oli tilaisuus kirjoittaa aika laajoja ja perusteellisia artikkeleita eikä vain vastata pistemäisesti joihinkin osakysymyksiin. Siis se kokonaisuuksien hahmottaminen olisi minun mielestäni erittäin tärkeää.”

(Eversti, valtiotieteen tohtori Pekka Visuri)

Käsitellessään Nato-kysymystä viestimet ovat antaneet varsin tasapuolisesti julkisuutta jäsenyyden kannattajille ja vastustajille. Vaikka harvalukuinen poliittinen eliitti onkin hallinnut suurta osaa keskustelusta, erilaisia näkemyksiä on tuotu mediassa esiin kohtuullisen monipuolisesti ja myös tavallinen kansa on saanut äänensä kuuluviin, erityisesti runsaan gallup-utisoinnin välityksellä.

Toisaalta journalismia voi arvostella siitä, että se ei ole kovinkaan hyvin asettanut erilaisia mielipiteitä yhteyteen toistensa kanssa, vaan lausunnot ovat jääneet useimmiten irrallisiksi. Tätä havaintoa tukee se, että tutkimusaineiston 903 uutisesta vain 169:ssä eli alle viidenneksessä on vastalähde. Vastalähde tarkoittaa sitä, että samassa uutisessa on vähintään kaksi henkilöä, jotka kommentoivat toistensa lausuntoja. Parhaiten eri henkilöiden ja ryhmien välistä vuorovaikutusta on näkynyt television ja radion keskusteluohjelmissa sekä jonkin verran myös lehtien yleisönosastoissa, mutta keskustelevuuden ihanne pitäisi ulottaa nykyistä laajemmin myös uutisjournalismiin. Nyt useimmissa Nato-jutuissa ei ole minkäänlaista toimijoiden välistä vuorovaikutusta eikä tehtyihin aloitteisiin reagoida. Silloin, kun Nato-journalismissa on vuorovaikutusta, keskustelijoina on lähes aina vain poliittisen eliitin edustajia. Esimerkiksi tavallisen kansan tekemiin aloitteisiin ei vastata juuri koskaan. Tällainen ongelma on havaittu muissakin journalismin tutkimuksissa (esim. Reunanen 2003; Heikkilä 2001).

Tämän tutkimuksen aineistosta löytyy yksi tapaus, jossa poliittinen päättäjä kommentoi tavallisen kansalaisen Nato-lausuntoa. Iltalehdessä 21.1.2003 puolustusministeri Jan-Erik Enestam vastasi yleisönosastokirjoituksella helsinkiläisen Jaakko Ojanteen Nato-aiheiseen kirjoitukseen, joka oli julkaistu samalla palstalla edellisen päivän lehdessä. Vaikka mielipidekirjoituksessa oli Enestamille osoitettu kysymys, on silti erittäin harvinaista, että eliitin jäsen ottaa julkisesti kantaa tavallisen kansalaisen turvallisuuspoliittiseen lausuntoon. Tämänäsuuntaista vuorovaikutusta pitäisi olla mediassa usein, jotta turvallisuuspoliittinen päätöksenteko olisi nykyistä avoimempaa ja demokraattisempaa.

Jos päättäjät osoittaisivat kansalaisille, että heidän mielipiteensä otetaan vakavasti ja aloitteisiin reagoidaan, ihmisten kiinnostus turvallisuuspolitiikkaa ja muutakin politiikkaa kohtaan voisi lisääntyä. Tällaisen kehityksen edistämiseksi myös toimittajilla on paljon mahdollisuuksia: he voisivat nykyistä useammin asettaa päättäjät ja kansalaiset julkisesti keskusteluyhteyteen.

KIRJALLISUUS

Apunen, Osmo (1998): *Murrosaikojen maailmanpolitiikka. Ulkopoliittikan, kansainvälisen politiikan ja kansainvälisten suhteiden kehityslinjat ja rakenteet*, Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos

Fairclough, Norman (1997): *Miten media puhuu*, Tampere, Vastapaino

Forsberg, Tuomas (2002): *Nato-kirja*, Helsinki, Gummerus

Hall, Stuart (1992): *Kulttuurin ja politiikan murroksia*, Tampere, Vastapaino

Heikkilä, Heikki (2001): *Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla*, tiedotusopin väitöskirja, Tampereen yliopistopaino

Heinonen, Ari (1995): *Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesääntely ja toimittajat*, Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja A 84/1995

Hellsten, Iina (1997): *Metaforien Eurooppa. Näkökulmia suomalaiseen EU-journalismiin*, Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja A 90/1997

Hietala, Veijo (1996): *Ruudun hurma. Johdatus tv-kulttuuriin*, Helsinki, Yleisradio

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000): *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*, Helsinki, Yliopistopaino

Honkanen, Karoliina & Kuusela, Janne (2003): *Mikä se Nato oikein on?* Helsinki, Elinkeinoelämän valtuuskunta

Hujanen, Jaana (2000): *Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksteissä ja tekijöiden puheessa*, Journalistiikan väitöskirja, Jyväskylän yliopisto

Isotalus, Pekka & Pörhölä, Maili (1998): *Mikä presidenttiehdokkaiden televisiokeskustelussa kiinnostaa nuoria?* Teoksessa Isotalus, Pekka (toim.): *Kaveri vai peluri. Poliitikko mediassa*, Jyväskylä, Atena Kustannus

Kangaspuro, Markku & Matinpuro, Teemu (toim.) (2003): *Suomi ja Nato. Eurooppalaisia näkökulmia sotilasliitosta*, Helsinki, Like kustannus

Kivikuru, Ullamaija & Rantanen, Terhi (2002): *Uutisvälitys*, Teoksessa Nordenstreng, Kaarle & Wiio, Osmo A. (toim.): *Suomen mediamaisema*, Helsinki, WSOY

Kultti, Tea (1998): *Turvallisuuspolitiikan visio ja painajainen: Suomen NATO-keskustelut 1990-luvulla*, poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto

Kunelius, Risto (2000): *Hyvä journalismi? Keskusteluja kiinnostuneiden ja kokeneiden kansalaisten kanssa*, Suomen journalistiliitto, mediakriittinen julkaisusarja 5

- Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta** (2004): *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta. Tiedotteita ja katsauksia 1/2004*, Helsinki, MTS
- McCombs, Maxwell E. & Shaw, Donald L.** (1972): *The Agenda-Setting Function of Mass Media*, Public Opinion Quarterly 36: 176–187
- McQuail, Denis** (1987): *Mass Communication Theory. An Introduction*, London, Sage Publications
- McNair, Brian** (2000): *Journalism and Democracy. An evaluation of the political public sphere*, London and New York, Routledge
- Nousiainen, Jaakko** (1998): *Suomen poliittinen järjestelmä*, Helsinki, WSOY
- Paloheimo, Heikki & Wiberg, Matti** (1997): *Politiikan perusteet*, Helsinki, WSOY
- Pietilä, Kauko & Sondermann, Klaus** (1994): *Sanomalehden yhteiskunta*, Tampere, Vastapaino
- Pietilä, Veikko** (1997): *Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Tutkimusalan kehitystä jäljittämässä*, Tampere, Vastapaino
- Pursiainen, Christer** (2001): *Suomi länsinaapurina. Katsaus venäläisiin näkemyksiin Suomen turvallisuuspolitiikasta*, Ulkopoliitikka 4/2001
- Pursiainen, Christer & Saari, Sinikukka** (2002): *Et tu Brute! Suomen Nato-optio ja Venäjä*, Helsinki, Ulkopoliittinen instituutti
- Raunio, Samuel** (2003): *Virallinen, varovainen - vaiettu? Nato-keskustelu neljän puoluelehden pääkirjoituksissa vuonna 2001: vaikuttamiskeinot ja retoriikka*, Journalistiikan pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto
- Reunanen, Esa** (2003): *Budjettijournalismi julkisena keskusteluna. Tekstianalyttisiä näkökulmia suomalaiseen ja ruotsalaiseen budjettikirjoitteluun*, Tiedotusopin väitöskirja, Tampereen yliopistopaino
- Ries, Tomas** (1999): *Finland and Nato*, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos. Julkaisusarja 1 N:o 15
- Ruonala, Katri-Mari** (1998): *Presidenttiehdokkaat televisiohaastattelussa*, Teoksessa Isotalus, Pekka (toim.): Kaveri vai peluri. Poliitikko mediassa Jyväskylä, Atena Kustannus
- Saari, Sinikukka** (2002): *Venäjän ja Naton suhteen uusi uljas alku?* Ulkopoliitikka 2/2002
- Schlesinger, Philip** (1978): *Putting 'reality' together. BBC news*, London, Constable
- Suhonen, Pertti** (2000): *Gallupjournalismi kansaa edustamassa*, Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000): 1
- Tilastokeskus** (2004): *Suomen tilastollinen vuosikirja 2003*, Helsinki, Tilastokeskus

Tuchman, Gaye (1978): *Making News. A Study in the Construction of Reality*, New York, Free Press

Uotila, Panu (2002): *Piilosotaa Natosta. Eduskunnan turvallisuuspoliittisen keskustelun diskursiivinen rakentuminen Helsingin Sanomissa*, journalistiikan pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto

Visuri, Pekka (toim.) (2003): *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset*, Helsinki, Otava

HAASTATTELUT

Astikainen, Arto, Helsingin Sanomien politiikan toimittaja, 22.3.2004

Fredriksson, Lars-Olof, majuri evp., entinen ilmavoimien tiedottaja, 17.4.2003

Iivonen, Jyrki, valtiotieteen tohtori, puolustusministeriön viestintäjohtaja, 3.4.2003

Iloniemi, Jaakko, ministeri, entinen suurlähettiläs, 8.5.2003

Kivinen, Olli, Helsingin Sanomien kolumnisti, 22.3.2004

Pohjolainen, Pekka, STT:n politiikan toimittaja, 31.5.2004

Törnudd, Nina, STT:n politiikan toimituksen varaesimies, 31.5.2004

Visuri, Pekka, eversti, valtiotieteen tohtori, 25.4.2003

Naton ja Suomen turvallisuuspolitiikan keskeisiä tapahtumia

- 1948** Suomi ja Neuvostoliitto solmivat yya-sopimuksen.
- 1949** Pohjois-Atlantin liitto Nato perustetaan. Alkuperäisiä jäsenmaita on 12: Yhdysvallat, Kanada, Iso-Britannia, Ranska, Hollanti, Belgia, Luxemburg, Italia, Portugali, Norja, Tanska ja Islanti.
- 1952** Kreikka ja Turkki liittyvät Natoon.
- 1955** Saksan liittotasavallasta tulee Naton jäsen. Naton vastavoimaksi perustetaan Varsovan liitto. Siihen kuuluvat Neuvostoliiton lisäksi Bulgaria, Albania, Tšekkoslovakia, Saksan demokraattinen tasavalta, Unkari, Puola ja Romania.
- 1958** Berliinin kriisi ja ”yöpakkaset”. Neuvostoliitto painostaa Suomea vahvistamaan puolustustaan.
- 1961** Noottikriisi: Neuvostoliitto lähettää Suomelle nootin, jossa esitetään sotilaallisten konsultaatioiden aloittamista Saksan suunnalta tulevan hyökkäysuhan torjumiseksi.
- 1968** Neuvostoliiton joukot miehittävät Tšekkoslovakian. Suomen kamppailu puolueettomuusaseman säilyttämisestä kiristyy.
- 1975** Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin päätöskokous Helsingissä.
- 1982** Espanja liittyy Natoon.
- 1987** Neuvostoliitto ja Yhdysvallat pääsevät sopimukseen keskikantaman ohjusten poistamisesta Euroopasta. Kylmä sota lähenee loppuaan.
- 1990** Saksat yhdistyvät. Venäläisjoukot vedetään pois Itä-Saksasta. TAE-sopimus rajoittaa Euroopan tavanomaisia asevoimia. ETYK-maat allekirjoittavat Pariisissa Uuden Euroopan peruskirjan.
- 1991** Neuvostoliitto ja Varsovan liitto lakkautetaan. Suomessa aletaan vähitellen keskustella julkisesti mahdollisesta Nato-jäsenyydestä.
- 1992** Suurlähettiläs Juri Derjabin sanoo lehtihaastattelussa, että Venäjällä ei ole sellaisia uhkia, joiden takia Suomen olisi hakeuduttava Natoon. Suomi päättää hankkia 64 kappaletta yhdysvaltalaisia Hornet F-18 -hävittäjiä.
- 1993** Liberaalinen kansanpuolue vaatii, että Suomen on aloitettava neuvottelut Natoon liittymisestä.
- 1994** Suomi ja Ruotsi liittyvät Naton rauhankumppanuusohjelmaan. Niin tekevät myös Venäjä ja useimmat entiset Varsovan liiton maat. Venäjän liberaalidemokraattien johtaja Vladimir Zhirinovski sanoo Suomen-vierailullaan, että mahdollinen Nato-jäsenyys olisi Venäjän vastaista.
- 1995** Venäjä ilmoittaa useissa eri yhteyksissä vastustavansa Naton laajenemista Keski- ja Itä-Euroopan entisiin kommunistisiin maihin. Suomen EU-jäsenyyttä venäläiset eivät pidä ongelmana.

- 1997** Puola, Tšekki ja Unkari kutsutaan Naton jäseniksi Madridin huippukokouksessa. Venäjä vastustaa yhä Naton laajentumista. Suomen ensimmäisessä turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa todetaan, että Suomi on edelleen sotilaallisesti liittoutumaton mutta puolustusvoimien kansainvälistä yhteensopivuutta on syytä lisätä.
- 1998** Nato-jäsenyyden kannatus on korkeimmillaan vuosina 1996–2004 tehtyjen kyselyiden aikana: 29 prosenttia suomalaisista on liittoutumisen kannalla, 60 prosenttia vastustaa sitä.
- 1999** Nato aloittaa ilmapommitukset Kosovossa. Naton ja Venäjän suhteet tulehtuvat. Suomessa Nato-jäsenyyden kannatus laskee 18 prosenttiin. Rkp:n ehdokas Elisabeth Rehn tuo Nato-kysymyksen mukaan presidentinvaalikeskusteluun.
- 2001** Valtioneuvoston toisessa turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa Suomen linjaksi määritellään edelleen itsenäinen puolustus ja sotilaallinen liittoutumattomuus. Yhdysvaltoihin tehtyjen terrori-iskujen jälkeen Nato ottaa ensimmäistä kertaa historiassaan käyttöön viidennen artiklan, jonka mukaan hyökkäys yhteen jäsenmaahan merkitsee hyökkäystä koko liittokuntaa vastaan. Suomessa Nato-jäsenyyden kannatus on alimmillaan, vain 16 prosenttia. Vastustajien määrä kohoaa 79 prosenttiin.
- 2002** Nato kutsuu Prahan huippukokouksessa seitsemän uutta jäsenmaata: Liettuan, Latvian, Viron, Bulgarian, Romanian, Slovakian ja Slovenian. Nato perustaa nopean toiminnan joukot, joita voidaan lähettää tehtäviin myös liittokunnan rajojen ulkopuolelle. Entinen presidentti Martti Ahtisaari ottaa avoimesti kantaa Suomen Nato-jäsenyyden puolesta. Hänen edeltäjänsä Mauno Koivisto on päinvastaisella kannalla.
- 2003** Alkuvuodesta Nato joutuu sisäiseen kriisiin, kun Ranska ja Saksa vastustavat Yhdysvaltojen ja Britannian suunnittelemaa hyökkäystä Irakiin. Suomen eduskuntavaalien yhteydessä Natosta ei keskustella juuri lainkaan. Keväällä Saksa, Ranska, Belgia ja Luxemburg ehdottavat EU:hun tiivistettyä sotilasyhteistyötä. Suomessa turvallisuuspoliittinen keskustelu saa Nato-jäsenyyden rinnalle toisen ulottuvuuden, EU:n yhteisen puolustuksen. Loppuvuonna EU:n puheenjohtajamaa Italia ehdottaa unionin jäsenmaille keskinäisiä sotilaallisia turvatakuita. Suomi pitää edelleen kiinni linjastaan, vaikka monet poliitikot ja tiedotusvälineet epäilevät liittoutumattomuuden olevan jo mennyttä aikaa. Kansalaisista noin 65 prosenttia haluaa Suomen pysyvän sotilaallisesti liittoutumattomana.
- 2004** Maaliskuussa puolustusministeriö julkistaa selvityksensä mahdollisen sotilaallisen liittoutumisen vaikutuksista. Heti perään julkistetaan eduskunnan turvallisuuspoliittisen seurantaryhmän raportti, jota ovat olleet laatimassa kaikki eduskuntapuolueet. Raportissa ei esitetä, että Suomi hakisi Nato-jäsenyyttä, mutta mahdollisuus liittoutumiseen (ns. Nato-optio) halutaan säilyttää. Maavoimien iskukykytutkimuksen perusteella puolustusvoimat luopuu suunnitelmastaan hankkia taisteluhelikoptereita. Sen sijaan Hornet-hävittäjiin päätetään hankkia ilmasta maahan -rynnäkköaseistus. Syksyllä valtioneuvosto luovuttaa eduskunnalle turvallisuus- ja puolustuspoliittisen selonteon.

Tapahtumaluettelon laadinnassa on käytetty seuraavia lähteitä: Pekka Visuri (toim.): *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset*, Helsinki: Otava, 2003. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta: *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta*, Helsinki: MTS, 2004. Christer Pursiainen ja Sinikukka Saari: *Et tu Brute! Suomen Nato-optio ja Venäjä*, Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti, 2002. Osa tapahtumatiedoista on peräisin tämän tutkimuksen lehtiaineistosta.

**JOURNALISMIN
TUTKIMUSYKSIKÖ**

Tiedotusopin laitos
33014 Tampereen yliopisto

fax 03-215 6248
e-mail jour@uta.fi
<http://www.uta.fi/jourtutkimus>